

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Světlana Růžičková

**Transgenerační přenos agresivního chování
v rodinách jako příčina vzniku domácího násilí**

**Intergenerational Transmission of aggressive Behavior within
Families as a Cause of Domestic Violence**

Prachatice 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Phd.

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr. Jitce Lorenzové, PhD. za cenné a podnětné rady, připomínky, metodické vedení a trpělivost.

Dále děkuji mé rodině za podporu a pomoc.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Prachaticích dne 29.6.2012

Abstrakt

Diplomová práce na téma Transgenerační přenos agresivního chování v rodinách jako příčina vzniku domácího násilí má povahu teoreticko-empirickou a je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části je definována rodina, její funkce, typy a je popsána patologie rodiny v kontextu s domácím násilím a syndromem CAN. Stěžejní kapitoly této části dále pojednávají o výchovných stylech, rodičovských postojích, charakteristice domácího násilí a vývoji dítěte v rodinách s výskytem domácího násilí.

Praktická část obsahuje kvalitativní analýzu dokumentů rodin zasažených domácím násilím, vedených na Městském úřadu Prachatice, oddělení sociálně právní ochrany dětí. Analýzou je zjišťováno, zda lze v těchto rodinách uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování a výchovných stylů z rodiny orientační do rodiny prokreační. Analýza je doplněna případovou studií a polostrukturovaným rozhovorem.

Klíčová slova

Rodina, funkce rodiny, výchovné styly, vývoj dítěte, domácí násilí, syndrom týrané ženy, dítě jako oběť domácího násilí, syndrom CAN, transgenerační přenos domácího násilí.

Abstract

This thesis Transgeneration transfer of aggressive behaviour in families as a cause of domestic violence has theoretically - empirical nature and is divided into two parts, theoretical and practical. The theoretical part is defined by the family, its functions, types, and family pathology is described in the context of domestic violence and CAN syndrome. The central chapters of this section also deal with educational styles, parental attitudes, characteristics of domestic violence and child development in families with the occurrence of domestic violence.

The practical part includes a qualitative analysis of documents, families affected by domestic violence, held at the Municipal Office Prachatice, department of Social and legal protection of children. The analysis examined whether these families can be considered the transgeneration transfer patterns of behaviour and styles of upbringing family to multiply family. The analysis is complemented by interviewed case study.

Keywords

Family, functions of family, styles of education, child evolution, domestic violence, battered woman syndrome, child as a victim of domestic violence, Child Abuse And Neglect syndrome, transgenerational transmission of domestic violence.

Obsah

Úvod.....	8
1 Rodina	10
1.1 Co je to rodina a její význam	10
1.2 Rodina minulosti a současnosti	14
1.3 Rodina orientační	17
1.4 Rodina prokreační	19
2 Funkce rodiny a funkčnost rodiny	20
2.1 Funkce rodiny.....	20
2.2 Stabilita rodiny	22
2.2.1 Zdravá a funkční rodina	22
2.2.2 Typologie rodiny dle funkčnosti	25
3 Vývoj dítěte a uspokojování jeho potřeb v kontextu transgenerační vazby.....	34
3.1 Vývoj dítěte z hlediska rizik nevhodné výchovy	34
3.1.1 Období prenatalní.....	34
3.1.2 Novorozenecké období.....	35
3.1.3 Kojenecké období.....	38
3.1.4 Batolecí věk.....	38
3.1.5 Předškolní období	39
3.2 Potřeby dítěte a jejich uspokojování v rodině, deprivace a její důsledky v souvislosti s transgeneračním přenosem	40
4 Výchovné styly v rodině a rodičovské postoje z hlediska transgeneračního přenosu násilí.....	43
4.1 Koncept způsobu výchovy	43
4.2 Typologie výchovných stylů	44
4.3 Rodičovské postoje a jejich formování	47
5 Domácí násilí a jeho charakteristika, aktéři domácího násilí.....	49
5.1 Definice domácího násilí	49

5.2	Domácí násilí jako projev naučeného agresivního chování	51
5.3	Charakteristika domácího násilí	52
5.3.1	Formy násilí	55
5.4	Aktéři domácího násilí	56
5.5	Syndrom týrané ženy	59
6	Ohrožení vývoje dítěte v rodině s výskytem domácího násilí	61
6.1	Dopad domácího násilí na vývoj a chování dětí – Cleverova studie.....	62
6.2	Syndrom CAN v kontextu domácího násilí	63
7	Závěry teoretické části	67
8	Praktická část – analýza transgeneračního přenosu vzorců chování aktérů domácího násilí	71
8.1	Cíl práce, výzkumné otázky	71
8.2	Výběr základního souboru a charakteristika vzorku	72
8.3	Popis terénu výzkumného šetření	73
8.4	Metodologie empirického šetření	74
8.5	Zpracování a interpretace dat	76
8.6	Závěry empirického šetření.....	101
	Závěr	105
	Seznam literatury	108

Úvod

Rodina významně ovlivňuje život člověka, je to zjednodušený model světa, který se učíme poznávat a kde získáváme první zkušenosti. Rodina je pro většinu dětí ještě stále zdrojem bezpečí, jistoty a místem, kde se dítě připravuje na budoucí život, socializuje se a získává vzory, ale také se pro něho může stát rodina vězením, ze kterého není úniku. Protože pracuji jako pomáhající profesionál s rodinami, které mají narušené funkce a neskýtají dětem potřebné zázemí a naplnění jejich základních potřeb, setkávám se s dětmi ohroženými syndromem CAN (děti týrané, pohlavně zneužívané a zanedbávané) a také i s domácím násilím. Donedávna se s tímto sociálně patologickým jevem nepracovalo, násilí se odehrávalo za zavřenými dveřmi rodiny a bylo považováno za soukromou záležitost. Společnost se k domácímu násilí chovala shovívavě a tolerantně, a i v současné době se stále ještě můžeme setkat s mýty o násilí, které nebyly dosud překonány. Nyní lze ale obecně konstatovat, že zájem společnosti se o tento fenomén zvýšil a je zde snaha pomáhat obětem a sanovat rodiny zasažené domácím násilím. Dítě nemusí být přímo objektem násilí rodiče, ale může být svědkem fyzického nebo psychického násilí, které páchá otec na matce nebo naopak, popřípadě vzájemné agrese rodičů mezi sebou, což má prokazatelně značně neblahý vliv na celkově zdravý vývoj dítěte. Domácí násilí s sebou také nese vysokou společenskou nebezpečnost, která spočívá v možném transgeneračním přenosu chování a tím i v přijímání násilí jako běžného stereotypu chování na straně agresora, ale i oběti.

Vzhledem k vysoké aktuálnosti tohoto patologického jevu a pro svůj zájem jako pomáhajícího profesionála o zmíněnou problematiku, jsem si jako téma diplomové práce zvolila transgenerační přenos vzorců chování jako možnost vzniku domácího násilí. Práci jsem rozdělila na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsem definovala rodinu, její funkce, typologii, výchovné styly a popsala patologii rodiny v kontextu domácího násilí a syndromu CAN. Dále jsem objasnila pojem domácího násilí, popsala jeho znaky, charakterizovala aktéry domácího násilí a uvedla do kontextu s generačním přenosem vzorců chování a výchovných stylů.

V této části práce jsem použila především poznatky děl předních odborníků (psychologů, pedagogů, pediatrů, speciálních pedagogů) jako např. Vágnerová (2008), Matoušek (1993,2003), Helus (2007) Sobotková (2007), Langmeier a Krejčířová (2006),

dále i odborníků v oblasti domácího násilí, jako je Gjuričová, Kocourková a Koutek (2000), Marvánová-Vargová, Prokopová a Toufarová (2008) a další.

Cílem této práce bude zodpovědět otázku: zda v rodinách s výskytem domácího násilí, které byly zachyceny odborem sociálních věcí Městského úřadu Prachatic v letech 2007- 2009, lze uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování. Dále je mým cílem zjistit, jaké styly výchovy v těchto rodinách převládají a zda byl převzat výchovný styl z rodiny prokreační.

Odpověď na tuto otázku se pokusím najít v praktické části své práce. Zde budu na základě analýzy úředních dokumentů, případové studie a polostrukturovaného rozhovoru s bývalou kolegyní orgánu sociálně právní ochrany, která pracovala s orientačními rodinami agresorů, porovnávat prokreační a orientační rodiny aktérů domácího násilí, zjišťovat, jaké styly výchovy byly aplikovány v těchto rodinách, zda došlo k přenesení násilného vzorce chování a stylu výchovy z orientační rodiny agresora do jeho rodiny prokreační. Orientační a prokreační rodinu zařadím podle zvolené typologie rodin.

1 Rodina

1.1 Co je to rodina a její význam

Abychom pronikli do problematiky domácího násilí a transgeneračního přenosu agresivního chování a dobře se v této problematice orientovali, je nutností zabývat se i rodinou. V rodině začíná všechno dobré, ale i zlé. Rodina je základním životním prostředím dítěte, dítě obklopuje a také se do něho promítá. Krausova definice rodiny říká, že „*rodina je strukturovaným celkem (systémem), jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí* (Plaňava in Kraus 2008, s. 80). *V každém případě je to přirozené prostředí, do něhož se člověk rodí, aniž by si mohl vybrat jiné, a přejímá to, co mu připravili rodiče*“ (Přadka in Kraus, 2008, s. 80).

Ale na druhé straně můžeme však také konstatovat, a to zejména v případě, pokud rodina dobře nefunguje, že „*rodina může člověku pomoci, ale také ho úplně zlikvidovat. Nejhorší je, že si nikdo nemůže vybrat, kam se narodí.*“ Podle Vágnerové takto definoval rodinu mladý muž, který vyrostl ve velmi problémové rodině (Vágnerová, 2008, s. 589). Myslím si, že je třeba na rodinu nazírat i z tohoto úhlu pohledu, protože právě rodina se může stát pro jedince i zdrojem zátěže, což jako pomáhající profesionál mohu potvrdit.

I když musíme vzít v úvahu interakci vnějších a vnitřních činitelů ve vývoji dítěte, je dle mého názoru právě rodina určující při vývoji dítěte, má nezastupitelný význam a rozhodující vliv na rozvoj dětské osobnosti, a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální.

Jak uvádí Helus (2007, s. 135-136), v rodině probíhá tzv. primární socializace, kde se realizuje první kontakt dítěte se společností a kulturou. Jak rodina s dítětem jedná, jaké k němu zaujímá postoje, jak saturuje potřeby dítěte, tím mu ukazuje zvládání základních vzorců sociokulturního chování a myšlení. Dítě si tak rozvíjí vztahy k sobě samému, k druhým lidem, k širšímu sociálnímu okolí, k věcem, úkolům. Dítě se na sebe dívá očima matky i otce, hodnotí své jednání, projevy i výkony. Zvnitřňuje klima rodiny, rodinné nároky a požadavky, cíle rodiny a styl rodinného soužití (srov. Helus, 2007, s. 135- 136).

Myslím, že si můžeme rodinu přestavit také jako mikrosvět nebo vzorovou společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, zejména v mezilidských vztazích.

Je známo, že každá rodina má svůj hodnotový systém, vlastní tradice a rituály a snaží se podle nich formovat své děti. Matoušek uvádí (1993, s. 10), že rodina se snaží dítě formovat podle svého hodnotového systému a podle vlastní tradice, aby dítě vstoupilo do společnosti již s vlastním druhem orientace a programem (srov. Matoušek, 1993, s. 10).

Dle mého názoru má každá rodina svůj soubor rodinných pravidel, rodinných morálních norem, kterými se řídí. Tento soubor můžeme označit za jakýsi nepsaný zákon, rodinný kodex, podle kterého rodina reguluje své chování. Tato pravidla pak určují, co se má dělat, kdo to udělá a kdy to bude vhodné udělat. Může se však stát, že popisovaný „rodinný kodex“, nemusí být vždy v souladu s danou společenskou normou a rodina začne selhávat tím, že nebude plnit základní požadavky a úkoly dané touto normou.

Další, velmi zajímavé vymezení rodiny nám přináší vnímání rodiny jako systému. Matějček (1992, s. 34, 35) koncepci systémového pojetí rodiny opírá o několik principů, kdy prvky tohoto systému nejsou jednotliví lidé sami, ale lidé ve vzájemných interakcích a vztazích. Je zde vytvořena celá síť vztahů a systém je víc než součet jeho prvků. Rodina není poznávána jen na základě znalosti jednotlivců, protože chování každého ovlivňuje všechny ostatní (srov. Matějček, 1992, s. 34,35).

Sobotková (2007, s. 27) dále k rodině jako systému uvádí, že každý rodinný systém se skládá z několika subsystémů, z nich nejdůležitější je manželský či partnerský subsystém, subsystém rodič - dítě a sourozenecký subsystém. Základním je manželský subsystém, který ve všech fázích vývoje rodiny hraje téměř nejdůležitější úlohu, protože úspěšnost zdravé a dobře fungující rodiny závisí zejména na schopnosti muže a ženy vypracovat kvalitní vzájemný vztah. Způsob, jakým manželé činí společná rozhodnutí, jak zvládají řešení konfliktů, jak plánují společnou budoucnost nebo jak si uspokojují životní potřeby, se stává určitým modelem, který ovlivní vývoj dětí.

Subsystém rodič - dítě vzniká otěhotněním ženy, kdy se tak rozšiřuje hranice původního manželského systému. Příchod dítěte může být radostnou událostí,

ale i počátkem krize, protože jakékoliv pozdější problémy v tomto subsystému většinou rodinu destabilizují.

V sourozeneckém systému se dítě učí spolupráci, soutěžení, vzájemné podpoře vyjednávání a vytváření kompromisů. Získané zkušenosti a dovednosti v sourozeneckém vztahu pak dítě uplatní v jiných sociálních situacích s jinými dětmi, případně je může i v jiné podobě uplatnit v budoucnosti.

V rodině se mohou přechodně vytvořit i jiné subsystémy či koalice, např. matka – mladší dítě, otec – starší dítě. Pokud mezi těmito subsystémy budou nadměrně pevné hranice a budou trvat neopodstatněně dlouho, mohou znamenat rodinný problém (srov. Sobotková, 2007, s. 27).

Příklad z praxe: Rodina s výskytem domácího násilí, kdy koalici vytvořil otec a synové proti matce, která byla v roli submisivní, týrané ženy. Důvodem vytvoření koalice synů a otce bylo ztotožnění chlapců s otcem, jehož moc synům imponovala, a také i zkušenost, že matka je slabá a přestala být tou osobou, u které by našli bezpečí.

Matějček (1992, s. 34,35) dále hovoří o tom, že rodina jako systém je ještě zapojena do širšího společenského systému, k němuž patří příbuzenstvo, sousedé, přátelé a všichni další, kteří rodinu obklopují a jsou s ní v kontaktu. Nelze opomenout ani napojení širšího systému sociálních vztahů na rodinu v podobě institucí jako je zaměstnavatel, škola, různé služby atd. (srov. tamtéž).

Systémové pojetí rodiny a jeho fungování je také velmi originálně vysvětleno Riegerem a Vyhnálkovou, kde je rodina přirovnávána k fungování samostatného ekosystému, který je popisován v různých rovinách a zahrnuje i proměny rodiny v čase (srov. Rieger, Vyhnálková in Sobotková, 2007, s. 24).

Vnímání rodiny jako systému je mi, jako pomáhajícímu profesionálu, velmi blízké, protože mně umožňuje rodinu lépe chápat a pracovat s ní v celé její složitosti, ale při tom nepřehlížet jednotlivé členy rodiny i širší sociální okolí rodiny včetně působících vlivů. Prvky systému „rodina“ (členové rodiny) nejsou chápány jako jednotliví lidé sami o sobě, ale jako lidé ve vzájemných vztazích a interakcích. Přínosem pro správné pochopení funkce rodiny jako systému je např. sledovat rodiče a jejich dítě ve vzájemné interakci (rodič-rodič, rodič-dítě, rodič-jiná přítomná osoba, dítě - jiná přítomná osoba).

Je nesporné, že model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi a případně ještě prarodiči navzdory všemu vykazuje v čase neobyčejnou stabilitu. V různých časových obdobích bylo provedeno mnoho pokusů o přesunutí rodičovské péče na jiné osoby, skupiny i stát, ale tyto pokusy neobstály a ve větším se nikdy neujaly.

K tomuto faktu bych z pohledu pomáhajícího profesionála ráda ještě připomněla, že v současné době stát přebírá rodičovskou zodpovědnost, zejména povinnosti rodičů, pokud rodina přestává fungovat vlivem narušené funkčnosti a dítě se stane v této rodině ohroženým. Z hlediska ochrany je to zcela v pořádku, ale rodič je ihned osvobozen od svého rodičovství, jeho povinnosti jsou oslabeny a v horším případě odmítá pomoc a nechce nastalou situaci řešit. Tímto okamžikem nastanou povinnosti státním i nestátním institucím při záchraně ohroženého dítěte a při sanaci rodiny, která se děje mnohdy přes odpor rodiče. Narušené fungování rodiny je nejtěžší obnovovat zejména v případě, kdy rodiče o to nestojí a nemají zájem něco měnit na svém způsobu života a ve svém stylu výchovy.

Je velmi těžké učit matku, aby měla ráda své dítě, pokud ona sama lásku ve své orientační rodině nepoznala, a nutit ji k tomu i případnou represí. Tato situace je paradoxní zejména tehdy, dochází-li k marným snahám o sanaci rodiny (obnovení funkcí v rodině), matce je například navržen rehabilitační pobyt s dítětem v dětském centru, kde by s matkou a dítětem, případně s oběma rodiči, pracovali profesionálové. Pokud to však matka odmítne, podle platné legislativy existuje možnost sankčního potrestání. Připadá mi nesmyslné, byť je to legislativně podložené, nařizovat rodiči pracovat na „lásce k dítěti“, když on sám nechce a dítě odmítá.

Rodina poskytuje všem svým členům, tedy rodičům i dětem domov, kde je možná vysoká míra pochopení, sdílení, otevřenosti a sociální opory. Ve fungující rodině lze proto zpracovávat veškeré druhy traumat, které její členy potkaly.

Dle Matouška (1993, s. 10) nelze opomenout, že hlavní smysl rodiny je reprodukční. Rodina je jednotkou společnosti a je biologicky důležitá pro zachování lidského rodu. Reprodukce člověka jako organismus, ale i jako bytost kulturní (srov. tamtéž).

Myslím si, že ze všeho, co zatím bylo o rodině napsáno a vyzkoumáno a navzdory všem úskalím, křehkosti a plynutí času, je rodina pro dítě nejdůležitější sociální skupinou, která poskytuje svým členům zázemí, jistotu, uspokojuje jejich potřeby a plní celou řadu funkcí biologických, ekonomických, sociálních a psychologických. I když

rodina není jedinou institucí, která se podílí na formování dítěte, má výsadní postavení při uspokojování zejména psychických potřeb jedince.

V dobře fungující rodině to také platí i naopak, tedy dítě sytí emocionální potřeby rodičů. Jde tady o společnou radost z pozitivních prožitků, vzájemnou spokojenost, naplnění pocitu užitečnosti a sounáležitosti. Dítě přináší rodičům nové podněty, nové zkušenosti a naopak.

Přestože je současná rodina křehkou institucí, většina rodin ve společnosti stále ještě zvládá své úkoly a plní svoje funkce, proto je důležité, aby i jim byla věnována pozornost a podpora.

1.2 Rodina minulosti a současnosti

Matoušek popisuje, že založení rodiny, její velikost a způsob rodinného soužití až do 19. století nebyly v okruhu naší civilizace záležitostí individuální volby. Nové rodiny se zakládaly kvůli státu (Řecko, Řím) a kvůli zájmům orientačních rodin nebo rodů, ze kterých budoucí manželé pocházeli. Rodiny minulosti byly rodiny velké, vícegenerační, nebo-li rodové či příbuzenské. Základ rodiny a její podstatu tvořil manželský pár, který byl spjatý s širokou rodinou. Tuto rodinu tvořily rozsáhlé příbuzenské vazby prarodičů (někdy i praprarodičů), jejich dětí, sourozenců a dalších vzdálenějších příbuzných (srov. Matoušek, 2003, s. 181).

Helus doplňuje, že uzavírání sňatků nebylo na libovolném rozhodnutí mladého páru. Sňatek byl dojednán rodiči zejména s cílem rozšířit rodový majetek, posílit prestiž. Mladá dvojice byla vázána poslušností vůči rodu a svým rodičům. Láska byla až vedlejším produktem manželství, pokud rodiče novomanželů rozhodli dobře o spojení manželské dvojice. Uzavřené manželství bylo sňatkem stvrzeno navždy. Rozvod byl téměř vyloučen, mnohdy nebyl ani právně možný (srov. Helus 2007, s. 138).

V naší kultuře dlouho přetrvávala podřízenost celé rodiny a všech jejích členů vůči otci a manželovi, kdy otec a manžel svrchovaně řídil a živil celou rodinu. Postupné oslabování otcovské a manželské autority přišlo s příchodem emancipace žen (srov. Gjuričová, Kocourková a Koutek 2000, s. 75).

Podle Heluse vliv průmyslové revoluce na přelomu 19. a 20. století a průmyslová velkovýroba zapříčinila masový pohyb obyvatel z vesnic do měst, což velmi oslabilo tradiční rodové svazky. Rodinná zemědělská produkce a rodové živnosti byly tímto

velmi vážně ohroženy, což postupem času vedlo k rozpadu tradiční rodiny (srov. Helus, 2007, s. 139).

Matoušek (2003, s. 181) také hovoří o dalších významných vlivech, které formovaly novou rodinu – postmoderní, byl vstup žen na trh práce a rozšíření antikoncepčních přípravků. Ženy se tak vyvázaly z podřízenosti mužů a rodina přestávala být přísně patriarchální.

Stejný autor dále vysvětluje, že postmoderní, současné rodiny, již nejsou zakládány hlavně proto, aby reprodukovaly potomstvo a rozšiřovaly rodový majetek. Novodobé rodiny jsou zakládány za účelem uspokojování citových potřeb partnerů. Stabilita těchto rodin je proto určována pevností či křehkostí partnerského vztahu. Vzhledem k tomu, že city jsou jen velmi křehkým poutem, stala se rodina křehkou institucí. Dítě je v současné rodině zejména citovou investicí, a proto je početí dítěte velmi dobře zvažováno. Dítě je také i ekonomickou investicí, která je velká a nevratná, což má za následek pokles porodnosti v rozvinutých zemích (srov. Matoušek, 2003, s. 182).

Helus postmoderní rodinu popisuje pěti znaky.

Je to rodina:

- nukleární, neboli jádrová
(skládá se z několika málo lidí, které tvoří jádro rodiny a jejich soužití je intimní)
- manželská
(jádro tvoří manželská či partnerská dvojice), pečují o děti vlastní, osvojené či z předchozích vztahů nebo manželství
- dvougenerační
(generace otce a matky a generace jejich dětí)
- intimně vztahová
(soukromý prostor proniknutý citovou blízkostí)
- privátní individualizace
(osvobození se z pout tradic, zvyků a profesních předurčeností, možnost rozhodovat se, volit a nést za své rozhodování či volbu zodpovědnost) (srov. Helus, 2007, s. 137-139).

Závěrem této kapitoly bych ještě uvedla některé znaky současné české rodiny tak, jak ji vidím já.

Zcela jistě se změnilo **očekávání trvalosti vztahu a objevila se celá řada alternativ společného soužití mimo manželství**. Jednotlivec se ve vztahu k rodině chová tak trochu sobecky, nechce se „obětovat“ v zájmu rodiny, nechce riskovat a brát na sebe zodpovědnost případného rozpadu rodiny. Nechává si prostor pro svobodné rozhodnutí. Příkladem může být takové partnerství, kdy oba mají vlastní domácnost a společné dítě, nebo naopak partnerský vztah, kdy oba žijí ve společné domácnosti, ze vztahu se narodí dítě a není určeno otcovství. Ani jeden z partnerů nechce otcovství určit, otec si není jistý svým otcovstvím a matka se obává otcových práv na dítě, pokud by ze vztahu odešla. Příkladem může být i matka s dítětem, o jehož existenci jeho otec neví, nebo partnerství, kde bezdětnost je úmyslem pro obavy ze závazku nebo příliš velké zodpovědnosti. S tímto také úzce souvisí **odkládání rodičovství** na pozdější období, kdy důvodem může být neochota měnit životní styl bez dětí a případné opuštění kariéry.

Dalším znakem je také naopak **nezralost partnerů**, kterým se neplánovaně narodí dítě, s čímž souvisí disproporce mezi fyzickým a psychosociálním zráním, a péče o narozené dítě je předána někomu jinému, většinou prarodičům mateřským či otcovským.

Nelze opomenout ani určité **omezování bezprostředních kontaktů** mezi rodiči a dětmi a mezi rodiči či partnery navzájem, což je způsobeno celkovým způsobem života a tempem.

České rodiny se dnes setkávají i s řadou komplikací při zabezpečování základních funkcí rodiny. Je problém, pokud pracují oba rodiče (což je dnes nutností), **sladit rodičovskou roli s ekonomickým zabezpečením rodiny**.

Současný vstup mladých lidí do manželství a zároveň do života je složitý, ale pro většinu českých mužů i žen je však i nadále hodnota rodiny i dítěte významná.

1.3 Rodina orientační

Rodina, do níž se dítě narodí a v níž vyrůstá, je označována jako rodina **orientační**. Orientační rodina dítěti poskytuje základní sociální zkušenost, podněty různé kvality a kvantity. Dítě se učí a tím podporuje svůj rozvoj v oblasti poznávacích procesů a učení, a tak je stimulována jeho socializace. V rodině se dítě učí vytvářet názor na svět, zda je svět dobrý, nebo zlý. Získává také pocit důvěry nebo nedůvěry.

Vágnerová (2006, s. 590) dále uvádí, že důležitou součástí dětské zkušenosti je tedy hodnocení dítěte rodiči, kdy je rozhodující, zda je hodnocení spíše kladné, nebo záporné. Tak se vytváří základ pro budoucí sebepojetí dítěte, které velmi významně může ovlivnit budoucí směřování dítěte.

Základní potřeby dítěte, mezi které patří jistota a bezpečí, jsou stimuly pro navázání a rozvoj citového vztahu, který je významnou emoční zkušeností a vzorem pro další mezilidské vztahy. V milující a funkční rodině si dítě buduje svoji identitu, sebeúctu a sebedůvěru. Pokud si jedinec potvrdí vlastním prožitkem a zkušeností, že je významným pro jiného člověka, bude pro něho stejně významné jeho okolí a lidé v něm.

Jestliže však dítě nebude citově přijato a rodiče mu neposkytnou příznivou informaci o něm, zvýší se jeho nejistota. Svět se tak pro něho stane nebezpečným místem, bude se cítit nejisté, ohrožené a od každého bude očekávat jen chladné a odmítavé reakce, což pak může způsobit i agresivitu. Agresivita bude kompenzací jeho nejistoty a obrana proti nebezpečnému světu (srov. Vágnerová, 2006, s. 590).

Podle Matouška (1993, s. 55) rodiče také fungují jako modely, které lze napodobit, případně se s nimi identifikovat. Je to možnost, jak si osvojit pozitivní i negativní vlastnosti a způsoby chování. Dítě se chová podle rodičovského vzoru a napodobuje rodiče stejného pohlaví, syn otce a dcera matku (srov. Matoušek, 1993, s. 55).

Tento názor bych ráda podložila příkladem ze své praxe, kdy se chlapec choval podle rodičovského vzoru a napodobil svého otce.

Příklad z praxe: Výskyt agresivity v souvislosti s interakcí a vzorci chování je případ šestiletého chlapce, v jehož rodině probíhalo mezi rodiči skryté domácí násilí. Existence tohoto patologického jevu v rodině vyplynula až z projevů dítěte po nástupu do první třídy. Chlapec byl problémovým již od počátku, zvýšeně se prosazoval, na sebemenší podnět reagoval nepřiměřeně agresivním chováním, a to k dívkám i k chlapcům. Používal velmi vulgární slova, jejichž významům mnohdy nerozuměl, vyhrožoval,

ničil školní pracovní pomůcky, pomůcky ostatních spolužáků. Po důkladném šetření v rodině bylo zjištěno, že matka je doma objektem násilí ze strany svého manžela. Syn byl poměrně často svědkem násilného chování otce k matce, kdy se jednalo o fyzické i slovní ataky. Chlapec tedy ve svém chování napodoboval chování svého otce.

Matoušek (1993, s. 56) ještě zmiňuje, že identifikace probíhá však jen tam, kde se dítě chce a může identifikovat s rodičovským vzorem. Rodič je pro dítě osobou milující, ale i autoritou a závislost dítěte na rodiči trvá poměrně dlouhou dobu. Téměř žádný potomek se se svým rodičovským vzorem slepě neztotožní, ale vede s ním dialog. V případě nepřítomnosti rodičovských vzorů, nebo pokud rodičovská úloha není plněna přiměřeně (otec alkoholik nebo psychiatrické onemocnění matky), hrozí dítěti újma v podobě deprivace a subdeprivace, což do budoucna přinese většinou vážné problémy v dalším životě dítěte (srov. tamtéž).

V tomto kontextu považuji za důležité jen stručně zmínit nebezpečí transgeneračního přenosu v případě, kdy syn převezme po otci nadřazené chování vůči ženám a bude opakovat naučené vzorce chování vůči své partnerce. I když se tímto problémem budu ještě zabývat v dalších kapitolách a podrobně v praktické části této práce, přesto bych ještě uvedla stručnou kazuistiku, kde velmi dobře můžeme demonstrovat přenos vzorců chování z otce na syny.

Příklad z praxe: Úplná rodina, vyrůstají zde 4 děti, 3 chlapci ve věku 9,12 a 14 let a čtyřletá dívka. Rodina navenek spořádaná, otec pracovitý, koníčky, zájmy, věnuje se amatérskému fotografování, pořádá výstavy. Výchovu a starost o domácnost přenechával výhradně matce. Matka proto pracovala jen na částečný úvazek. Vydělané peníze odevzdávala společně s výplatním dokladem. Oba rodiče věřící, otec svou víru vůči matce zneužíval v tom, že ji nutil k absolutní poslušnosti a pokoře ve vztahu k sobě. Utvrhoval ji v tom, že žena bez muže nic nedokáže a neznamená, ekonomicky vedl domácnost, rozhodoval o všem, matka musela veškerý i drobný nákup dokladovat. Kritika a ponižování matky se vždy odehrávalo před dětmi. K dětem se otec choval také dominantně, vyžadoval poslušnost, ale byl ochotný pomoci, např. s učením, děti nekritizoval, upřednostňoval syny. Při šetření v rodině matka postupně přiznávala, jaké jsou celkové vztahy synů mezi s sebou a také vůči ní a mladší sestře, kdy sestra pro ně nic neznamená a jí jako matku nepovažují za autoritu. Mají mezi s sebou spory, dle matky více, než je běžné. U nejstaršího se objevila agresivita jednak vůči sourozencům, ale i občas ve škole vůči spolužákům. Dále experiment s alkoholem ještě s dalšími nezletilci - kamarády (alkohol byl zjištěn dechovou zkouškou, kterou všem provedla policie). Mladší bratr je uzavřený, špatně komunikuje, má občasné výbuchy zlosti proti matce.

Dle Matouška (1993, s. 56) si z původní rodiny dítě také přenáší obraz i vzor interakce rodiče se všemi členy širší rodiny i s osobami nepříbuznými. Dítě si tak může uchovat celé scénáře chování, v nichž má většinou přidělenou roli, se kterou se

ztotožnilo. Je proto možné předpokládat, že rozdělení moci v původní rodině určuje ideální rozdělení moci v rodině, kterou člověk založí (srov. tamtéž).

1.4 Rodina prokreační

Podle Vágnerové (2008, s. 591-592) získané zkušenosti si dítě přenáší do rodiny, kterou si vytváří již jako dospělý člověk. Tato rodina se nazývá **prokreační**. V dospělosti většinou děláme totéž, co naši rodiče včetně chyb nebo se snažíme o úplný opak, ale i tak své chování a jednání opíráme o zkušenosti z dětství. Rodina i v dospělosti přispívá k uspokojení mnoha psychických potřeb. Člověk získává nové podněty a zkušenosti a učí se naplňovat nové role v partnerství a rodičovství. Plnění nových rolí se může stát velmi obtížné, pokud tato role je subjektivně náročná nebo je spojená s nepříjemnými prožitky (postižené dítě, manžel svou ženu bije) (srov. tamtéž).

Manželský vztah je základem emoční pohody a celkové atmosféry v rodině. Je oporou, nebo naopak zátěží při zvládnání rodičovské role. Dospělý člověk – rodič musí sám poskytovat jistotu a bezpečí svým dětem a přitom mimo jiné používá své zkušenosti z dětství. Podle Matějčka (1992, s. 28) mluvíme o „sociální dědičnosti“, což znamená předávání určitých strategií a způsobu chování z generace na generaci.

Celková atmosféra rodiny, jak dále uvádí Matějček, kde převládá pohoda a otevřenost, ovlivňuje všechny členy rodiny. Nepříznivé, nepřátelské klima v rodině a nadměrně kritická atmosféra zvyšuje riziko nepřiměřeného chování všech členů rodiny. Úspěšné zvládnání rodičovské role zvyšuje a posiluje sebevědomí jedince. Rodič se s potomkem identifikuje, a pokud dítě splňuje rodičovská očekávání, potvrzuje tak rodičovské kvality a schopnosti (srov. Matějček, 1992, s. 28).

2 Funkce rodiny a funkčnost rodiny

2.1 Funkce rodiny

Nároky a požadavky na dnešní rodinu v současnosti stále vzrůstají. Důsledkem je nedostatečné plnění základních funkcí v rodině. Aby rodina dobře fungovala, musí plnit určité funkce. Dunovský s Kovaříkem vymezili 4 základní funkce rodiny.

Jsou to:

- biologicko – reprodukční,
- ekonomicko – zabezpečovací,
- emocionální,
- socializačně-výchovná (Dunovský in Fišer a Škoda, 2005, s. 142).

Zajímavý výčet funkcí rodiny uvádí např. Helus (2007, s. 151). Dle jeho názoru má rodina má 10 funkcí. Některé se vážou jen k určitému věku dítěte, jiné mají trvalou platnost, ale mění se ve vyšších vývojových stádiích. S vývojem jedince pak dostávají konkrétní podobu.

V útlém věku dítěte plní podle uvedeného autora rodina zásadní funkci pro další, dobře prosperující vývoj dítěte, a to při uspokojování primárních, zejména biopsychických potřeb. Velmi důležité jsou dále funkce, kterými rodina uspokojuje potřebu organické sounáležitosti, prostor pro aktivní projev dítěte, skýtá dítěti vzory a příklady. Prostřednictvím rodičů, sourozenců a širší rodiny poznává dítě širší okolí, společnost a svět. Rodina pozvolna uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení, k zařízení domácnosti, předmětům, které jsou pro rodinu cenné a mají svůj význam. Vede dítě k tomu, aby tyto předměty chápalo jako hodnoty, které je také dobře udržovat a chránit. Prostřednictvím rodiny vnímá dítě svůj prvopočáteční prožitek sama sebe včetně generového obsahu, čemuž napomáhají rodičovské nebo sourozenecké vzory, případně vzory prarodičovské. Rodina dítě učí zodpovědnosti, ohleduplnosti a úctě a je útočištěm v situacích životní bezradnosti (srov. Helus, 2007, s. 149-150).

Nejdůležitějším slučovacím prvkem rodiny je dle Matějčka (1992, s. 29) funkce emocionální, která je zásadní a nezastupitelná. Zastat kvalitně tuto funkci nemusí být pro každého rodiče snadné. Vytvořit pro své dítě i pro ostatní členy rodiny trvalé citové zázemí může jen dostatečně zralý a zodpovědný rodič, který je také vybavený potřebnými rodičovskými kompetencemi. Pak jsou zde vytvořeny podmínky pro

rodinné soužití, kdy rodiče uspokojují psychické potřeby dítěte a dítě uspokojuje psychické potřeby rodičů (srov. tamtéž).

Kraus (2008, s. 83) uvádí, že úroveň a kvalita emocionální rodinné funkce klesá. Od 90. let minulého století lze v důsledku všech změn podle tohoto autora pozorovat, že narůstá počet dětí citově deprivovaných nebo dětí týraných (srov. tamtéž).

V tomto kontextu bych chtěla zmínit důležitost ekonomicko - zabezpečovací funkce rodiny, která se promítá i do ostatních rodinných funkcí a je nyní podle mne velmi aktuální. Mnoho dnešních rodin se nachází v nižších příjmových hladinách, což může být způsobeno nezaměstnaností, špatným hospodařením nebo i nechutí pracovat, případně ztrátou pracovních návyků. Proč se rodina dostane do finanční krize, je samozřejmě vždy velmi individuální, stejně jako posuzování její ekonomické nefunkčnosti. Ekonomickou dysfunkci řeší rodina většinou půjčkami a často se neúměrně zadluží, takže bezprostředně hrozí sociální vyloučení. Složitá finanční situace rodiny se velmi negativně odráží i na dětech, které se snadno mohou stát obětí šikany; v těchto rodinách se častěji objevuje i deviantní chování. Patologické chování může být i na straně rodičů, kdy začne selhávat funkce socializačně – výchovná i emocionální. Finanční problémy nesou s sebou také riziko ztráty bydlení. Rodiče se soustředí na řešení těchto náročných situací a nejsou schopni uspokojit základní ani emocionální potřeby svých dětí. Finanční krize rodiny se může stát spouštěčem neadekvátního chování ve vztahu rodič – dítě, objevuje se domácí násilí, nepřiměřené trestání, které může přerůst v týrání, případně sexuální zneužívání, zanedbávání, vyskytnout se může též snížená kontrola nad školní docházkou dítěte. Dítě může být také zneužito i k trestné činnosti.

Z hlediska osobnostního vývoje dítěte však považuji za nejdůležitější socializačně – výchovnou funkci a funkci emocionální.

Rodina je proto klíčovým socializačním činitelem. Dítě potřebuje, aby je rodiče bezvýhradně přijali, milovali je, byli pro něj oporou a poskytovali mu pomoc, kdykoliv ji bude potřebovat. Naplnění těchto funkcí je zároveň naplněním potřeby klidu, potřeby sdílení zážitků, společné historie, společných perspektiv a plánů a také potřeby vztažnosti k něčemu jistému.

Nelze opomenout ani důležitost biologicko-reprodukční funkce, která je významná nejenom pro členy tvořící rodinu, ale také i pro společnost jako celek.

Kraus (2008, s. 81) uvádí, že společnost pro svůj zdárný rozvoj potřebuje stabilní reprodukční základnu, proto je nutné, aby se rodil tokový počet dětí, který tuto perspektivu naplní.

Autor se dále domnívá, že podle současného trendu je např. ve vyspělých zemích dítě vnímáno jako překážka, která brání profesnímu růstu a vlastní seberealizaci rodičů, a nebo v rodinách s nižšími příjmy se může dítě jevit jako přepych. Proto je v těchto zemích pozorován úbytek dětí, také mnoho rodin plánuje jen jedináčka. Ženy své mateřství odkládají, matkami se stávají až v pozdějším věku, než tomu bylo dříve (srov. Kraus, 2008, s. 81).

2.2 Stabilita rodiny

2.2.1 Zdravá a funkční rodina

V úvodu této kapitoly bych chtěla zdůraznit, že většina rodin ve společnosti je stále ještě funkčních. Co ovlivňuje zdravé fungování rodiny a jaké jsou faktory rodinné harmonie, funkčnosti a stability? Šulová (Šulová in Gillernová, 2010, s. 107) uvádí, že těmito faktory mohou být jasně vymezené role a schopnost jednotlivců se v nich zastupovat, jasně určené vedoucí role a podpora její autority ze strany ostatních, jasnost komunikace, vyjadřování konfliktů a účinnost interakce při jejich řešení (srov. tamtéž).

Greff (Greff in Sobotková 2007, s. 74) na základě empirického výzkumu rodin nacházejících se ve čtyřech různých stádiích rodinného životního cyklu zjistil, že kvalitu rodinného fungování podstatně ovlivňují tyto faktory:

- spokojenost jednotlivých členů s rodinným životem;
- dovednosti a schopnosti řešit konflikty a problémy v partnerském vztahu tak, aby bylo dosaženo oboustranné spokojenosti;
- pružnost a shoda partnerů ohledně možností trávení volného času;
- pozitivní postoj k sexualitě a spokojenost se způsobem vyjadřování citů;
- komunikace mezi partnery, jejich spokojenost se vzájemnou komunikací;

- rodinné síly – hrdost na svou rodinu, loajalita a víra v překonání případných krizí a těžké doby;
- dobré vztahy s širší rodinou a přáteli, tedy kvalitní sociální opora (srov. tamtéž).

S.R.Sauber s kolegy (Sauber in Sobotková 2007, s. 44) popisuje rodinné fungování ve 4 rozhodujících oblastech:

- osobní fungování (spokojenost členů se svou pozicí a rolí v rodině);
- manželské případně partnerské fungování (spokojenost v sexuální oblasti, soulad);
- rodičovské fungování (odpovědnost za výchovu dětí a pocit obohacení z rodičovské role);
- socioekonomické fungování (ekonomická úroveň rodiny i sociální začlenění, sociální podpůrná síť) (srov. tamtéž).

Pokud porovnáme faktory ovlivňující fungování rodiny autorů Saubera a Greeffa, zjistíme, že Sauber navíc uvádí faktor rodičovského fungování a socioekonomického fungování. Z mého pohledu, protože pracuji jen s rodinami, s dětmi, je rodičovské fungování velmi důležité a také, jak jsem již uváděla v předchozí kapitole, i ekonomické fungování má svůj podstatný význam pro stabilitu rodiny. Dobrý výkon v rodičovské roli, kam patří především rozhodování o dětech, zajišťování kázně, schopnost komunikace, základní vzorce chování a interakce, může podstatně ovlivnit to, že se rodina nedostane do péče odborníků z důvodu poruch chování dětí nebo pro jinou patologii. V tomto kontextu mohou hrát podle mého názoru určitou roli i situační faktory, jako např. bytová problematika (společné soužití více rodin, ztráta bydlení, pobyt v azylových zařízeních), ale i nezaměstnanost rodiče, zdravotní problémy, požívání alkoholových a nealkoholových drog a závislost na nich, mimomanželský vztah, sexuální porucha.

Stabilní rodinné fungování je jev nesmírně složitý, ale četní autoři, jak uvádí Sobotková (2007, s. 72), se shodují na tom, že existují jeho tři základní nosné pilíře: **soudržnost, adaptabilita a komunikace**. Soudržnost (koheze) souvisí s rodinnou blízkostí, intimitou a sounáležitostí. Při zdravé soudržnosti je ve funkčních rodinách kladen důraz na přiměřenou samostatnost a nezávislost členů rodiny, ale zároveň je poskytován emoční pocit blízkosti a sounáležitosti. Rodina umožňuje naučit své členy také odpovědnosti a sebevědomí. Adaptabilita se týká schopnosti rodiny přizpůsobovat

se proměnlivým požadavkům a nárokům života. Adaptibilní rodiny dokážou snadněji změnit své fungování, někdy i životní styl, vyžaduje-li to situace. Rodina je schopna reagovat přizpůsobivě na různé změny, ale zároveň poskytuje svým členům pocit jistoty neměnnosti (srov. Sobotková, 2007, s. 72).

Myslím si, že adaptabilitu rodiny může prověřit např. narození dítěte. Narozením dítěte vzniká pro partnery nová situace. Dítě změní emocionální rovnováhu a většinou vnese do celkem vyváženého partnerského vztahu mnoho nového. Setkala jsem se v praxi s tím, že narozením prvního dítěte došlo k rozchodu rodičů.

Manžel nebyl schopen přijmout a plnit roli otce a zároveň se dostatečně přizpůsobit situaci, kdy k roli manželky přibyla v té době dominující role matky. Podle mého názoru jsou v tomto směru také důležité osobnostní charakteristiky obou partnerů. Některá osobnost neumí adekvátně řešit zátěžové situace nebo si ze své rodiny přenáší nevhodné modely chování, nedokáže pozitivně komunikovat a oddálit uspokojení své bezprostřední potřeby, která by měla ustoupit aktuální koncepci rodiny.

Třetím nosným pilířem je dle Sobotkové (2007, s. 72) rodinná komunikace, která je klíčovým procesem při vytváření celkové rodinné atmosféry, při řešení problémů a plánování změn. Přímá a otevřená komunikace působí jako ochranný faktor v rodinném soužití. Nejasná nebo narušená komunikace může umocnit negativní vlivy rizik a stresů (srov. tamtéž).

Podle Matouška (2003, s. 188) je komunikování ve funkční rodině jasné jednoznačné, většina sdělení má zřetelný obsah a téma, které je účastníky komunikace sdíleno. Lze při něm vyjadřovat souhlas i nesouhlas, emoční doprovod komunikace je přiměřený situaci (srov. tamtéž).

V souvislosti se stabilitou rodiny a zdravou funkční rodinou je nutné zmínit i pojem „rodinná resilience“, kdy slovo resilience ve volném překladu z angličtiny znamená odolnost, schopnost se rychle vzpamatovat. Sobotková (2002, s. 81) tento pojem vysvětluje jako schopnost rodiny rychle se zotavit z krize nebo z přechodné události, která vyvolala změny v rodinném fungování (srov. tamtéž).

Zajímavý je, jak uvádí Šulová, i vliv rodičovských dyád orientačních rodin partnerů na stabilitu rodiny (Šulová in Gillernová 2010, s. 106). Snižování stability rodiny vlivem rodičovských dyád orientační rodiny vychází zejména z psychoanalytických principů a je založeno na předpokladu, že v prokreační rodině je

opakován model rodiny orientační. To je způsobeno akceptováním identifikačního vzoru a odpovídajícího chování pro vlastní pohlaví (podle rodiče stejného pohlaví), při volbě partnera (podle rodiče opačného pohlaví), při vytvoření modelu vlastní rodiny (v oblasti emocí, postojů výchovných principů, způsobu komunikace, trávení volného času). Pravděpodobnost harmonického a stabilního soužití je tím vyšší, čím bližší jsou modely rodin, z nich manželé pocházejí (srov. tamtéž).

2.2.2 Typologie rodiny dle funkčnosti

Poruchou rodiny se rozumí taková situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou. Můžeme říci, že jde o selhání některého člena nebo členů rodiny, což se projevuje v nedostatečném plnění některé nebo všech rodinných funkcí.

Premýšlím-li nad všemi uvedenými funkcemi, které by měla rodina vůči dítěti plnit, napadá mne, že v reálném světě toto nebude možné uskutečnit. Častěji se setkávám s problémy, kterými prochází alespoň dočasně každá rodina. Každá rodina prochází určitou krizí, která se vyvíjí společně s členy rodiny. Helus (2007, s. 152) uvádí, že narušení funkčnosti rodiny může tedy být jen dočasné, nebo může mít hlubší a trvalejší charakter a za této situace se může dokonce stát i místem ohrožení ve vztahu k dítěti. V případě hlubšího a trvalejšího charakteru narušení funkčnosti rodiny hovoříme o dysfunkční rodině. Tato rodina se může stát pro své členy zdrojem vzniku rozvoje sociálně patologických jevů a není schopna zajistit normální vývoj dítěte. Mezi partnery, případně mezi všemi členy rodiny existují napjaté vztahy, většinou dochází k narušení těchto vztahů (srov. tamtéž).

Dunovský (1999 s. 279) hlavní příčiny rodinných poruch dělí na :

- **objektivní** – na vůli rodičů nezávislé (nezaměstnanost, válka, nemoc, úmrtí, invalidita);
- **subjektivní** – na vůli závislé rodičů (neochota pečovat o dítě, neochota přijmout společenské normy, nezralost, neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi);
- **smíšené** (srov. Dunovský, 1999, s. 279)

J. Dunovský (1999, s. 280) dále vypracoval pro potřeby praxe diagnostický nástroj hodnotící funkce rodiny sledovaného dítěte, který se opírá o hodnocení 8 diagnostických kritérií složení rodiny.

Mezi ně patří stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace (vycházející z věku, rodinného stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, z příjmu a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní a psychický stav a úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě.

Konečné vyhodnocení dotazníku spočívá v součtu nepříznivého výsledku všech hodnocených osmi kritérií.

Pásmo 0 - 4 body = rodina funkční

Pásmo 5 - 9 bodů = rodina problémová

Pásmo 10 - 14 bodů = rodina dysfunkční

Pásmo 15 - 24 bodů = rodina afunkční

Na základě posouzení definuje Dunovský 4 typy rodin:

- **Funkční rodina**
  - **Problémová rodina**
  - **Dysfunkční rodina**
  - **Afunkční rodina**
-
- **Funkční rodina:** Postižení jejích charakteristik jsem se věnovala v kapitole 2.2.1
  - **Problémová rodina:** rodina, kde se objevují závažnější poruchy některých, nebo všech funkcí. Tyto poruchy však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte. Rodina je schopna problémy řešit vlastními silami, nebo za případné jednorázové nebo krátkodobé pomoci zvenčí. Nad takovou rodinou je potřeba zvýšená pozornost a sledování ze strany pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí.
  - **Dysfunkční rodina:** rodina s výskytem vážných poruch některých, nebo všech funkcí. Takové poruchy bezprostředně ohrožují nebo poškozují zejména vývoj

a prospěch dítěte. Rodina není schopna poruchy řešit sama, proto je nutné zahájit sanaci rodiny. Bývá poté obtížné posoudit, kam až takovou rodinu podporovat a odkdy provést opatření v zájmu dítěte proti rodině.

- **Afunkční rodina:** rodina, kde poruchy jsou tak vážné, že přestává plnit svůj základní úkol a dítě vážným způsobem poškozuje nebo ohrožuje v jeho existenci. Sanace rodiny je bezpředmětná a zbytečná. Jediné možné řešení je odejmutí dítěte a jeho umístění do náhradní rodiny (srov. Dunovský, Dytrych, Matějček a kol., 1995, s. 280).

Zajímavé bude srovnat klasifikaci funkčnosti rodiny Dunovského ještě s dalšími autory. Např. **Helus** (2007) ve své kategorizaci oklasifikoval rodiny s narušenými funkcemi takto:

- **Nezralá rodina:** rodiče postrádají důležité životní zkušenosti, neumí vytvořit dítěti potřebné zázemí tak, aby uspokojilo potřebu bezpečí, jistoty a lásky, stabilizovaného domova. Rodičovství je většinou zaskočí, dítě je přijímáno jako nechtěné. Hrozí zde reálné nebezpečí, že počáteční nezralost přeroste v hlubokou a trvalou krizi rodinných vztahů.
- **Přetížená rodina:** rodiče se nemohou vymanit z tlaku úkolů a problémů, které na ně doléhají a způsobují, že dítě se dostává na okraj jejich zájmu. Přetíženost může být z důvodu konfliktů přímo v rodině, v zaměstnání, se sousedy apod. Dále mohou být rodiče přetíženi narozením dalšího dítěte, starostmi způsobenými nemocí v rodině, citovým strádáním (pocitů osamocení po rozvodu, po úmrtí vlastních rodičů, přestěhování), bytovými a ekonomickými problémy.
- **Ambiciózní nebo perfekcionistická rodina:** rodiče kladou na dítě přehnané nároky, nedokážou se vcítit do reálných možností a schopností dítěte. Dítě je rodiči stavěno do situací nátlaku podávat vysoké výkony, vykazovat perfektní výsledky a být vždy lepší, než ti druzí. Dítě je takto v permanentní zátěži.

- **Autoritářská rodina:** dítě nemá prostor pro rozvoj vlastní individuality, nemá prostor realizovat svojí svébytnost a ujasnit si svojí důstojnost. Tato rodina vyžaduje automatickou a slepou poslušnost dítěte. Časté je používání trestů fyzických i psychických. Vztahy k dítěti jsou omezeny na striktní zákazy a příkazy, dril, je přehlížena potřeba dítěte samostatně se rozhodovat a nést zodpovědnost. Většinou zde dochází k lámání osobnosti a nárůstu silné agresivní tendence.
- **Rozmazlující (protekcionistická rodina):** rodiče dítě neadekvátně chrání a hájí, podřizují se jeho přáním natolik, že dítě ztrácí způsobilost umět a chtít si samostatně poradit s problémy a těžkostmi, na které bude v životě narážet. Dítě neumí nést svojí zodpovědnost, přiznat svůj omyl a nedostatek, dát za pravdu druhým a překonat samo sebe, pokud je to nutné.
- **Rodina nadměrně liberální a improvizující:** rodiče neposkytují oporu bezpečí nějakého řádu a režimu, daných hranic, jasných povinností, srozumitelných, přijatelných adekvátních pravidel. Dítě trpí přemírou volnosti, se kterou neumí nakládat a kterou zneužívá. Podléhá pochybným zábavám, setkává se s dalšími rizikovými dětmi s nekvalitními zájmy, které mohou hraničit s trestností.
- **Rodina odkládající:** některé rodiny, např. mladší, ambiciózní nebo přetížené, které se ocitají v hluboké krizi, mají tendence dítě někomu svěřovat, odkládat jej, kdykoliv je to možné. Vážná situace pak nastává, kdy rodiče dítě vnucují každému, kdo je alespoň ochoten trochu jim pomoci. Dítě stírá výchovná prostředí u širší rodiny v kombinaci s kolektivními zařízeními. Dítě pak nemá vytvořen vztah ke svým věcem, domovu a je zde nebezpečí vzniku citové deprivace.
- **Disociovaná rodina:** v těchto rodinách jsou vztahy mezi jejich členy a vztahy členů s vnějším okolím vážně narušeny, rodina trpí neustálými konflikty a rozepřemi. Dítě ztrácí způsobilost realizovat soužití s lidmi. Narušení vnějších

vztahů spočívá buď v celkové izolovanosti rodiny od vnějšího okolí, nebo v konfliktnosti ve styku s ním. Narušení vnitřních vztahů v rodině vzniká oslabením vzájemných kontaktů, tedy izolovanost jedněch členů rodiny od druhých nebo konflikty mezi jejími členy. Vypjatou konfliktností se vyznačuje kritická situace rozpadající se rodiny v době probíhajícího rozvodu (srov. Helus, 2007, s. 153-161).

Zajímavá je i **Beaversova** škála třídění rodin, kdy se jedná o tyto typy rodin:

- Dysfunkční rodina
- Průměrná rodina
- Adekvátní rodina
- Optimální rodina (srov. Matoušek, 1997, s. 121).

Stejný autor uvádí, že optimální a adekvátní rodiny jsou dle této škály považovány za funkční, tedy za plnící hlavní funkce, které má rodina mít. V adekvátních rodinách je zřetelné oddělování mužské a ženské role.

Muž je velmi pracovně zaneprázdněn, poskytuje rodině finanční podporu, má více společenských kontaktů než žena. Žena se v tomto typu rodiny věnuje spíše domácnosti, je jí však přetížena. Mívá obtíže s únavou, váhou, občas se může vyskytnout depresivní nálada, ne však v takové míře, aby ovlivnila negativně rodinu. Sexuální styk mezi manželi je v těchto rodinách pravidelný, je uspokojivější spíše pro muže než pro ženu.

V optimální rodině je pružnější pojetí mužské a ženské role, manželé se zastupují a doplňují, některé domácí práce dělají společně a mají i společné zájmy. Manželé si dávají najevo potěšení ze společného vztahu. I když je i v tomto případě muž pracovně angažován, nebrání mu to v tom, aby ženě poskytoval celkovou podporu a pomoc, aby se zajímal o děti a trávil s nimi volný čas. Žena se v tomto typu rodiny cítí dobře, má také svoje společenské kontakty. Sexuální styk je časově variabilnější, uspokojení z něho prožívají oba manželé. Jsou si věrni, mají společné kontakty s jinými rodinami, mají společné přátele (srov. tamtéž).

Rodinám adekvátním i optimálním záleží na prospěchu dětí, zájmy dětí jsou u těchto typů rodin prioritou. Společným znakem těchto rodin je odpovědnost vůči zájmům a potřebám kohokoliv z širší rodiny (srov. Matoušek, 1997, s. 121).

Pro potřeby sociálních pracovníků zpracovali Voilandová s Buelem klasifikaci rodin, kterou popisuje Matoušek (2003, s. 194-195). Tato klasifikace se opírá o podrobné údaje výzkumu 888 rodin v USA, jež byly v kontaktu se sociálními službami. Navržená typologie je v podstatě nepřímá úměrnost, která představuje postupný úbytek schopností rodiny zvládat těžkosti s nárůstem nároků na pomáhajícího pracovníka. Při hodnocení je také třeba sledovat základní ukazatele funkčnosti rodiny, které jsou:

- Kulturní a hodnotová orientace rodiny;
- Nasycení základních potřeb jednotlivých členů rodiny (jídlo, ošacení, teplo, bezpečí, hygiena, soukromí);
- Stav domácnosti z hlediska potřeb členů rodiny;
- Funkčnost rodičovského systému (kvalita vztahu k dětem);
- Hodnocení vývoje dětí (s ohledem na emocionalitu a sociální vztahy, u školních dětí je významný i postoj ke škole a studijní výsledky);
- Funkčnost manželského systému, emocionální posouzení vztahu, existence sdílených zájmů, dlouhodobé konflikty a způsob jejich řešení);
- Vztahy členů rodiny k širšímu příbuzenstvu;
- Vztahy k institucím pro rodinu významných (místní úřady, školy, zaměstnavatelé rodičů);
- Jiné významné sociální vazby členů rodiny (sousedé, přátelé);
- Zaměstnání rodičů, jeho perspektiva, pracovní spokojenost;
- Materiální zdroje, které má rodina k dispozici, a způsob rozhodování o nich;
- Styl komunikace (srov. tamtéž).

Podle klasifikace, kterou podali uvádění autoři, jsou rodiny rozděleny takto:

- **Perfekcionistické rodiny** (represivní, úzkostné, neurotické, utážené)

V těchto rodinách jeden nebo oba dospělí nadměrně zdůrazňují žádoucí způsoby chování a překročení stanovených norem je provázáno vysokou úzkostí. Jsou velmi konformní s většinovou kulturou. Vyžadují od svých členů úspěšnost

ve všech situacích. Pokud jsou do těchto rodin vtahováni pracovníci orgánů sociálně právní ochrany, pak je to jen za účelem rozvodu. Případné problémy v rodině jsou schopni vyřešit bez cizího zásahu. Pokud se již obrátí se žádostí o pomoc, spolupracují.

➤ **Nepřiměřené rodiny** (nezralé, neadekvátní, dětinské, externě závislé rodiny)

Jeden nebo oba dospělí spoléhají při řešení problémů, které funkční rodiny dokážou řešit samy, na pomoc zvenčí. Tu nachází v širší rodině, ve své komunitě, případně vyhledají pomoc u pracovníků sociálních služeb. V těchto rodinách je oslabena schopnost předvídat, co se v budoucnu stane, a také někdy i špatně vyhodnocují to, co se děje nyní. Potíže jsou nečastější při obstarávání peněz, hospodaření s nimi a s výchovou dětí. Nejsou zde obvyklé antisociální tendence. Při dobrém a dlouhodobém vedení sociálními pracovníky bývají dobře ovlivnitelné.

➤ **Egocentrické rodiny** (prestižní, chladné, rozštěpené rodiny)

Rodina s jedním dospělým, (v tom případě většinou s otcem) nebo oběma dospělými zaneprázdněnými svou společenskou kariérou. V těchto rodinách nechybí finanční prostředky, ale tyto jsou vydávány především na prestižní záležitosti. Členové rodiny mají k sobě spíše účelové vztahy, jedinec má cenu, pokud uspokojí potřebu někoho jiného nebo dobře navenek reprezentuje rodinu. Manželský nesoulad je v těchto rodinách častý, vyskytuje se i násilí mezi partery, ale to je pokud možno tajeno. Děti někdy zanedbávají školní docházku a mají další související predelikventní projevy. U dětí se vyskytují i psychiatrické potíže. Pomoc zvenčí je ze strany těchto rodin chápána se silnou ambivalencí a mají sklon je využívat pro dosažení svého individuálního zájmu. Výsledek práce s těmito rodinami je velmi nejistý.

➤ **Asociální rodiny** (impulzivní, agresivní, deviantní a delikventní rodiny)

Vyznačují se nedostatkem hodnotového i sociálního napojení na společnost. Uspokojování svých potřeb řeší zcela bez ohledu na platné právní normy.

Vztahy v rodinách jsou mělké, neodpovědné. Svazek mezi dospělými vznikl náhle, narození dítěte je neplánované, nechtěné. Rodiče jsou ochotni někdy dát své děti k adopci. V rodinách se často vyskytuje zanedbávání a zneužívání dětí, projevy fyzické agresivity jsou i mezi dospělými. Dospělí nechodí pravidelně do práce, je zde časté zneužívání návykových látek, zejména alkoholu. Potíže těchto rodin řeší orgány státu, případně i orgány v trestně právním řízení (srov. Voilandová a Buell in Matoušek, 2003 s. 194-196).

Pokud porovnáme tyto jednotlivé uvedené typologie rodin, zjistíme, že Dunovského typologie vychází z tzv. Dotazníku funkčnosti rodin, jehož konečné vyhodnocení spočívá v součtu nepříznivého výsledku všech hodnocených osmi kritérií.

Helusova kategorizace rodin se opírá zejména o výchovný styl v rodině, osobnost rodiče, osobnost dítěte a s tím související strukturu rodiny. Oproti Dunovskému je zde zdůrazňován výchovný styl v rodině.

V Beaversově škále třídění rodin je na rozdíl od Dunovského a Heluse kladen spíše důraz na pojetí ženské a mužské role v rodině a také na vzájemnou interakci mezi členy rodiny a jejím okolím, což především zahrnuje efektivní komunikace a navazování společenských kontaktů mimo rodinu.

Klasifikace rodin podle Voilandové a Buela se liší od předchozích uvedených kategorizací v tom, že typy rodin jsou odvozeny od přednosti domácnosti (nebo obou dospělých) podle toho, jak svým vlivem působí na fungování celé rodiny. Jinak základní ukazatele funkčnosti rodiny jsou srovnatelné s Dunovského kritérii hodnotícího dotazníku funkčnosti rodin. Podle této klasifikace budu v praktické části práce zařazovat orientační rodiny agresorů.

Pro hodnocení rodin existují ještě další vícedimenzionální modely a nástroje, které např. popisují Matoušek a Pazlarová (2010, s. 41-42) jako je tzv. cirkumplexní model fungování rodiny, kterým je měřena koheze, adaptabilita, flexibilita rodiny a také i styl komunikace rodiny. Dalším nástrojem může být i metoda Moosových škál rodinného prostředí, která rodinu hodnotí z hlediska sociálně ekologického přístupu, ve kterém jsou základem pro hodnocení 3 dimenze: interpersonální vztahy (soudržnost, expresivita, konflikt), osobní růst (nezávislost, výkonnost, kulturní orientace, orientace na aktivní odpočinek, morální a náboženská orientace) a udržování systému (organizace a řízení) (srov. tamtéž).

Myslím si, že při diagnostice rodiny je nutné její komplexní posouzení a kombinace několika nástrojů hodnocení. Každá oblast rodinného fungování může představovat aktuální nebo již dlouho trvající problémy a může tak dojít k jejich kumulaci. Pokud bude kvalitně provedená diagnostika rodiny, pak je možná adekvátní sanace. Nemohu ale opomenout určité nebezpečí při posuzování rodiny, a to na „osudové označení rodiny“ nebo také „nálepkování“, což může pomáhající profesionály blokovat v nabídce služeb sanace nebo zejména v jejich postoji k možnostem pozitivních změn v rodině. Pokud profesionál, který nabízí rodině pomoc, nevěří ve změnu rodiny, jen těžko může rodinu podpořit a zároveň přichází také o její důvěru.

3 Vývoj dítěte a uspokojování jeho potřeb v kontextu transgenerační vazby

Má-li mít dítě v době po narození optimální podmínky pro svůj vývoj, potřebuje již od počátku pevnou vazbu na osobu, která mu bude věnovat pozornost, bude mu většinu doby dostupná a bude empatická k jeho potřebám. Jak zásadní vliv má uspokojování klíčových potřeb dítěte na formování osobnosti a jaká rizika souvisejí s přebíráním nevhodných vzorů rodičovského chování z orientační rodiny, bude obsahem této kapitoly.

3.1 Vývoj dítěte z hlediska rizik nevhodné výchovy

Počáteční vývojová období člověka mají dle mého názoru v kontextu působení rodiny a uspokojování klíčových potřeb dítěte zásadní vliv na formování osobnosti. Dítě je na své rodiče ve všem odkázáno, a proto kvalitu i kvantitu rodičovské péče můžeme chápat jako rozhodující činitele utváření osobnosti.

3.1.1 Období prenatální

Prenatální vývoj lidského plodu trvá devět kalendářních měsíců. V tomto období se vytvářejí všechny potřebné předpoklady pro budoucí samostatný život dítěte. V průběhu celého prenatálního období se vyvíjí mozek, jehož funkce je základním předpokladem přiměřeného duševního vývoje. Pro rozvoj plodu je důležité spojení s mateřským organismem, který ho po celou dobu tohoto období ovlivňuje. Interakce matky a plodu začíná již v tomto období. Mezi oběma se vytváří určitý komunikační systém. Plod reaguje na různé podněty a tím dává informaci o svých potřebách (srov. Vágnerová, 2005 s. 43).

Podle Prekop je prokázáno, že dítě v matčině těle neprožívá jen příjemné zážitky, ale i krize. Případné úzkosti matky se přenáší na dítě, pod vlivem změněného srdečního tepu matky se dítě začne bát, prožívá s matkou její zvýšený adrenalin. Dlouhodobý stres může vývoj plodu ovlivnit (srov. Prekop, 2001, s 63).

V tomto kontextu je zajímavý je i názor Matějčka (1996, s. 10-11), že dítě je určitým způsobem již vychovááno během těhotenství a právě způsob, jakým se chovají rodiče či jiné pečující osoby, je ovlivněn jejich tzv. rodičovskými postoji. Tyto postoje se vytvářejí daleko dříve před začátkem těhotenství. Začátek tohoto vývoje je již

v orientační rodině nastávajících rodičů a pramení ze zkušeností dítěte (nyní rodiče) s vlastními rodiči, případně náhradními rodiči.

Lidé, kteří nemají žádnou zkušenost s rodiči z doby svého dětství, jsou v nebezpečí, že jejich vlastní rodičovské postoje se budou vyvíjet chudě a nedokonale. Je však také potvrzeno dlouhodobými studii dětí, že i tito lidé bez zkušeností najdou dost vlastních sil a s pomocí svého okolí se mohou stát úspěšnými rodiči (srov. Matějček, 1996, s. 10-11).

3.1.2 Novorozenecké období

Novorozenecké období trvá přibližně jeden měsíc a zahrnuje i samotný porod. Porod je v životě dítěte i matky důležitým mezníkem, ale současně i určitou zátěží.

Velmi zajímavá je souvislost mezi obdobím před narozením a v době porodu, jak ji popisuje Trélaun : „*Odborníci objevují souvislosti mezi událostmi, které se staly v době před narozením dítěte a kolem jeho narození (těhotenství, narození, kojení), a chováním dítěte, dospívajícího a dospělého jedince v oblasti sociability, schopnostech mít rád nebo být agresivní. Hormony přirozeně vylučované matkou a dítětem při porodu a kojení mají nejen dobře známý specifický mechanický účinek, ale také méně patrný vliv na chování. Pokud tedy jsou matka i dítě při porodu respektovány, budou oba zaplaveni hormony navozujícími potřebu milovat, potřebu závislosti a vzájemného připoutání. To všechno podporuje vytvoření pouta matka – dítě, které je zcela zásadní pro pozdější schopnost sociability dospělého člověka.*“ (2005, s. 51-52)

Koukolík a Drtilová (2006, s. 88) ještě uvádí, že budoucí vývoj dítěte také ovlivňuje kvalita vztahu budoucích rodičů k nenarozenému dítěti. Druh vazby rodičů k nenarozenému dítěti s vysokou pravděpodobností předpovídá druh vazby, kterou bude mít dítě ve věku 12 měsíců k matce. Typ vzniklé vazby vypovídá, jak se bude dítě citově vyvíjet v dalším životě (srov. Koukolík, Drtilová 2006, s. 88).

Podle Vágnerové (2005, s. 65) je osoba matky pro novorozence významným zdrojem podnětů. Mezi matkou a dítětem se rozvíjí vazba, která je pokračováním biologické symbiózy vzniklé v prenatálním období (srov. Vágnerová, 2005, s. 65).

Helus (2007, s. 107) definuje tuto ranou symbiotickou vazbu jako specifický vztah dítěte v prvních dnech až měsících života k pečující osobě – zpravidla matce. Pokud je matka vstřícně a empaticky naladěna na potřeby dítěte, dítě se s otevřenou

důvěrou orientuje na matku a vytváří si k ní specifické citové **připoutání**, které mu dovoluje prostřednictvím matky realizovat svá základní výchozí uspokojení, orientaci a růst. Tento specifický citový vztah je označován pojmem attachment a u většiny dětí se utváří v sedmém až osmém měsíci života. (srov. Helus, 2007, s. 107).

Problematikou připoutání se zabýval zejména psychoanalytik John Bowlby. Koukolík a Drtilová (2006, s. 90) uvádí, že podle jeho teorie má případné selhání při utváření bezpečného připoutání k jedné nebo více osobám souvislost s neschopností vytvářet blízké osobní vztahy v dospělosti. Bowlbyho teorii rozvinula Mary Ainsworthová, která se také zabývala rozvojem vztahu mezi matkou a dítětem a vytvořila typologii připoutání. Jsou to tyto čtyři vazby: **jistá, bezpečná vazba, nejistá, vyhýbavá vazba, nejistá, ambivalentní vazba a nejistá, dezorganizovaná vazba.**

Tito autoři dále uvádějí, že v současnosti se začíná prosazovat klasifikace vazby jen do dvou skupin: 1) **organizovaná vazba** (bezpečná, vyhýbavá a rezistentní)

2) **dezorganizovaná vazba** (srov. Koukolík, Drtilová, 2006, s. 90)

Jistá vazba nemluvněte k matce podle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 294) umožňuje dítěti přežít, poskytuje mu bezpečí a ochranu a lze předpokládat, že je základem pro pozdější efektivní fungování mentálního zdraví v dospělosti. Naopak dezorganizovaná vazba spíše ústí v pocit bezmocnosti, pasivity, nedostatek empatie, případně v antisociální chování (srov. Langmeier, Krejčířová, s. 294).

Helus (2007, s. 110) následně specifikuje, že dezorganizovaná vazba je nejnebezpečnější formou, kde připoutání je drasticky narušeno, jindy ale kompenzačně obnoveno. Tyto výkyvy, které nelze předpovědět, dítě zcela dezorientují a traumatizují, což se velmi negativně promítá do jeho základních charakteristik osobnostního rozvoje. Do tohoto typu můžeme zahrnout týrané a zneužívané děti, ale i děti, jejichž rodiče jsou sami tak těžce traumatizováni, že ztrácejí schopnost orientovat se na dítě způsobem, kterému by dítě rozumělo (srov. Helus, 2007, s. 110).

Bylo také potvrzeno, jak prezentují autoři Matoušek a Kroftová (2003, s. 75), že způsob vazby matky na dítě má vztah ke způsobu, jakým se k ní vázala její matka. Ze strany matky může ztížit vytvoření pevné vazby komplikované těhotenství, obtížný porod, separace hned po porodu nebo i do šesti měsíců po narození a nemoc matky v prvním roce života dítěte. U takových dětí je vyšší pravděpodobnost, že budou

matkou v pozdější době zanedbávány nebo týrány, u dětí se může objevit kriminální chování. Studie delikventních mladistvých ukazují, že jejich rodinné prostředí je chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče bývají pasivní nebo odmítaví, o potřeby dětí se nezajímají (srov. Matoušek, Kroftová, 2003).

Myslím si, že kvalita připoutání proto zůstává důležitým prvkem v dalším emočním vývoji člověka nejen v raném dětství, ale svůj vliv neztrácí ani v dospělosti.

Za velmi důležitý také považuji názor Matějčka (1994 s. 12), který klade důraz na vnitřní připravenost matky na přijetí dítěte. Pokud matka nebyla na přijetí dítěte vnitřně připravena, nebyla vybavena mateřskými instinkty a mateřskými postoji, svému dítěti nerozumí. Sladění akcí a reakcí nefunguje, vzniká napětí a zmatek. Matka ani dítě si vzájemného vztahu neuzijí a nedaří se výchova (srov. Matějček, 1994, s. 12).

Časná asynchronizace a nedostatek sociální interakce vede podle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 42) k určité formě deprivace a tedy i k následnému opoždění či jinému narušení psychického vývoje. Při analýze komunikace v rodině (matka-otec-dítě ve věku 11-15 let), nacházíme rodiny s typickým vzorcem asynchronní chaotické interakce (každý mluví, co chce a jak chce, skákaají si do řeči, mění témata rozhovoru). Asynchronní komunikaci nalézáme spíše v rodinách, kde dítě vykazuje poruchy chování antisociálního charakteru (srov. Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 42).

Příklad z praxe: Při své práci se často setkávám s matkami, většinou velmi mladými, které nejsou připraveny k plnění své mateřské role, své dítě vnitřně nepřijaly, a proto neumějí adekvátně reagovat na vysílané podněty svého dítěte a nerozumějí mu.

Dítě nemá pocit bezpečí a tomu také přizpůsobí své chování (pláč, apatie, neklid, dítě nepřibývá na váze). Tyto maminky pak ztrácí o dítě zájem. Péče o dítě se pro ně stává zdrojem frustrace a zátěže a zároveň je jim přidělena etiketa neschopné a nezodpovědné matky, což někdy bývá impuls pro mateřské či otcovské babičky (pokud je otec uveden), aby se ujaly péče o vnouče a žádají, aby chom maminku napravili. Matka pak neunesla tlak svého okolí, ztotožní se s přidělenou nálepkou a dítě přenechá prarodičům. Aby předešla dalším konfliktům a kritice, odchází z domova. Další kontakt s dítětem je již minimální nebo žádný.

Možností, jak pracovat s matkou, která není dostatečně citlivá k potřebám svého dítěte, je celá řada, já bych však v návaznosti na příklad z praxe zmínila účinnou a v praxi osvědčenou metodu - videotrénink interakcí, kdy interakce mezi matkou a dítětem je natáčena na videozáznam. Videozáznam je pak zpracován a matka vidí, zda její reakce na podnět dítěte byla adekvátní či nikoliv. Např. je-li dítě již přesyceno

podněty a matka nerozpozná jeho únavu nebo chce-li se mazlit a matka ho krmí, případně v opačné situaci, kdy dítě má hlad a matka se s ním mazlí, lze hovořit o nevhodných reakcích na podněty dítěte. Tímto způsobem se matka naučí rozeznávat, co dítě od ní očekává a jak signalizovanou potřebu dítěte naplnit.

3.1.3 Kojenecké období

Kojenecký věk trvá od jednoho měsíce do jednoho roku a je velice důležitým časovým úsekem, jehož průběh a kvalita zásadně ovlivňuje další vývoj a život dítěte.

Autorky Lacinová, Škrdlíková vysvětlují, že podle Eriksona, ale i Langmeiera a Matějčka, je v prvním roce života dítěte úkolem dosažení základní důvěry ve svět. Tato důvěra je základnou pro budoucí rozvoj potřebných vlastností, jako je např. vstřícnost vůči druhým lidem. Základní důvěra je budována prostřednictvím empatické a citlivé péče matky, která reaguje na potřeby dítěte. Např. tím, že kojence necháme ve třech měsících plakat, až únavou usne, zakládáme u něho spíše úzkost a strach z okolního světa, který ho nechává bez pomoci (srov. Lacinová, Škrdlíková, 2008, s. 124,125).

Nesmíme zapomenout, jak uvádí Vágnerová (2005 s. 66), že k optimálnímu vývoji je pro kojence velmi důležitá přiměřená stimulace. Přiměřený přísun podnětů aktivizuje bdělost dítěte, připravenost k činnosti, která je podmínkou učení. Stimulace je zároveň předpokladem rozvoje různých schopností a dovedností, současně je základem kontaktu s prostředím. V případě nedostatku podnětů dítě podnětově strádá, jeho vývoj se zpomaluje. Nadměrnou stimulací může být vyčerpáváno a přetěžováno (srov. Vágnerová, 2005, s. 66).

3.1.4 Batolecí věk

Období batolete začíná v jednom roce a trvá do tří let věku dítěte, jak dále uvádějí Lacinová, Škrdlíková (2008, s. 124). V tomto období dochází k prvnímu osamostatňování, což vyplývá ze zvládnutí chůze, která dítěti umožňuje poznávání světa mimo rodičovskou náruč. Postupně se rozvíjí schopnost sebeuvědomění. Dítě objevuje vlastní já a zároveň první základní pravidla chování, která musí být regulována zvenčí, neboť batole ještě není schopno je dodržovat samo. V batolecím věku jsou kladeny první hranice a dítě prostřednictvím rodičů poznává, co je správné a špatné chování.

Zásadním úkolem je dosažení důvěry v sebe samého (srov. Lacinová, Škrdlíková, 2008 s. 124).

Matějček (1996, s. 37-38) říká, že dítě v tomto období vrůstá do své rodiny a vytváří si vědomí rodinné příslušnosti. Získává tzv. rodinnou identitu, někam patří, má určitý význam, určitou hodnotu a má svoje lidi. Vědomí identity, vlastního já, se lépe a dříve utváří tehdy, pokud dítě žije v trojstranném vztahu (dítě – matka – otec). Dítě tak zažívá vztah s matkou, vztah s otcem a zároveň je svědkem třetího vztahu mezi matkou a otcem. Z tohoto trojúhelníku mu teprve vyplyne vědomí vlastního já (srov. Matějček, 1996, s. 37-38).

Pokud shrneme charakteristiku uvedených autorů tohoto vývojového období, dospějeme k závěru, že dítě se poprvé v rodině snaží uplatnit své rozvíjející se schopnosti a dovednosti a potvrzuje si svoji kompetenci. Přejímá hodnoty a morální normy a na základě odměn a trestů za svoje chování se dozvídá, zda chování je dobré nebo špatné. Dítě tedy zcela přirozeně přijímá názor nejbližších osob.

Vágnerová (2008, s. 600) dále uvádí, že pokud tito lidé hodnotí dítě jen negativně, není rodiči nebo jinými pečujícími osobami akceptováno a citově strádá, je citelně narušeno jeho sebehodnocení. Výsledkem této zkušenosti je nejistota, nedostatek sebedůvěry a zvýšená potřeba obrany. V sebehodnocení těchto citově deprivovaných dětí se objevují dva extrémy a to nerealistické „vytahování“, které je důsledkem přehnané aktivní obrany, nebo výrazné sebedoceňování, spojené s nejistotou, obavami a negativním očekáváním spojeným s budoucností. Nízké sebehodnocení, které je spojené se sníženou sebedůvěrou a nedostatečnou sebeúctou, vede později k hledání nějaké opory, která může mít podobu vazby na silnější bytost, např. na vůdce nebo členství ve skupině, kde skupinová identita je přijatelná varianta při posilování sebevědomí (srov. Vágnerová, 2008, s. 600).

3.1.5 Předškolní období

Předškolní věk je možné charakterizovat jako období přípravy na život ve společnosti. Podle vymezení Vágnerové (2005, s. 70), trvá od 3 do 6 – 7 let. Začátek této vývojové fáze je spojen s nástupem dítěte do mateřské školy a konec se započítáním školní docházky. Rozvíjí se emoční inteligence, porozumění vlastním emocím a citovým projevům jiných lidí. Předškolní děti se učí spolupráci, žádoucím způsobům chování, především prosociálním vlastnostem, jako jsou obětavost, tolerance, soucit,

solidarita, které člověku umožňují začlenění do různých společenských skupin. Osvojují si základní normy chování, se kterými se postupně ztotožňují. Rodiče dítěti slouží jako vzor, s nímž se identifikuje. Dítě se ztotožňuje s rodičem téhož pohlaví (srov. Vágnerová, 2005, s. 70).

Zde je třeba zmínit, že podstatným činitelem chování rodičů k vlastním dětem, jak potvrzují Vaníčková, Hadj-Mousová a Provazníková (1995, s. 23) jsou vlastní zkušenosti z dětství jednoho či obou rodičů. Zkušenosti z chování vlastních rodičů, vzorce chování, které se budoucí rodič naučil v orientační rodině, způsoby řešení situací, které přejal nápodobou či identifikací se svými rodiči, podstatně ovlivňují jeho rodičovské chování v prokreační rodině. Jeho vlastní rodiče mu slouží jako vzor rodičovského chování. Přestože v dospělosti může jedinec dospět k jinému názoru a bude preferovat odlišný styl výchovy, než zažil v orientační rodině, v situaci afektu zpravidla aplikuje rané vzpomínky a vzorce chování (srov. Vaníčková, Hadj-Mousová a Provazníková, 1995, s. 23). Transgeneračnímu přenosu způsobu chování a výchovným stylům se budu ještě podrobněji věnovat v samostatné kapitole.

3.2 Potřeby dítěte a jejich uspokojování v rodině, deprivace a její důsledky v souvislosti s transgeneračním přenosem

Narozením dítěte vzniká pro partnery nová situace, která radikálně změní současnou rodinnou konstelaci. Muž a žena, kteří žijí v partnerském svazku, se stávají rodiči. Rodičovství s sebou přináší mimo jiné i vzájemné uspokojování životních potřeb. Ve vztahu rodič – dítě dochází tedy k vzájemnému poskytování něčeho, co oba nezbytně potřebují.

Otázce vzájemného uspokojování potřeb mezi rodiči a dětmi se dlouhodobě věnoval Z. Matějček. Z potřeb, které považoval za klíčové, vychází i Gillernová (2010, s.108 -109) a jsou to:

- **Potřeba stimulace** – centrální nervová soustava dítěte musí být určitým způsobem podněcována, aby dosáhla určité výkonnosti. Uspokojení této potřeby umožňuje, aby organismus dosáhl náležité úrovně aktivity. Prakticky to znamená, že bychom neměli čekat, až dítě zahájí nějakou aktivitu, ale stimulovat

jej tak, aby postupovala ke stále kvalitnějším a vyšším typům reakcí, projevů a chování.

- **Potřeba smysluplného světa** – uspokojení této potřeby umožňuje, aby podněty, které dítě přijímá, se staly logickými a dobře zpracovanými poznatky. Dítě zažívá denní rituály, vkládají se stále opakující se hry, promluvy. Dítěti je vše postupně objasňováno (odpovědi na otázky typu „Co to je?“ nebo „Proč?“). Svět se tak stává pro dítě smysluplným a dítě má pocit sounáležitosti s ním.
- **Potřeba životní jistoty** - nejvydatnější naplnění této potřeby je v citových a sociálních vztazích. Náležité uspokojení této potřeby je podmínkou pro překonání jakékoliv životní úzkosti nejistoty. Dítě je schopno přijmout změnu nebo ji vyhledávat jen v případě, pokud prostředí kolem něho bude stabilní. Pokud je stabilita prostředí v blízkosti dítěte nějakým způsobem narušena (rozvod rodičů, předrozvodová krize, těžká nemoc), dítě ztrácí zájem o vlastní aktivity a snaží se jakoby bránit zbytky stability a jistoty systému.
- **Potřeba pozitivní identity (vědomí vlastního já) a vlastní společenské hodnoty** – uspokojení této potřeby je podmínkou pro rozvoj zdravého sebevědomí dítěte včetně osvojení společenských rolí a hodnotných cílů. Vědomí vlastního významu a hodnoty si nejvíce uvědomujeme tehdy, když nás někdo potřebuje. Formování vlastní identity – vlastního já je spjato se vztahem k primární pečující osobě, většinou k matce.
- **Potřeba otevřené budoucnosti (životní perspektivy)** – naplněním životní perspektivy nám umožní žít v čase, mít minulost a směřovat do budoucnosti, o něco se snažit, stanovit cíle. Děti pátrají v albech, hledají podobnost s členy rodiny, prohlíží si sami sebe. Těší se, co bude, až dospějí, a co by vše mohly dokázat (srov. Gillernová, 2010, s. 108-109).

V tomto kontextu je třeba ještě uvést, že při nedostatečném uspokojování zmíněných potřeb dítěte, dochází ke strádání, neboli k deprivaci, což opět může významným způsobem zasáhnout a poškodit další vývoj dětské osobnosti. Z psychologického hlediska má závažné důsledky především citová deprivace - nedostatečné uspokojování citových potřeb dítěte a sociokulturní deprivace, tj. nedostatek podnětů, jinak výchovné zanedbání (nerozvíjení schopností a dovedností dítěte).

Vágnerová (2008, s. 598-599) spatřuje negativní důsledky citové deprivace především v nedostatečném využití rozumových schopností, kdy dítě nechápe význam

vlastního chování, a tím také i chování jiných lidí. Nedokáže se poučit ze zpětné vazby, tedy z reakce na své chování. Velké změny důsledkem citové deprivace jsou dále v oblasti citového prožívání a ve vztazích k okolnímu světu. Citově deprivované děti bývají emočně ploché, nedůvěřivé, někdy i hostilní a agresivní. Citové strádání zvyšuje psychické napětí a snižuje celkovou pohodu a vyrovnanost. Prožitek emočního strádání se projeví změnou v hierarchii hodnot, mění se postoj k realitě a dítě zůstane zaměřeno na uchování přijatelného pocitu bezpečí a jistoty bez ohledu na způsob dosažení tohoto cíle (srov. Vágnerová, 2008, s. 598-599).

Dle mého názoru můžeme tedy s jistotou tvrdit, že důsledky jakékoliv deprivace se projevují i v dospělosti. Deprivované děti nejsou schopny v dospělosti většinou plnit rodičovskou roli a je pravděpodobné, že pro své děti nevytvoří ani kvalitní výchovné prostředí a budou je také zanedbávat, čímž se zvýší riziko zatížení další generace.

4 Výchovné styly v rodině a rodičovské postoje z hlediska transgeneračního přenosu násilí

Zjištění stylu výchovy v rodině orientační a jeho porovnání se stylem v rodině prokreační je jedním z cílů této práce. V této kapitole se proto zaměřím na charakteristiku jednotlivých stylů rodinné výchovy dle typologie autorů Maccoby a Martina, Baumrindové a Matějčka. Stěžejní typologií výchovných vzorů pro následující výzkum bude typologie podle Maccoby a Martina.

4.1 Koncept způsobu výchovy

Každá rodina má svůj styl (způsob) výchovy, který následně souvisí s její funkčností, je klíčovým momentem ve výchově. Jednotlivé výchovné styly jsou specifické emočními vztahy dospělých a dětí, způsobem komunikace, velikostí požadavků na dítě, způsobem jejich kladení a kontroly. Projevují se zároveň volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.

Gillernová (2010, s. 121) upřesňuje, že edukační působení rodiny zahrnuje množství nejrůznějších interakcí mezi rodiči a dětmi, výchovných situací a událostí, postupů a prostředků. Rodina se během svého vývoje mění, a tím se mění i výchova a charakter interakcí uvnitř rodiny. Vzájemné složité působení dospělých a dětí v rodině je možné zkoumat různými přístupy, kdy jednou z možností je i orientace na koncept způsobu výchovy. Způsob nebo styl výchovy v rodině zahrnuje celkové výchovné působení na dítě, kdy vyjadřuje klíčové momenty vzájemné interakce a komunikace dospělých s dětmi – tj. zpravidla matky, otce a dětí. Styl výchovy vyjadřuje to podstatné ve výchově, co ovlivňuje volbu jednotlivých dílčích prostředků a metod, jejich množství a kvalitu.

Tatáž autorka uvádí, že styl rodičovské výchovy zahrnuje upevněné postupy (strategie) chování a jednání (např. míra a formy kladení požadavků, druhy a množství odměn a trestů, projevy citového vztahu, jako je např. odtažitost, vřelost), dále i názory člověka na dítě, na výchovu. Emoční vztah a výchovné vedení jsou vzájemně spojené aspekty interakce dospělých a dětí a jsou vyjádřeny ve stylu výchovy otce a matky (srov. Gillernová, 2010, s. 122).

Jak dále uvádí, rodiče si mohou svůj styl výchovy uvědomovat objektivně a adekvátně, ale také neúplně a zkresleně.

Ve způsobu výchovy může být mnoho neuvědomovaného, bezděčně převzatého z tradice. Styly rodičovského chování je možné vnímat jako součást životního stylu rodiny, a proto jsou relativně stabilní, i když se mohou během měnit v souvislosti s vývojem rodiny a dalších jiných situačních faktorů (srov. Gillerová, 2010, s. 122).

Na základě mých praktických poznatků při práci s rodinou, kde se vyskytuje domácí násilí, bych chtěla doplnit, že v těchto rodinách převažuje styl výchovy, který je charakteristický zejména velkou náročností na poslušnost a nepřiměřenými nároky na všechny členy rodiny. Rodič - agresor se snaží usměrňovat chování dětí kritikou, nemá schopnost posilovat žádané chování dětí. Snadno se dostává do afektů a opakovaně používá fyzické tresty. Dítě, jehož otec je násilník, který bije matku nebo i je, žije s představou, že fyzický trest je spravedlivý a musí se vždy použít v případě nedostatku či chyby u všech členů rodiny. Dítě se naučí respektovat násilné chování jako prostředek k získání moci a udržení převahy a případné konflikty se tak učí řešit s pomocí násilí.

4.2 Typologie výchovných stylů

Rodičovská péče hraje nejdůležitější úlohu při kultivaci dítěte a jeho vrůstání do společnosti. Je nejvýznamnějším aktérem proměny dítěte ve společenského jedince. Každá rodina má svůj styl (způsob) výchovy, který následně souvisí s její funkčností, je klíčovým momentem ve výchově. Jednotlivé výchovné styly jsou specifické emočními vztahy dospělých a dětí, způsobem komunikace, velikostí požadavků na dítě, způsobem jejich kladení a kontroly. Projevují se zároveň volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně. Gillerová (2010, s. 123) uvádí, že styly rodičovské výchovy slouží jako koncept porozumění edukačnímu působení rodičů na děti v rodinném prostředí (srov. Gillernová, 2010, s. 123). Mezi nejužitečnější modely výchovných stylů rodičovské péče patří výchovný styl dvojice autorů Maccoby a Martin. Jako pomáhající profesionál ho mohou dobře využívat i v praxi, a proto ho použijí i v praktické části při posuzování výchovných stylů ve zkoumaných rodinách s výskytem domácího násilí.

Autoři Maccoby a Martin, jejichž model výchovného stylu popisuje Atkinsonová a kol (1995, s. 723), rozdělují výchovné metody do dvou dimenzí. První dimenze rozlišuje rodiče, kteří jsou nároční a kontrolující, od těch, kteří nejsou nároční a svoje děti nekontrolují. Druhá dimenze rozlišuje rodiče, kteří jsou akceptující, citliví a zaměřeni na dítě, od těch, kteří jsou odmítající, necitliví a zaměřeni na sebe. Průsečík těchto dimenzí vytváří čtyři druhy uvedených výchovných stylů, které jsou spojeny s různými důsledky pro děti, a to:

- **Autoritativní styl** – rodiče spojují kontrolu s akceptací a zaměřují se na dítě. Dítě velmi kontrolují a požadují vhodné chování přiměřené jeho věku. Rodiče však spojují kontrolu a požadavky s vřelostí, péčí a vzájemnou komunikací, jsou vstřícní názoru dítěte. Případný trest dítěti vždy vysvětlí. Děti autoritativních rodičů jsou přátelštější s vrstevníky, jsou nezávislí, snadno se sebezprosazují, s partnerem spolupracují. Budou intelektuálně a sociálně úspěšné, mají silnou výkonovou motivaci.
- **Autoritářský styl** – rodiče jsou nároční a kontrolující. Moc prosazují bez vřelosti, péče nebo oboustranné komunikace. Stanoví absolutní nároky. Vyžadují poslušnost, respekt k autoritě, práci, tradici a pořádku. Z dětí se stávají průměrně schopní a odpovědní lidé, jsou však nespolečenšší a bez spontaneity. Dívky jsou závislé na svých rodičích, nemají výkonovou motivaci. Chlapci mívají sklon k agresivitě, vůči vrstevníkům a je patrné nízké sebehodnocení.
- **Shovívavý styl** – rodiče jsou akceptující, citliví a zaměřeni na dítě. Na děti kladou malé požadavky. Oproti dětem autoritářské výchovy jsou tyto děti živější, mají lepší náladu, avšak chování je nezralé, chybí kontrola impulzů, sociální zodpovědnost a samostatnost. Děti jsou málo samostatné, mohou se objevit problémy s agresí.
- **Zanedbávající styl** – rodiče se zabývají vlastními aktivitami, nezajímají se o činnost svých dětí, nevědí, co děti dělají, s kým se stýkají. S dětmi mluví málo a neberou ohled na jejich názor. Děti jsou ve starším školním věku impulzivní, mají potíže se soustředěním, jsou náladové, mají problémy s kontrolou agresivních výbuchů. Často utrácejí peníze, chodí za školu, do hospod, hrozí nebezpečí toxikomanie (srov. Maccoby a Martin in Atkinsonová a kol., 1995 s. 723).

Naproti tomu Baumrindová (Baumrindová in Helus, 2007, s. 169) v návaznosti na starší typologie rozlišila tři typy rodičovských výchovných stylů a zkoumala jejich souvislost v návaznosti na školní úspěšnost a věk dítěte. Těmito styly jsou:

- **Autoriářský styl** – vyznačuje se vysokým stupněm direktivnosti a rigidnosti (ulpívavou, nepružnou) v prosazování požadavků na poslušnost dítěte. Rodiče s dítětem málo komunikují, spíše uplatňují striktní zásadu „mlč a dělej, co ti říkám.“ Významnou roli hraje trestání, a to i fyzické.
- **Povolující (permisivní) styl** – vyznačuje se důrazem na poskytování maximální volnosti dítěte. Požadavky a omezování jsou minimální, trestání je redukováno. Hlavní myšlenkou tohoto stylu je předpoklad, že dítě samo přijde k rozumu „samo musí vědět, oč mu jde“, „nakonec stejně přijde k rozumu“, „ať se samo rozhodne a vidí, k čemu to vede“.
- **Styl opřený o autoritu** – se vyznačuje jasným stanovením zásad a principů s vymezením toho, co je správné a co ne. Oproti autoritářskému stylu zde rodiče s dítětem komunikují, dbají, aby dítě požadavkům dobře rozumělo a jasně vědělo proč a k čemu slouží. Rodiče, kteří takto dítěti požadavky prezentují, v plnění požadavků jsou mu vzorem a plně nápomocni, jsou pro dítě autoritou.

Baumrindová dále prokázala, že děti vyrůstající v podmínkách stylu opřeného o autoritu, a to nezávisle na věku, etnickém původu a celkovému statusu rodiny, dosahují lepších výsledků v ukazatelích vývoje osobnosti, testech rozumových schopností a výsledcích školní práce než děti ostatních dvou stylů (srov. Baumrindová in Helus, 2007, s. 169).

Pokud bych porovnávala styly Maccobyho a Martina se stylem Baumrindové, lze konstatovat, že Maccoby a Martin vycházejí pro svou typologii výchovných stylů z emočního vztahu rodičů vůči dítěti v kombinaci se způsobem výchovného řízení dítěte. Výchovné řízení je charakterizováno mírou požadavků, nároků na dítě a jejich následné či průběžné kontroly. Baumrindová ve své typologii vychází ze socializačního procesu vývoje dítěte, kdy klade důraz na hodnotový systém rodičů, na množství a druh požadavků rodičů na děti včetně kvalit jejich plnění. Obě typologie mají společné rozlišení požadavků a jejich plnění. Maccoby a Martin zde mají navíc ještě rozlišení podle emočního vztahu rodičů vůči dětem.

Právě propojení emoční dimenze s dimenzí řízení výchovy ve stylu Maccobyho a Martina je výchozím měřítkem pro posouzení stylu výchovy v praktické části mé práce, kde budu zkoumat, jaký styl výchovy v rodinách s výskytem domácího násilí se uplatňoval v orientační rodině a zda se tento model přenesl do rodiny prokreační.

Obecně uznávaný výchovný styl pro nejpříznivější vývoj dítěte, a je to i můj názor, je styl opřený o autoritu, kde vysvětlení má přednost před tresty a ponechává dítěti přiměřenou volnost, ale přitom mu klade nezbytné hranice. Dítě se tak učí vlastní zodpovědnosti a tvoří si zdravé sebevědomí. Na druhé straně nemůžeme tvrdit, že tento výchovný styl je univerzální a lze ho aplikovat ve všech situacích. Je dobré, aby rodič ovládal i další styly výchovy a dokázal je flexibilně používat. V životě dítěte nastanou i situace, kdy bude v jeho zájmu použití autoritářského stylu. Mám na mysli např. situace, kdy dítě závažně onemocní a jeho rozumové schopnosti zatím nejsou na takové úrovni, aby si uvědomilo závažnost svého zdravotního stavu a pochopilo, že na dodržování nastavených pravidel závisí jeho život. Zde je nutná přísná důslednost, disciplína v dodržování léčebného režimu a dalších nezbytně nutných omezení, která jsou pro dítě nepříjemná, snižují jeho komfort (dodržování bezlepkové diety, aplikace inzulínu, omezení pohybových aktivit, přísná životospráva, rehabilitační cvičení) a to do té doby, než dítě přijme skutečnost, že jeho styl života bude odlišný než u jeho vrstevníků.

4.3 Rodičovské postoje a jejich formování

Výchovné postoje k dítěti dle Matějčka (1992, s. 60) se tvoří ve složitém vývojovém procesu, souvisejícím s celým vývojem osobnosti vychovatele. V jejich utváření spolupůsobí vlastní zkušenost z dětství, vztah k vlastním rodičům a ostatním vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale i všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž vychovatel prochází. Matějček rozděluje výchovné postoje do dvou skupin. Do první řadí ty, které nesou v citovém vztahu k dítěti znaménko minus. K těm patří výchova zavrhuje a zanedbávající. Do druhé skupiny pak řadí ty, které nesou znaménko plus. To je výchova rozmazluje, výchova příliš úzkostná a protektivní, výchova s přepjatou snahou o dokonalost a výchova protekční (srov. Matějček, 1992, s. 60).

Gillernová (2010, s. 123) chápe rodičovské postoje jako zpravidla obecnější rámec pro objasňování působení výchovných prostředků a rodičovské postoje oproti Matějčkovi dělí do těchto skupin:

- postoj kladný, láskyplný, akceptující;
- postoj zavrhuující, záporný, chladný;
- postoj kontrolující, vyžadující plnění požadavků;
- postoj vyjadřující důslednost, resp. nedůslednost.

Na základě svého poznání z praxe mám potvrzeno, že rodičovské postoje klientů jsou často spojeny s dětskou zkušeností, tedy s tím, jaký postoj k nim jejich rodiče zaujímali v orientační rodině (srov. Gillernová 2010, s. 123)

V praxi se také setkávám se situacemi, kdy je mezi rodiči spor o výchovu dítěte v době rozvodu jejich manželství. V případech, že nedojde k dohodě rodičů, nebo se nejedná o střídavou či společnou péči, je třeba posoudit, kdo z rodičů má lepší předpoklady vychovávat dítě. Vytvořila jsem si určitá pomocná kritéria, kterými mohu pro tento účel posoudit předpoklady rodičů pro lepší výchovu. Mezi tato kritéria jsem zařadila:

- osobnost rodiče (jeho zralost, stabilita, odolnost proti stresu);
- vztah rodiče k dítěti (síla vazby, citlivost pro potřeby dítěte, znalost dítěte, podíl na péči o ně);
- vztah dítěte k rodiči (kvalita a intenzita vazby);
- možnost zachovat dítěti stálé výchovné prostředí;
- zjištění názoru dítěte;
- podpůrné kritérium - ekonomická situace rodiče.

Myslím však, že klíčová je osobnost rodiče. Rodič, který není citlivý k potřebám svého dítěte, dobře je nezná nebo nechce poznat, je osobnostně nezralý a v důsledku toho nedojde k vytvoření pevné a bezpečné vzájemné vazby, vyvolá u dítěte frustrační zkušenost, deprivaci citových potřeb, stavy nejistoty a nezakotvenosti, na něž bude reagovat problematickým chováním. Tato odezva na straně dítěte pak může neadekvátní jednání rodiče posilovat a vést k násilnému chování vůči dítěti, případně i k jiným formám špatného zacházení s dítětem.

5 Domácí násilí a jeho charakteristika, aktéři domácího násilí

Domácí násilí je třeba považovat za jednu z nejnebezpečnějších forem agrese pro jeho skrytost, obtížnou dokazatelnost a hlavně pro jeho patologický vliv na děti, které v těchto rodinách vyrůstají. Dítě nemusí být přímo objektem násilí rodiče, ale může být svědkem fyzického nebo psychického násilí, které páchá otec na matce nebo naopak, popřípadě vzájemné agrese rodičů mezi sebou, což má prokazatelně značně neblahý vliv na celkový zdravý vývoj dítěte. Domácí násilí s sebou také nese vysokou společenskou nebezpečnost, která je v transgeneračním přenosu chování a tím i v přijímání násilí jako běžného stereotypu chování na straně agresora ale i oběti.

5.1 Definice domácího násilí

Z psychologického ani právního hlediska prozatím nebyla ustanovena jednotná definice pojmu domácí násilí, která by byla shodně použita při výzkumu a v odborných publikacích. Je však možné vycházet z trestního zákona, do kterého byl v roce 2004 zapracován pojem „týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě nebo osoby blízké“, kdy osobou blízkou se rozumí příbuzní v přímé linii, zpravidla manžel, manželka, sourozenci, nebo jiné osoby v poměru rodinném nebo jemu podobném (partnerský vztah druha a družky) (trestní zákon č. 40/2010 Sb. § 215).

Podle Marvánové - Vargové, Prokopové a Toufarové (2008, s. 33) domácí násilí obecně zahrnuje:

- Všechny druhy fyzického, sexuálního a ekonomického násilí;
- Charakteristické je opakování, dlouhodobost a zvyšování intenzity násilí;
- Obětí i pachatelem se může stát kterýkoliv člen rodiny (srov.tamtéž).

Vágnerová definuje domácí násilí jako: „*zneužití postavení moci, kterou pachatel v rodině má. Projevuje se nepřiměřenými požadavky, vynucováním podřízenosti oběti a kontroly na jejím životem. Toto je dosahováno násilím, eventuálně vyhrožováním a využíváním strachu z další újmy*“ (Vágnerová, 2008, s. 633).

Podle Vágnerové se jedná zejména o fyzické i slovní útoky a s tím spojené fyzické ubližování, které je často provázané se sexuálním násilím, dále psychické týrání

(vyvolávání strachu, vydírání, ponižování), ekonomické omezování (bránění vlastnímu výdělků, minimalizace prostředků na domácnost) a také je velmi častá sociální izolace (zákaz kontaktu s přáteli, příbuznými atd.) (srov. Vágnerová, 2008, s. 633).

Renata Egger, pedagožka a psychoterapeutka z Rakouska, působící jako národní expertka při Radě Evropy uvádí, že: *„Zásadně je možné, že násilí může vycházet od kohokoliv a směřovat ke komukoliv. Násilně se mohou chovat rodiče vůči dětem, děti vůči rodičům, mladí lidé vůči starým, staří vůči mladým, ženy vůči mužům, muži vůči ženám. Ale výsledky prakticky všech výzkumů, které známe z celého světa, zřetelně ukazují, že převážnou většinu násilí v rodinách páchají rodiče na dětech a muži na ženách.“* (Egger in Voňková, Huňková, 2008, s. 6)

D. Ruhl ve své definici z roku 1996 uvádí, že: *„Domácím násilím je obecně rozuměno chování partnerů, které u jednoho z partnerů způsobuje strach z druhého. Prostřednictvím užití moci, kterou tento strach poskytuje, kontroluje násilný partner chování druhého. Domácí násilí může nabývat formy fyzického, sexuálního a psychologického násilí, donucené sociální izolace a ekonomické deprivace.“* (Ruhl in Voňková, Huňková, 2008, s. 6).

Domácí násilí v širším slova smyslu můžeme rozlišit na partnerské a mezigenerační. Obětí domácího násilí se může stát kterýkoliv člen domácnosti. Bednářová, Macková (2006, s. 10) oběti násilí v rodině člení do následujících skupin:

- ženy;
- děti;
- muži;
- senioři;
- zdravotně postižení (srov. Bednářová, Macková, 2006, s. 10).

Domácí násilí je jednou z nejrozšířenějších forem agrese, která prochází napříč sociálně demografickým spektrem a nezávisí na věku, vzdělání, materiálním zázemí, profesi nebo socio-kulturní úrovni. Na jedné straně spektra pachatelů domácího násilí stojí simplexní násilník, který je závislý na alkoholu, na druhé straně agresor s vysokoškolským vzděláním a významným postavením ve společnosti, dobře ekonomicky zajištěný, užívající dobře propracovaných způsobů trápení svých blízkých tak, aby následky násilí nebyly vidět.

Myslím si, že násilí v rodině představuje legitimní důvod pro vstup státních institucí do rodiny, protože tolerování násilí v rodině a domácnosti jako vnitřního rodinného problému nejen že vytváří podmínky pro jeho opakovaný transgenerační přenos, ale také zhoršuje mezilidské vztahy ve společnosti. Dále je třeba mít na paměti, že oběti násilí nejsou schopny samy svou situaci řešit, a proto se bez pomoci společnosti, neziskového sektoru, státu a jeho institucí neobejdou.

V souvislosti s tématem diplomové práce pak opět zdůrazňuji, že domácí násilí má výrazně negativní vliv na výchovu a rodinný život dítěte nejenom v orientační rodině, ale následně i v jeho prokreační rodině, do níž přenáší podle svých zkušeností model rodiny, ve které žilo.

Jak jsem již několikrát v této práci uvedla, rodina má základní význam pro vývoj člověka. Chování dospělých v rodině pak zásadním způsobem ovlivňuje vývoj lidské osobnosti. Ukazuje se, že je-li v rodinách s výskytem domácího násilí přítomno také dítě, lze předpokládat, že dojde k psychickému ohrožení zdravého vývoje. V rodinách, kde rodič používá k udržení svého postavení násilí a psychický teror, jsou děti naprosto bezmocné. Jsou nejslabším článkem, situaci v rodině nedokáží reálně vyhodnotit a nemají ani možnost se bránit. Naučí se tedy násilné chování respektovat jako prostředek k udržení moci a převahy.

5.2 Domácí násilí jako projev naučeného agresivního chování

V souvislosti s domácím násilím je třeba také zmínit a osvětlit pojmy agrese a agresivita. Fišer, Škoda (2009, s. 47) definují agresivitu jako označení pro tendenci k útočnému a násilnému jednání vůči druhé osobě či okolí. Agrese pak vyjadřuje reálný projev takového jednání. Hewstone a Stroebe uvádějí, že neexistuje jednotné vymezení pojmu agrese a přiklání se k definici agrese podle Barona a Richardsona: „*Agrese je druh chování realizovaného s cílem ublížit či uškodit živé bytosti, která se naopak snaží tomuto chování vyhnout.*“ (Baron a Richardson in Hewstone, Stroebe, 2006, s. 365).

Je více teorií, které vysvětlují existenci agrese, např. teorie na bázi biologického základu, kdy agrese je součástí genetického vybavení člověka, zajišťujícího přežití v situacích ohrožení. Podle této teorie je agrese chápána jako vrozená potřeba, instinkt.

Dále je možné agresi chápat jako způsob řešení náročné životní situace nebo reakci na frustraci, kdy bylo cíleně zabráněno uspokojení nějaké potřeby.

Z hlediska cíle této práce zmíním jen teorii, která vidí agresi jako naučené chování. Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková (1995, s. 18-19) uvádí, že základem teorie, která vysvětluje agresi jako výsledek sociálního učení, je nápodoba. Podle zmiňovaných autorek je nápodoba jedním z nejzákladnějších socializačních mechanismů pro řešení situací, kterým dítě nerozumí a neumí je ještě samostatně řešit. Proto napodobuje beze změny způsob chování rodičů v dané situaci. To mu pomáhá danou neznámou situaci zvládnout. Pro dítě jsou vzorce chování, které přebírá od rodičů, jedinečné (dítě zatím nemá jiný vzor a netuší, že se může chovat jinak). Tak se většinou stane, že dítě převezme velmi často i způsoby chování, které jsou agresivní. Jak dále zdůrazňují zmiňované autorky, převzaté vzorce chování nápodobou patří k vývojově nejstarším způsobům chování jedince. Jsou poměrně pevně zakořeněné, a proto jsou také zpravidla použity v afektu, i když zde existovaly jiné výchovné korigující vlivy, jež použití agresivního vzorce označily za nesprávný (srov. Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 18-19).

Hewstone a Stroeber (2006, s. 371) dále doplňují tuto teorii o Skinnerův koncept instrumentálního podmiňování. Dítě, které je za své agresivní chování odměněno, čímž je toto chování posíleno, bude úspěšný vzorec chování opakovat. Posílení agresivní reakce pak může mít vliv na uplatňování hostilných nebo agresivních projevů i v dalších situacích (srov. Hewstone a Stroeber, 2006, s. 371).

5.3 Charakteristika domácího násilí

Specifické znaky domácího násilí nelze jednoznačně určit, ale z dlouhodobé práce s oběťmi a z mnohých zkušeností lze určité znaky domácího násilí stanovit. Bednářová a Macková (2006, s. 12-13) se o to pokusily a domácí násilí charakterizovaly následujícími znaky: vzájemná úzká propojenost obou protagonistů domácího násilí - mají spolu děti, vlastní společný majetek, často mají okruh společných přátel a také je zde asymetrie ve vztahu (srov. Bednářová, Macková, 2006, s. 12-13).

Dalším charakteristickým rysem podle uvedených autorek (tamtéž) je dlouhodobost, kdy domácí násilí trvá zpravidla několik let a stupňuje se. Domácí násilí představuje nepřetržitý koloběh slovních nebo fyzických útoků, které jsou

přerušovány fázemi usmiřování a relativního klidu. Období usmiřování a klidu se postupně zkracuje, přičemž období útoků, napětí se prodlužuje. Útoky jsou s každým opakováním více brutální. Např. objeví-li se na počátku vznikajícího vývoje domácího násilí facka, na jeho konci může pak být nebezpečný fyzický útok, který zanechá na oběti následky a celoživotní stopy a může vést k ohrožení jejího zdraví či života. Žena často nerozezná počátek násilí, facku nebo agresivnější chování partnera považuje za žárlivost nebo projev velké lásky.

Podle Voňkové, Huňkové (2008, s. 7) se cyklus domácího násilí pohybuje ve spirále při opakování tří následujících fází:

- **Láska** (usmiřování, klid, pozornost násilného partnera k partnerce);
- **Naděje** (vše se zlepšuje, fixace „dobrých chvil“ a „ošklivých chvil“);
- **Strach** (psychický, fyzický nátlak, má cíl oběť pokořit, donutit chovat se, jak násilník chce).

Partneri ve vztahu mají nerovnoprávné postavení – proti moci násilníka stojí bezmocná ochromená oběť, která nemá prostor projevit svůj názor, protože ví, že ji čeká trest (srov. tamtéž).

Marvánová-Vargová, Prokopová a Toufarová doplňují (2008, s. 45), že střídání vlídného, milujícího chování s násilným udržuje oběť ve vztahu a odrazuje ji od odchodu a nemotivuje násilného partnera ke změně chování. I když se jednotlivé fáze střídají, je obtížné předvídat začátek a konec jednotlivých etap, a to zejména s přihlédnutím k různým situačním faktorům, které mohou ovlivnit začátek nebo konec jednotlivých fází násilí (srov. tamtéž).

K dalším znakům podle Bednářové a Mackové (2006, s. 12-13) patří latentnost domácího násilí, neboť domácí násilí se odehrává v soukromém teritoriu mimo dosah veřejnosti, kde mohou platit jiné normy a pravidla, než je běžné. Jedná se o uzavřené prostředí, kam se oběť i agresor vrací. Právě pro latentnost domácího násilí je jakýkoliv zásah velmi obtížný a dokazování se stává složitější. Často proti sobě stojí tvrzení agresora a oběti, kdy důkazní břemeno leží na oběti. Oběť reaguje z důvodu traumatu nepřiměřeně, proto je její výpověď pro instituce, na které se obrátila se žádostí o pomoc, nevěrohodná (srov. Bednářová, Macková, 2006, s. 12-13).

Zkušenost praxe také ukazuje, že pokud se oběť od agresora odpoutá, vyhledá pomoc a odejde z problematického vztahu, agresor je schopen ji vystopovat, počkat si na ni a zaútočit i na veřejnosti.

Příklad z praxe: Úplná rodina se 4 dětmi v rozmezí od 6 do 14 let.

V rodině probíhalo již delší dobu domácí násilí, které bylo zjištěno ze strany orgánu sociálně právní ochrany dětí až v souvislosti s absencemi dětí ve škole a zanedbanou hygienou. Rodina byla celkově sociálně slabá, matka na mateřské dovolené s nejmladší dcerou, otec pracoval příležitostně, většinou brigádnicky. Nad výchovou rodiny byl stanoven dohled soudu. Rodina byla pro své okolí uzavřená a nepřístupná. Matce se podařilo navázat tajně kontakt s nejbližší sousedkou, která jí nabídla ve svém bytě azyl pro ni i pro děti. Matka nabídky využila, odešla i s dětmi od manžela a navázala intenzivní spolupráci s OSPOD. Nyní se u soudu řeší výchova a výživa dětí, na otce bylo ze strany OSPOD podáno trestní oznámení pro podezření z trestného činu týrání osoby žijící ve společném bytě. Otec navzdory tomu žádá děti do výchovy, zpochybňuje péči matky a dožaduje se kontaktu s dětmi. Děti již na policii vypověděly, že se k otci vrátit nechtějí, otec je psychicky týral, společně s matkou. Vyhrožoval jim smrtí, pokud něco řeknou a rozhodoval, zda půjdou do školy nebo ne, doma nepřiměřeně pracovaly apod.. Otec při jednání o výchovu dětí vše zpochybňuje, napadá matku, že má jiného muže, a proto odešla, k odchodu jí navedla kamarádka, která jim chce rozbít rodinu apod. Soudkyně zpochybňuje v rodině domácí násilí, protože matka u soudu věrohodně nepopsala situaci a z rodiny neodešla již dříve, ani celou situaci neoznámila. Dle chování matky soudkyně vyvozuje závěry, že matka chce jen odejít od otce a domácí násilí se stalo pouhou záminkou, protože zatím otci nic prokázáno. Domácí násilí se stalo módou a ženy ho zneužívají, aby dosáhly svého cíle.

Názor soudkyně koresponduje se současným postojem veřejnosti k násilí páchaném na ženách. Tento postoj je spíše ambivalentní a není jednoznačně odsuzující jako v případech týrání dětí. Z pohledu veřejnosti má dospělá žena vždy možnost se aktivně bránit; odejít od agresora, oznámit věc policii, u lékaře apod. Laická veřejnost není ochotna akceptovat neschopnost obrany na straně oběti. Tato žena se neseťkává s pochopením a soucitem, protože nevyužila svou možnost bránit se, neprokázala k tomu potřebné kompetence, a proto si soucit nezaslouží. Setrváváním v ponižující situaci s ní vyjádřila souhlas. Objevuje se i předsudek, že si tuto situaci nějakým způsobem přivodila sama.

5.3.1 Formy násilí

Voňková, Huňková (2008 s. 10) popsaly pět nejčastějších forem domácího násilí, jimiž jsou:

➤ **Fyzické**

Zahrnuje strkání, fackování, bití pěstmi, tahání za vlasy, smýkání, ohrožování zbraní, házení předměty, demolici bytu. Tato forma se může projevit i jako násilí proti oblíbenému zvířeti, v tomto případě jde o varování oběti agresorem, co ji může potkat.

➤ **Psychické**

Zahrnuje slovní a citové týrání, zesměšňování na veřejnosti, shazování. Oběti násilí si často stěžují, že jim agresor vyhrožuje, že je dostane do blázince, přijdou o děti. Je jim podsouváno, že jsou tlusté, hloupé, líné, neschopné, duševně nemocné. Násilníci neustále vzbuzují a udržují strach oběti. Mezi prostředky nátlaku také patří odpírání spánku, potravy. Poslušnost oběti si také agresor často vynucuje výhrůžkami, že si „něco udělá“, což bude vinou oběti a jejího chování. Dále sem patří vyhrožování zabitím, zničením partnerčiny rodiny, zveřejněním některých nepříjemných faktů a informací, ovlivňování dětí.

➤ **Sociální**

Má za cíl především izolovat. To znamená zákaz styku s přáteli, rodinou, zablokování telefonu, zamykání. Oběti je dále znemožňováno chodit do práce.

➤ **Ekonomické**

Zamezení možnosti disponovat finančními prostředky, či legálně je získat, např. chodit do zaměstnání.

➤ **Sexuální**

Zahrnuje jednání, jimiž si agresor vynucuje sexuální aktivity, které oběti podstupují nedobrovolně či s nechtí (srov. Voňková, Huňková, 2008, s. 10).

K formám domácího násilí bych chtěla doplnit, že z hlediska praxe a zejména z pohledu oběti se jednotlivé kategorie prolínají a většinou se nedějí izolovaně. Nejčastěji dochází k násilí fyzickému, které je doprovázeno násilím psychickým.

Z hlediska vývoje domácího násilí je však psychické násilí zpravidla na počátku rozvíjejícího se fyzického násilí.

V praxi jsem se setkala také s typem násilí v rodině, kdy agresor nejednal ani ve fázi incidentu pod ztrátou sebekontroly, ale snažil se ji udržet. Takovému typu násilí nepředchází žádný konflikt, kde by se vyhrotily názory obou stran, protože týraná partnerka by se vůbec neopovážila oponovat svému násilnému partnerovi. Důsledkem tohoto teroru pak bývá syndrom týrané ženy, kterému se budu podrobněji věnovat v jiné kapitole.

5.4 Aktéři domácího násilí

Domácí násilí nesouvisí s věkem, vzděláním a v žádném případě není výsadou jen nižších společenských vrstev nebo minorit, a proto je těžké universálně popsat charakteristiku agresora. Podle Vágnerové (2008, s. 635-636) však lze na základě možných příčin vzniku domácího násilí rámcově vymezit typy žen a mužů, které jsou rizikové jako potencionální pachatelé nebo oběti.

Rizikový muž (potencionální agresor)

- muž s psychickou poruchou, případně jedinec s poruchou osobnosti (u 25 % pachatelů domácího násilí byla zjištěná psychická porucha); většinou se jedná o muže, kteří jsou nepřiměřeně agresivní a ohrožují všechny slabší jedince, kteří jsou na nich závislí;
- muž závislý na alkoholu nebo drogách, alkohol funguje jako spouštěč domácího násilí, kdy odstraňuje zábrany a aktivizuje agresivní jednání;
- muži, kteří zažili násilí ve vlastní rodině, kdy sami byli obětí, nebo svědkem násilného chování mezi rodiči (71% pachatelů domácího násilí pochází z rodiny, kde bylo toto chování běžné);
- muž, u kterého se aktivovaly pod vlivem určitých okolností negativní vlastnosti (příčinou může být duševní nebo jiná závažná choroba, dlouholetý abúzus alkoholu, silný sociální stres, jako je např. nezaměstnanost).

Riziková žena (potencionální oběť)

- žena nesamostatná, závislá, neschopná bránit se, s nízkou sebeúctou, se syndromem naučené bezmocnosti; (Většinou se jedná o ženy, které byly

v dětství svými otci týrány, nepřiměřeně trestány nebo sexuálně zneužívány, ale i ženy, které byly v dětství obětí, nebo svědkem domácího násilí mezi rodiči). Tato zkušenost může změnit osobnost ženy tak, že se z ní může stát utiskovaná manželka s tendencí závislosti, podřízenosti. Projevům násilí se nebrání, čímž posilují partnerovu agresivitu);

- žena, která je zvýšeně situačně závislá na partnerovi, kdy spouštěčem agrese se může stát cokoliv, co ženu znevýhodňuje (např. těhotenství, ekonomická závislost, onemocnění nebo postižení);
- žena sociálně izolovaná, přičemž sociální izolaci lze chápat jako faktor, který udržuje násilí; (Při izolaci týrané ženy je velmi nízká pravděpodobnost, že vyhledá pomoc u příbuzných, známých či jiných osob. Nepřítomnost zásahu pak zvyšuje pocit beztrestnosti pachatele a posiluje jeho další agresi) (srov. Vágnerová, 2008, s. 634-635).

Holtzworth-Munroe a Stuart (Holtzworth-Munroe a Stuart in Marvánová-Vargová, Prokopová, Toufarová, 2008, s. 116) se zaměřili na základní charakteristiky násilí a profil osobnosti samotného agresora a na základě řady výzkumů typologie pachatelů partnerského násilí pak navrhli typologii, která vymezuje 3 hlavní typy násilníků:

- **Agresor pouze v rodině** je násilný pouze vůči své partnerce, k ostatním členům rodiny. K okolí je jeho násilí značně omezeno. Tito násilníci projevují liberální postoj ke genderovým rolím a mají méně problémů ve společnosti než ostatní násilníci. **Někteří z nich mají zkušenost s násilím z původní rodiny.** Lze u nich předpokládat lehkou formu psychopatologie nebo poruchu osobnosti. Tomuto typu odpovídá asi polovina všech pachatelů partnerského násilí.
- **Dysforický / hraniční typ**
Je ze všech tří skupin nejvíce depresivní, úzkostný a emočně labilní. Zastává klasické konzervativní postoje k rozdělení genderových rolí. Primárně násilí zaměřuje proti své rodině. Představuje 25 % pachatelů partnerského násilí.

➤ **Obecně agresivní / antisociální typ**

Tento typ nemá zájem o druhé, je amorální a neodpovědný. Agresivní je i mimo rodinu. Často je u něho diagnostikována antisociální porucha osobnosti. Má tendenci zastávat názory, které omlouvají násilí. Může mít kriminální minulost. Představuje 25 % pachatelů partnerského násilí (srov. Holtzworth-Munroe a Stuart in Marvánová-Vargová, Prokopová, Toufarová, 2008, s. 116-117).

Zajímavé je také rozčlenění pachatelů partnerského násilí podle psycholožky a konzultantky DONA linky (non stop linka pro oběti domácího násilí), které popisuje Marvánová-Vargová, Prokopová, Toufarová (2008, s. 119):

- **Násilnické osoby s výrazným emočním problémem**, nezpůsobitelné pro klasický život ve vztahu. Jejich láska je ničivá a pro své nejbližší jsou nešťastím.
- **Pachatelé ovlivnění situačně**, například určitou životní epizodou nebo souhrnem okolností, které nastartují chování podporující rozvoj partnerského násilí.
- **Pachatelé dvojí tváře** – tento typ zahrnuje lidské pachatele partnerského násilí, jejichž agresivita je zaměřena pouze proti partnerce. Vůči svému okolí nemají citový vztah a díky tomu lze s nimi vycházet dobře. Jedinec z této skupiny je žárlivý, majetnický a podezřívavý. Snaží si partnerku společensky izolovat, učinit ji na sobě závislou. Své děti má rád, nenapadá je. Nevnímá však, že tíživá atmosféra v rodině na děti negativně působí (srov. tamtéž).

Existují i některé rizikové vlastnosti pachatele domácího násilí, které popisuje Vágnerová (2008, s. 637). Domácí agresori jsou nejistí, nespokojení a úzkostní, mají nízké sebehodnocení, které kompenzují násilnickým chováním. Jejich vztah k násilí je pozitivní, chápou ho jako vhodný prostředek k řešení a dosažení čehokoliv. Nemají vhodné kompetence zvládat problémy adekvátním způsobem. Jejich chápání mužské a ženské role v tradiční podobě je stereotypní a rigidní, zpravidla je to stejným způsobem, jak ji chápal jejich otec, tedy s důrazem na tvrdost a dominanci. Tyto tendence potvrzování mužské role, se kterými se agresor ztotožnil, se pak projeví ve vztahu k ženám. Pachatelé domácího násilí mají zvýšenou potřebu moci nad ženou.

Vyžadují, aby se žena přizpůsobila všem jejich požadavkům a stanoveným pravidlům, pokud tomu tak není, vynutí si poslušnost násilím (srov. Vágnerová, 2006, s. 637).

5.5 Syndrom týrané ženy

Rozpoznat týranou ženu není lehké, pokud ona sama svou situaci skrývá. Naprostá většina žen se za násilí, které se v rodině vyskytuje, stydí, popírá ho a uvádí jiné příčiny svých potíží. Prožívané násilí obětí ovlivňuje v mnoha oblastech života. Marvánová-Vargová, Prokopová, Toufarová (2008, s. 41) uvádějí, že kromě zdravotních potíží byl prokázán i vliv násilí na výkonnost v zaměstnání, což dále ohrožuje celkovou ekonomickou situaci oběti. Prožité traumatické situace a stres mají dále velmi nepříznivý dopad na psychiku oběti. Výzkumy potvrzují, že u obětí se může rozvinout celá řada poruch chování, deprese, úzkostnost, posttraumatická stresová porucha, alkoholismus a také tzv. syndrom týrané ženy (srov. tamtéž).

Stejně autorky definují syndrom týrané ženy na základě rozvoje charakteristických, fyzických a sociálních symptomů jako jsou deprese, nízké sebevědomí, izolace, znovuprožívání traumatu, naučená bezmocnost, poruchy příjmu potravy, vyčerpanost, bolesti hlavy, zad, vysoký krevní tlak apod., které jsou důsledkem přímé osobní zkušenosti s opakovanými násilnými útoky (Marvánová – Vargová, Prokopová, Toufarová, 2008 s. 41).

Pro rozvoj syndromu týrané ženy podle Walkerové (Walkerová in Marvánová-Vargová, Prokopová, Toufarová, 2008, s. 41) musí dojít alespoň dvakrát k opakování celého cyklu násilí. Walkerová dále vymezuje čtyři základní charakteristiky tohoto syndromu:

- Žena věří, že za násilí nese vinu ona;
- Žena se bojí o svůj život nebo o životy svých dětí;
- Žena má iracionální pocit, že násilník je všudypřítomný a vševědoucí (srov. tamtéž).

Vágnerová (2008, s. 640) ještě dále rozvíjí, že týrané ženy vlivem manipulace a izolace násilným partnerem velmi snadno začnou věřit, že jsou méněcenné a nesamostatné, a již se nepokouší bránit, protože nevěří, že by nějaká obrana byla možná a že by jí byla tato žena vůbec schopna. Vlivem manipulace dochází ke změně

psychických vlastností a způsobu reagování. Prohlubování pocitů bezmocnosti vede ženu k redukci schopnosti uvažovat, pokud jde o řešení celé situace. Postupně narůstá pocit dezorientace, oběť ztrácí schopnost rozeznat, co je ještě normální a přijatelné a co nikoli. Obranou oběti je manipulace s realitou, specifický způsob vysvětlení, který násilí vidí zdánlivě logickým způsobem a obhajuje jeho přítomnost. Mění se i způsob hodnocení pachatele, kdy týraná žena má snahu chování agresora omlouvat a přičítat je něčemu jinému, jako např. agresorově špatné zkušenosti z dětství, nezaměstnanosti, alkoholu apod. Také vyzdvihuje jeho pozitivní stránky, např. stará se o rodinu (srov. Vágnerová, 2008, s. 640).

Tatáž autorka ještě doplňuje, že špatná zkušenost ovlivní i schopnost sociální orientace, kdy týraná žena nedokáže správně odhadnout význam chování různých lidí. Převažuje negativní očekávání, zvyšuje se podezřívavost a ostražitost a také nedůvěra v nabízenou pomoc spolu s přecitlivělým reagováním (srov. Vágnerová, 2008, s. 641).

6 Ohrožení vývoje dítěte v rodině s výskytem domácího násilí

Vyrůstají-li děti v rodině, kde násilí patří ke stereotypům chování, můžeme s jistotou říci, že tato skutečnost významně ovlivní jejich další vývoj. Bednářová, Macková (2006, s. 40-44) uvádějí, že otec a matka nebo jiné pečující osoby mají pro vývoj zásadní význam vzhledem k procesům identifikace. Roli otců a matek rozvádějí autorky následujícím způsobem: Pokud je jeden rodič agresivní a druhý se ve všem podřizuje, poskytují dítěti ambivalentní, většinou negativní vzory. Děti se v rodině s domácím násilím adaptují na situaci, identifikují se s osobami, které jsou pro ně významné, a napodobují jejich chování. Chlapci, kteří se ztotožní s agresivním otcem, který se pro ně stane modelem chování a s nímž se zároveň cítí i bezpečnější (pokud jsi silnější a druhý má z tebe strach, pak jsi v bezpečí) než s týranou matkou, mají problémy s agresí již v mateřské školce. Matka, která nedokáže ochránit ani sama sebe a je před dětmi ponižována, někdy i fyzicky napadána, nemůže být v dětských očích tím, kdo poskytuje bezpečí a jistotu. Dívky se většinou identifikují s obětí a naučí se násilné chování tolerovat. V dospělosti se samy stávají obětí a vybírají si násilného partnera, takového, jakým byl otec. (srov. Macková, Bednářová 2006, s. 41).

Vaníčková, Hadj-Mousová (1995, s. 23) doplňuje, že vlastní zkušenosti z dětství jednoho či obou rodičů jsou podstatným činitelem jejich chování k vlastnímu dítěti. Vzor rodičovského chování v orientační rodině se přenesl do rodiny prokreační, proto také u rodičů, kteří týrají či zanedbávají své děti, nacházíme velmi často v jejich anamnéze zkušenost s týráním, zanedbáváním nebo s domácím násilím v dětství (srov. tamtéž).

Děti, které vyrůstaly v rodině, kde bylo přítomno domácí násilí, jak dále rozvádí Macková, Bednářová (2006, s. 41), jsou silně traumatizovány a jejich negativní zážitky se odrážejí i v jejich dospělém životě. V dospělosti se objevují tendence opakovat totéž, co dělali jejich rodiče, včetně stejných chyb. Tyto děti, v jejichž orientační rodině se vyskytovalo domácí násilí, si jen těžko utváří pozitivní citový vztah k partnerovi i k vlastním dětem a je u nich zvýšená pravděpodobnost transgeneračního přenosu negativního chování do prokreačních rodin (srov. Bednářová, Macková, 2006 s. 41).

6.1 Dopad domácího násilí na vývoj a chování dětí – Cleverova studie

Velmi zajímavý přehled dopadu domácího násilí na děti je uveden v Cleverově studii (Clever in Marvánová-Vargová, Prokopová, Toufarová, 2008, s. 95-110). Dopady domácího násilí na děti jsou zde rozděleny do jednotlivých oblastí : zdraví, intelektuální vývoj, identita, rodinné a sociální vztahy, emocionální vývoj a chování. Děti byly rozděleny do věkových kategorií 0-2 roky, 3-4 roky, 5-9 let, 10-14 let, 15 a více let. U kategorií 0-2 roky, 3-4 roky, 5-9 let byly v oblasti zdraví identifikovány poruchy spánku, nervozita, poruchy přijímání potravy, extrémní plačtivost, nedostatečná fyzická kondice, která vyžadovala časté návštěvy lékaře. V intelektuálním vývoji šlo o převládající chabý jazykový projev, nízkou orientaci v okolí, problém ve vztazích s vrstevníky. V kolektivu se objevily první projevy agresivity, nebo naopak uzavřenost a nekomunikace. V emocionálním vývoji byly patrné extrémní změny nálad. V rodinných a sociálních vztazích u starších dětí to byla zejména slabá vazba na rodiče, vyhledávání pobytu v zařízeních mimo rodinu, neochota diskutovat o jejich rodinném životě.

Stejný autor dále zjistil, že věková kategorie dětí z rodin s výskytem domácího násilí 10-14 let a 15 a více let byla charakteristická závažným výskytem patologických změn zejména ve zdraví a v intelektuálním vývoji. V oblasti zdraví mají tyto děti projevy úzkosti, nízké sebevědomí, již je patrný počínající zájem o alkohol nebo drogy a vyskytují se deprese. V oblasti intelektuálního vývoje se vyskytuje vysoká absence, špatné školní výsledky, které neodpovídají inteligenci dítěte a jeho schopnostem. V oblasti emocionálního vývoje je to neschopnost vyjádřit svou frustraci a emoce, agresivní chování, které vyžaduje kontrolu a korekci, a dále i projevy sebepoškozování, omezená sociální síť a sociální dovednosti. V oblasti rodinných a sociálních vztahů je zde i předčasný zájem o sexuální život. U dětí, které jsou starší 15 let, je v této oblasti tendence navazovat příliš brzy vážný vztah, aby se jim podařilo takto uniknout z nepřátelské atmosféry v rodině. Tyto děti mají také problém činit rozhodnutí (srov. tamtéž).

6.2 Syndrom CAN v kontextu domácího násilí

V této subkapitole bych chtěla zmínit podobnost následků syndromu CAN a domácího násilí na dětech a ukázat určitou provázanost domácího násilí a syndromu CAN.

Je velmi zajímavé položit si nejprve otázku, proč je rodina institucí náchylnou k násilí někdy dokonce více než k ohleduplnosti a vzájemné péči. Existuje jedenáct rizikových faktorů, na jejichž základě je rodina náchylná k násilí více než k řádné rodinné péči. Tyto faktory popisuje Gelles (Gelles in Bentovim, 1998, s. 19- 24), zařadil mezi ně: čas, pestrost činností a zájmů, intenzita prožívání, střetové situace, právo ovlivňovat, rozdíly ve věku a pohlaví, přisuzované role, soukromí, nedobrovolné členství, stres a důkladná znalost minulosti.

- Čas – čím více času rodina tráví spolu, tím větší je riziko konfliktů a násilí (tento faktor je ještě více umožněn špatným životním prostředím, nízkým příjmem, chudobou, nezaměstnaností, absencí vzdělání);
- Pestrost činností a zájmů – riziko konfliktu bude větší, pokud počet činností prováděných v rodině bude větší, než mimo rodinu, např. práce v kanceláři ve společnosti věkově blízkých spolupracovníků oproti uspokojování potřeb neklidného a plačtivého kojence;
- Intenzita prožívání – intenzita interakcí a stupeň jejich prožívání v rodině je intenzivnější, než mimo rodinu (nepatříčná poznámka vyřčená členem rodiny doma má větší dopad, než stejná poznámka sdělená v jiném prostředí);
- Střetové situace – konflikty, které v rodinách vznikají a jsou nevyhnutelné např. z hlediska rozdílných názorů na vhodnost volby, mezi sourozenci, mezi mladšími a staršími apod; rodiny s výskytem násilí neumí tyto situace řešit, dochází k vynucování plnění rozhodnutí dominantní osoby, případné prohřešky proti těmto rozhodnutím jsou trestány;
- Právo ovlivňovat – rodiče týrající své děti mají dva extrémní přístupy ve výchově, kdy buď požívají autoritářský styl (tvrdé metody, jsou necitliví k potřebám svých dětí), nebo styl zanedbávající (nekladou žádné nároky);

- Rozdíly ve věku a pohlaví – v rodinách s výskytem násilí jsou charakteristické patriarchálními názory ovlivňujícími dětství jednoho či obou rodičů, stres se pak může stát spouštěčem naučeného chování v orientační rodině.;
- Přisuzované role – v nově vytvořené rodině, která je doplněná o nové členy (nevlastní otec, nevlastní matka, nevlastní sourozenci, polorodí sourozenci), nebo naopak ztratí původní členy, dochází ke změně rolí. V rodině s násilím nebo syndromem CAN pak někdy dochází k tomu, že muži nebo ženy s násilnými sklony využijí neobsazené role po rodiči, jenž z rodiny odešel, a děti se pak mohou stát jeho obětí;
- Soukromí – moderní rodina je soukromou institucí, proto často hrozí nebezpečí latentnosti násilí;
- Nedobrovolné členství – členství v rodině může představovat právo očekávat a zároveň poskytovat péči. Je těžké odejít z rodiny, kde dochází k násilí, protože hrozí materiální, společenská, osobní i právní past;
- Stres – rodiny mají sklon ke stresu, protože neustále procházejí různými změnami či událostmi životního cyklu jako je smrt, narození, rozchod, ztráta zaměstnání, nemoc apod. V rodině, kde je násilí, je i vysoká míra stresu. Následné násilné řešení, je typickou naučenou reakcí v rámci patologie rodiny;
- Důkladná znalost minulosti – znalosti a informace, např. silné a slabé stránky členů rodiny, oblíbené věci nebo místa mohou pomoci udržovat dobrý vztah, ale mohou být i zneužity jako útok na soukromí a vést ke konfliktům, což se stává zejména v rodinách s výskytem násilí (srov. Gelles in Bentovim, 1998, s. 19-24).

Za nejvíce rizikové faktory náchylnosti rodiny k výskytu domácímu násilí či syndromu CAN považují stres a právo ovlivňovat. Stres byl a je vždy velmi významným spouštěčem agrese, násilí a je také charakteristickým fenoménem současnosti.

Právo ovlivňovat v kladném významu očekává společnost od rodičů formou socializace jejich dětí, ale v negativním smyslu to však může znamenat pouhé omezování druhých, nerozumné požadavky, neadekvátní vynucování poslušnosti použitím autoritářské výchovy nebo na druhé straně zanedbávající výchovu bez adekvátních nároků. Zde hrozí i již několikrát zmiňované nebezpečí transgeneračního procesu, kdy vzorce chování se přenesou do prokreační rodiny.

Je mnoho dalších typických rysů, které jsou spojovány s násilím v rodinách. Za jeden z nejvýznamnějších považují cykličnost násilí, tedy mezigenerační přenos násilí. Bentovim (1998, s. 25) považuje tento faktor za velmi důležitý, a to na základě následujících poznatků:

- Čím většího stupně násilí se rodiče dopouštějí na svých dětech, tím hrubější jsou tyto děti na své sourozence;
- Čím více jsou manželé hrubí na manželky, tím hrubější je manželka na své děti;
- Násilí prožité v dětství mající formu zneužívání se opakuje o generaci později.

Stejný autor dále ještě doplňuje, že míra následného násilí závisí na intenzitě a délce týrání a zneužívání. I když tento popsaný model cykličnosti bývá obecně pravdivý, může se stát, že člověk, který se dopouští násilí na svém partnerovi, je ještě hrubější ke svým dětem, než jeho partner (srov. tamtéž).

Je evidentní, že popsané rizikové faktory jsou společné jak pro rodiny s domácím násilím, tak pro rodiny se syndromem CAN.

Vágnerová (2008, s. 646) popisuje následky, kterými trpí děti s diagnostikovaným syndromem CAN. Jedná se nejčastěji o tyto následky:

- Úzkost, depresivita, psychosomatické potíže, dochází k narušení sebeobrazu, sníženému sebevědomí, sebeúctě, k disharmonickému vývoji osobnosti, dále k poruchám příjmu potravy, k narušení interpersonálních vztahů. Může také vzniknout závislost na ideologii, alkoholu, drogách a jiných návykových látkách (srov. tamtéž).

Pokud porovnáme následky dopadu domácího násilí na děti (následky domácího násilí na dětech byly podrobně popsány v předešlé kapitole) s následky, které se vyskytují u dětí s diagnostikovaným syndromem CAN, zjistíme nápadnou podobnost. Proto vývoj dětí, které vyrůstají v rodinách s domácím násilím, je stejně tak ohrožován a poškozován, jako v rodinách, kde byl zjištěn syndrom CAN.

Dále je patrné, že násilí mezi rodiči, stejně tak jako násilí na dětech vede k četným deformacím osobnosti dítěte. Násilnické osobnosti v rolích partnerských i v rolích rodičů selhávají. Nemohou být proto dobrými identifikačními vzory pro své děti a nepochybně je zde opět velké riziko transgeneračního přenosu.

7 Závěry teoretické části

Rodina je pro dítě jedinečná a nenahraditelná. Poskytuje dítěti potřebné zázemí, uspokojuje jeho potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze jinak získat. Rodina tím, jak s dítětem jedná, jaké k němu zaujímá postoje, jakou vytváří oporu pro jeho vývoj, jakou citovostí je zahrnuje, mu zprostředkovává zvládnání základních vzorců sociokulturního chování a myšlení. Rodina má rozhodující úlohu v přípravě dětí na příští rodičovství. Rodina, do níž se dítě narodí a v níž vyrůstá, je označována jako rodina **orientační**. Orientační rodina dítěti poskytuje základní sociální zkušenost, podněty různé kvality a kvantity. Rodiče fungují jako modely, které lze napodobit, případně se s nimi identifikovat. Dítě se pak chová podle rodičovského vzoru a napodobuje rodiče stejného pohlaví, syn otce a dcera matku.

Získané zkušenosti si člověk přenáší do rodiny, kterou si vytváří již jako dospělý člověk. Tato rodina se nazývá prokreační. V dospělosti většinou děláme totéž, co naši rodiče, nebo se snažíme dělat opak, včetně chyb, ale i tak své chování opíráme o zkušenosti z dětství.

Pokud rodina neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou, což se projevuje selháním některého člena nebo členů v rodině, mluvíme o narušené funkčnosti rodiny. V případě hlubšího a trvalejšího narušení funkčnosti rodiny se může tato stát pro své členy zdrojem vzniku rozvoje sociálně patologických jevů a není schopna zajistit normální vývoj dítěte. Existují různé klasifikace funkčnosti rodin např. podle Dunovského, Heluse nebo Beaversova škála třídění rodin. Pro výzkumné účely této práce jsem vybrala typologii Voilandové a Buela, která je konstruovaná pro potřeby sociálních pracovníků a podle ní budu orientační rodiny agresorů zařazovat. Zmiňovaná typologie klasifikuje rodiny na perfekcionistické, nepřiměřené, egocentrické a asociální.

Nezanedbatelný vliv na vývoj člověka a formování jeho osobnosti mají počáteční vývojová období. Důležitá je raná symbiotická vazba (připoutání), což je specifický vztah dítěte v prvních dnech, týdnech a měsících k pečující osobě, zpravidla k matce. Prostřednictvím této vazby se zvyšuje šance přežití dítěte v útlém věku. Dovoluje také dítěti využití kapacity pečující osoby k uskutečňování svých vlastních procesů, na které by ještě samo nestačilo. Problematikou připoutání se zabýval zejména psychoanalytik John Bowlby a podle jeho teorie má případné selhání při utváření bezpečného

připoutání k jedné nebo více osobám souvislost s neschopností vytvářet blízké osobní vztahy v dospělosti.

Rodičovská péče hraje jednu z nejdůležitějších rolí při kultivaci dítěte. Každá rodina má svůj styl výchovy. Jednotlivé výchovné styly jsou specifické emočními vztahy dospělých a dětí, způsobem komunikace, velikostí požadavků na dítě, způsobem jejich kladení a kontroly. Projevují se zároveň volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně. Z hlediska stanovených cílů této práce byla vybrána typologie výchovných stylů autorské dvojice Maccoby a Martin. Jedná se o tyto typy výchovy: autoritativní, autoritářská, shovívavá a zanedbávající. Propojení emoční dimenze s dimenzí řízení výchovy ve stylu Maccobyho a Martina je výchozím měřítkem pro posouzení stylu výchovy v praktické části mé práce, kde budu zkoumat, jaký styl výchovy v rodinách s výskytem domácího násilí se uplatňoval v orientační rodině a zda se tento model přenesl do rodiny prokreační.

Použití určitého výchovného stylu v rodině souvisí s rodičovskými postoji, které Gillernová chápe jako zpravidla obecnější rámec pro objasňování působení výchovných prostředků. Výchovné postoje k dítěti dle Matějčka úzce souvisejí s celým vývojem osobnosti vychovatele. V jejich utváření spolupůsobí vlastní zkušenost z dětství, vztah k vlastním rodičům a ostatním vychovatelům, dosavadní citový a psychosociální vývoj, inteligence a vzdělání, osobní systém hodnot a ideálů, ale i všechny konflikty, napětí, úzkosti, jimiž vychovatel prochází.

Na základě svého praktického poznání mám ověřeno, že rodičovské postoje klientů jsou často spojeny právě s dětskou zkušeností, tedy s tím, jaký postoj k nim jejich rodiče zaujímali v orientační rodině.

Dobře fungující rodina poskytuje svým členům potřebné zázemí, ochranu a uspokojování důležitých potřeb. Pokud je rodina v nějakém směru dysfunkční, může se stát pro své členy zdrojem zátěže. Tak je tomu i v rodinách s výskytem domácího násilí. Domácí násilí patří mezi nejnebezpečnější formy agrese pro svou latentnost, obtížnou dokazatelnost a patologický vliv na všechny osoby, které v rodině vyrůstají, zejména na děti. Vysoká nebezpečnost tohoto sociálně patologického jevu je ukryta v pravděpodobném transgeneračním přenosu chování, a tím i v přijímání násilí jako běžného stereotypu chování na straně agresora, ale i dětí.

Domácí násilí zahrnuje všechny druhy fyzického, sexuálního, ekonomického a sociálního násilí. Jeho charakteristickým rysem je dlouhodobost a opakování. Domácí násilí lze charakterizovat jako cyklus pohybující se ve spirále, kde se opakují 3 fáze: láska, naděje, strach. Obětí nebo pachatelem se může stát kterýkoliv člen rodiny. Za situace, kdy se v rodině vyskytuje domácí násilí, hovoříme o zneužití moci, kterou pachatel v rodině má, což se projevuje nepřiměřenými požadavky, vynucováním podřízenosti oběti a kontrolou nad jejím životem. Tohoto pachatel dosahuje za použití násilí, výhrůžek a strachu.

Domácí násilí lze obecně rozlišit na partnerské a mezigenerační. Oběťmi násilí v rodině se mohou stát ženy, děti, muži, senioři nebo zdravotně postižení. Výrazně negativní vliv má domácí násilí na výchovu a rodinný život dítěte nejenom v orientační rodině, ale i následně v jeho prokreační rodině, do níž si přenáší model rodiny, ve které žilo. Děti, které vyrůstají v rodině s přítomností domácího násilí, jsou silně traumatizovány a negativní zážitky se odrážejí i v jejich dospělém životě. Tyto negativní zkušenosti z dětství ovlivňují v dospělosti plnění partnerské a rodičovské role většinou tím, že se chovají stejně jako jejich rodiče. Chování rodičů se pro ně stalo vzorem a zpravidla je transgeneračně přenášeno.

Domácí násilí má dále negativní dopad i na chování dětí. Tyto děti jsou často vývojově opožděné, mají emoční problémy, objevují se poruchy v chování. Domácí násilí vnímají jinak chlapci, kteří se většinou s agresivním otcem ztotožňují, a jinak dívky, které se staví na stranu matky, brání ji a později se stávají podřízenými ve vztazích.

Možnosti dopadů domácího násilí na děti jsou podrobně popsány v Cleverově studii, kterou prezentují autorky Marvánová-Vargová, Pokorná. Důsledky domácího násilí byly nalezeny v těchto oblastech: zdraví, intelektuální vývoj, identita, rodinné a sociální vztahy, emocionální vývoj a chování.

Při porovnání následků dopadu domácího násilí na děti s následky, které se vyskytují u dětí s diagnostikovaným syndromem CAN, zjistíme, že jsou téměř totožné. Lze tedy usuzovat, že vývoj dětí v rodině s domácím násilím je stejně ohrožován a poškozován, jako u dětí v rodinách se syndromem CAN. Násilí páchané na dětech nebo násilí mezi rodiči působí stejně vážné deformace osobnosti dítěte.

Posledním teoretickým východiskem pro praktickou část této práce, které úzce souvisí s pojmem domácího násilí, jsou pojmy agrese, agresivita a teorie agrese. Obecně můžeme uvést, že agresivita je pohotovost k útočnému a násilnému jednání vůči druhé osobě či okolí. Agrese pak vyjadřuje reálný projev takového jednání. Existuje více teorií, které vysvětlují existenci agrese. Z hlediska této práce je třeba zmínit zejména teorii, která vidí agresi jako naučené chování. Autorky Vaníčková, Hajd-Mousová, Provazníková vysvětlují agresi jako výsledek sociálního učení nápodobou. Dítě, které nerozumí situaci a neumí ji ještě samo řešit, napodobuje bez změny způsob chování rodičů v dané situaci, což mu usnadňuje řešení této situace. Protože dítě nemá k dispozici jiný vzor a netuší, že se může chovat jinak, jsou rodičovské vzorce chování pro ně jedinečné, a tak se většinou stane, že dítě převezme velmi často i způsoby chování, které jsou agresivní. Převzaté vzorce chování nápodobou jsou pevně zakořeněné, protože patří k vývojově nejstarším způsobům chování člověka.

Vzorec chování nápodobou lze dobře posílit instrumentálním podmiňováním, o kterém hovoří Skinnerův koncept. Dítě, které je za své agresivní chování odměněno, čímž je toto chování je posíleno, bude příležitostně úspěšný vzorec chování opakovat.

V rodinách, kde se vyskytuje násilí, zpravidla dochází podle Bentovina k cykličnosti násilí, kdy násilí se přenáší z rodičů na děti a z dětí na děti.

8 Praktická část – analýza transgeneračního přenosu vzorců chování aktérů domácího násilí

V praktické části této práce se budu zabývat rodinami s dlouhodobým výskytem domácího násilí. Budu zjišťovat, zda aktéři domácího násilí měli zkušenost s násilnými vzorci chování v orientační rodině a dále jaké styly výchovy v těchto rodinách převládají.

Výzkumný problém

Domácí násilí je považováno za jednu z nejnebezpečnějších forem agrese, která souvisí s transgeneračním přenosem chování, a tím i s přijímáním násilí jako běžného stereotypu chování nejenom na straně agresora, ale i oběti. Na uvedené aspekty problematiky jsem upozornila v teoretické části diplomové práce, zejména v kapitolách 5 a 6. Protože pracuji s rodinami, kde se domácí násilí vyskytuje, považuji tento sociálně patologický jev za velmi aktuální problém současnosti, kterému je třeba věnovat pozornost zejména pro zkvalitnění sociálně právní ochrany dětí, zefektivnění intervencí v rodině, čímž se zahájí včasná sanace rodiny. Sociálně právní ochrana se soustřeďuje především na děti, jejichž výchova je vážně narušena nebo ohrožena a tím je ohrožený i jejich celkový vývoj. Do této kategorie patří i děti, které vyrůstají v rodině s výskytem domácího násilí. Je proto nutné zajištění bezpečí dítěte a stabilní péče a dále zprostředkovat další vhodné služby, které pomohou rodině situaci řešit.

8.1 Cíl práce, výzkumné otázky

Cílem práce bude najít odpověď na otázku: **zda v rodinách s výskytem domácího násilí, které byly zachyceny odborem sociálních věcí Městského úřadu Prachatice v letech 2007- 2009, lze uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování. Dále je mým cílem zjistit, jaké styly výchovy v těchto rodinách převládají a zda byl převzat výchovný styl z rodiny prokreační.**

Výzkumné otázky

- 1) Jaký výchovný styl byl aplikován v orientační rodině agresora?**
- 2) Převzal agresor vzorec chování ze své orientační rodiny a uplatňuje ho v rodině prokreační ?**
- 3) Je možné orientační rodinu agresora zařadit podle typologie funkčnosti rodin Voillandové a Buela mezi rodiny asociální nebo egocentrické?**

8.2 Výběr základního souboru a charakteristika vzorku

Disman (2002, s. 88) definuje základní soubor jako soubor jednotek, o němž předpokládáme, že jsou pro něj naše závěry platné. Z hlediska této práce lze za základní soubor považovat všechny rodiny s dětmi, kde bylo detekováno domácí násilí, které je charakterizováno dle daných znaků: dlouhodobost, úzká propojenost obou protagonistů domácího násilí (společné děti, majetek, přátele, stupňování brutality fyzických nebo slovních útoků, střídání vlídného milujícího chování s násilnickým) a dále orientační rodiny agresorů.

Stejný autor uvádí, že vzorek je skupina jednotek, které skutečně pozorujeme. Struktura vzorku musí imitovat složení souboru tak, jak je to jen možné (Disman, 2002, s. 88). Vybraným vzorkem pro praktickou část budou všechny rodiny s charakteristickými znaky domácího násilí, které byly evidované v letech 2007 – 2009 na oddělení sociálně právní ochrany (dále jen OSPOD) Městského úřadu Prachatic. Vzhledem k tomu, že OSPOD z organizačních důvodů nečiní depistáž (aktivní vyhledávání) rodin s výskytem domácího násilí, o předmětném problému se většinou dozvídá jen z oznámení policie, případně anonymního oznámení občana, nebo od člena postižené rodiny či samotné oběti. Domácí násilí v rodinách s dětmi se začalo sledovat a evidovat na OSPOD od roku 2007. Od roku 2010-2011 jsou evidovány i rodiny s dětmi, kde nebylo zjištěno domácí násilí s charakteristickými znaky, ale pouze ojedinělá agrese, která se dle zjištění OSPOD již neopakovala.

Za období let 2007-2009 bylo policií ČR Městskému úřadu Prachatic, odboru sociálních věcí oznámeno celkem 22 rodin s výskytem násilí, kde policie zasahovala. Z toho v 10 rodinách se vyskytlo násilí jen ojediněle, a to v souvislosti s napjatou situací před rozvodem manželství, kdy spouštěčem násilí byl vzájemný konflikt mezi rozvádějícími se manželi v souvislosti s příčinami, které vedly k rozpadu manželství. Vždy se jednalo jen o jednorázový fyzický útok doprovázený vzájemným slovním napadáním. V těchto rodinách se nejednalo o dlouhodobé domácí násilí, které by neslo specifické znaky, mezi něž patří zejména dlouhodobost a stupňování fyzických či slovních útoků, a ani se zde nestřídal fáze usmiřování a klidu s fázemi útoku.

Ve zbývajících 10 rodinách bylo zjištěno domácí násilí se všemi charakteristickými znaky tohoto sociálně patologického jevu. Tyto rodiny a jedna rodina, která byla zařazena do evidence domácího násilí v letošním roce, v níž vyrůstají dvě nezletilé děti, jsou předmětem zkoumání. Posledně uvedené rodině bude věnována případová studie.

8.3 Popis terénu výzkumného šetření

S ohledem na cíl této práce jsem pro empirické šetření zvolila Městský úřad Prachatice, odbor sociálních věcí, který vyhovuje podmínkám kvalitativního výzkumu. Městský úřad Prachatice patří mezi úřady s rozšířenou působností, které zajišťují i výkon státní správy. Město Prachatice patří do jihozápadní části Jihočeského kraje a má přibližně 12.000 obyvatel. Svou populační velikostí se řadí mezi menší okresní města.

Na odboru sociálních věcí Městského úřadu Prachatice fungují 2 oddělení, a to:

- 1) sociálně právní ochrana dětí a mládeže
- 2) oddělení sociální ochrany

Oddělení sociálně právní ochrany v Prachaticích zajišťuje:

- výkon samosprávných činností a výkon státní správy na úseku sociálně právní ochrany dětí dle zvláštních zákonů;
- náhradní rodinnou péči (pěstounská péče a osvojení);
- výkon opatrovnictví nezletilých dětí;
- sledování ústavní a ochranné výchovy;
- výkon funkce kurátora pro mládež;
- agenda dětí se syndromem CAN a rodin s dětmi, kde se vyskytlo domácí násilí;
- sledování ochranné a ústavní výchovy, pěstounské péče a náhradní rodinné péče (péče jiné osoby než rodiče);
- kolizní opatrovnictví (zastupování nezletilého dítěte před soudem);
- dohled nad rodinou v rámci soudního dohledu ve spolupráci se soudem;
- sociální poradenství, sociální práce s problémovými rodinami, skupinami, jednotlivci;
- navštěvování dětí, o které pečuje odsouzená matka ve věznici;
- navštěvování dítěte ve školských zařízeních, zdravotnických zařízeních, doma;
- podávání návrhů k soudu na nařízení soudního dohledu, ústavní výchovy, prodloužení ústavní výchovy, návrh na vydání předběžného opatření (rychlé umístění dítěte mimo rodinu), na vyslovení nezájmu rodičů (tímto se stává dítě právně volné pro účely náhradní rodinné péče);
- podávání zpráv orgánům činných v trestním řízení ([www.mestoPrachatice](http://www.mestoPrachatice.cz)).

8.4 Metodologie empirického šetření

Empirické šetření v praktické části bylo provedeno technikou analýzy dokumentů a archivních spisů oddělení sociálně právní ochrany dětí, odboru sociálních věcí Městského úřadu Prachatic v kombinaci polostrukturovaného rozhovoru a případové studie.

Hendl uvádí (2005, s. 132), že analýza dokumentů patří v kvalitativním výzkumu k standardní aktivitě. Tato data nejsou vystavena působení zdrojů chyb nebo zkreslení, jež vznikají při uskutečňování rozhovorů nebo pozorování. Subjektivita výzkumníka hraje roli pouze při výběru dokumentů. Jedná se tudíž o nereaktivní způsob sběru dat (Hendl, 2005, s. 132).

V tomto empirickém šetření byla nejprve provedena analýza dostupných dokumentů a archivních spisů jednotlivých případů rodin s výskytem domácího násilí, které jsou vedeny oddělením sociálně právní ochrany. Se všemi prokreačními rodinami pachatelů domácího násilí jsem osobně pracovala a záznamy případů do úředních spisů se řídí stejným způsobem, který je dán metodikou nadřízeného orgánu. Šetření v rodinách, případně v jiných institucích mělo také standardní postup, běžně užívaný v praxi sociálního pracovníka. Vzhledem k tomu, že v rámci pomoci rodině spolupracuji se školskými a výchovnými zařízeními a dále i s jinými odborníky pomáhajících profesí (psycholog, terapeut, krizová a intervenční centra), mohu posoudit na základě písemných zpráv či osobní komunikace (obsah z osobní komunikace je zpracován do písemné podoby formou záznamu ze sociálního šetření), jaké je celkové fungování prokreační rodiny, jaké výchovné styly podle autorů Maccobyho a Martina jsou v rodině uplatňovány a kdo z rodičů výchovný styl spíše aplikuje. Na základě tohoto komplexního zjištění s použitím základních ukazatelů funkčnosti rodiny podle kategorizace Voilandové a Buella mohu rodinu i typově zařadit.

Analýzu dokumentace orientačních rodin pachatelů jsem doplnila polostrukturovaným rozhovorem s bývalou pracovnící OSPOD, která tyto rodiny dobře znala a pracovala s nimi. Rodiny byly evidovány zpravidla pro konfliktní soužití, které mělo za následek rozpad rodiny, nebo pro výchovné problémy tehdy ještě nezletilých pachatelů domácího násilí.

Polostrukturované interview, jak uvádí Miovský (2006, s. 159), je zřejmě vůbec nejrozšířenější podobou metody interview, neboť dokáže řešit mnoho nevýhod jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview. Je nutné vytvořit si schéma, které je pro tazatele závazné, přičemž se obvykle specifikuje okruh otázek, na které se budeme účastníků ptát. Dle potřeby a možností je možno upravovat pořadí okruhů otázek, abychom

tím maximalizovali výtěžnost interview. Je vhodné ověřovat, že jsme danou odpověď správně pochopili a interpretovali, klást doplňující otázky. Je však nutné definovat tzv. jádro interview, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat (srov. Miovský, 2006, s. 160).

Otázky popisovaného rozhovoru s bývalou pracovnící směřovaly k získání odpovědí na stanovené výzkumné otázky, tedy zejména, jaké bylo soužití rodičů v orientační rodině, jaký výchovný styl aplikoval otec, jaký matka, případně jaký výchovný styl v rodině převládal a dále, zda se v rodině vykytovalo domácí násilí, jaká byla jeho forma. Při zjišťování modelu výchovného stylu v těchto rodinách jsem otázky formulovala podle charakteristických rysů typologie výchovných stylů autorů dvojice Maccoby a Martin. Tato typologie je podrobně popsána v teoretické části práce v kapitole 4.2 Typologie výchovných stylů.

Byly kladeny i doplňující otázky, které směřovaly k celkové charakteristice rodiny, a to takovým způsobem, abych rodinu mohla zařadit do kategorizace funkčnosti rodin podle Voilandové a Buela. Typologie rodin podle funkčnosti této autorské dvojice je uvedena v kapitole 2.2.2.

Odpovědi na otázky ke zjištění potřebných doplňujících informací o orientačních rodinách jsem zapisovala formou ručních poznámek na zvláštní archy, na kterých jsem již měla provedenou analýzu prokreačních i orientačních rodin z dostupných dokumentů a archivních spisů. Každý arch byl označen stejným číslem, jaké jsem přidělila zkoumané rodině. Rodiny jsem chronologicky seřadila tak, jak postupně přibývaly do evidence. Získané poznatky jsem pak zkompletovala s provedenými výstupy z dokumentů a vytvořila následující popis rodin.

K naplnění cílů práce jsem ještě použila další techniku kvalitativního výzkumu, případovou studii. Výzkum pomocí případové studie, jak uvádí Hendl (2005, s. 103), se zaměřuje na podrobný popis jednoho nebo několika málo případů. Základní výzkumnou otázkou je, jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávaných případů (srov. Hendl, 2005, s. 103). V centru zájmu této studie byla rodina, kde vyrůstají dvě děti a kde se vyskytuje dlouhodobě domácí násilí, jehož aktérem je manžel matky, otec dětí. Pozornost jsem soustředila na podrobnou analýzu této rodiny a orientační rodiny násilného otce.

Pro získání potřebných informací o orientační rodině agresora byla k dispozici data z rozhovoru, který s matkou vedl OSPOD (oddělení sociálně právní ochrany). Data o prokreační rodině jsem získala přímou spoluprací s touto rodinou, kdy matka sama vyhledala pomoc u OSPOD.

8.5 Zpracování a interpretace dat

Za období let 2007-2009 bylo policií ČR Městskému úřadu Prachatice, odboru sociálních věcí oznámeno celkem 22 rodin s výskytem násilí, kde policie zasahovala. Z toho v 10 rodinách se vyskytlo násilí jen ojediněle, a to v souvislosti s napjatou situací před rozvodem manželství, kdy spouštěčem násilí byl vzájemný konflikt mezi rozvádějícími se manželi v souvislosti s příčinami, které vedly k rozpadu manželství. Vždy se jednalo jen o jednorázový fyzický atak doprovázený vzájemným slovním napadáním. V těchto rodinách se nejednalo o dlouhodobé domácí násilí, které by neslo specifické znaky, mezi něž patří zejména dlouhodobost a stupňování fyzických či slovních útoků a ani se zde nestřídal fáze usmířování a klidu s fázemi útoku.

Zbývajících 10 rodin s výskytem domácího násilí se všemi charakteristickými znaky tohoto sociálně patologického jevu, a to včetně rodiny, která byla zařazená do evidence domácího násilí v letošním roce a již je věnována případová studie, je předmětem zkoumání.

Rodiny s dětmi jsou evidovány v rejstřících domácího násilí v jednotlivých letech od roku 2007. Pro každý případ domácího násilí je veden spis, kde je podrobně zaznamenán průběh případu a práce s rodinou. Ve všech uvedených rodinách je průběžně prováděno sociální šetření a rodiny jsou individuálně sanovány podle zjištěné dysfunkčnosti a rizikovosti. Proto bylo možné dobře rodinu typově zařadit, zjistit agresora a definovat styly výchovy. Moje přítomnost v rodině mi umožnila pozorovat, jaká je celková konstelace v rodině, jaká je vzájemná interakce mezi rodiči a dětmi a jaké jsou výchovné postoje rodičů ve vztahu k dětem.

Orientační rodiny, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, byly zkoumány částečně z dostupné archivní dokumentace a další potřebné informace byly získány pomocí polostrukturovaného interview s bývalou kolegyní, která pracovala dříve na OSPOD a těmto rodinám poskytovala pomoc a ochranu.

Průzkum byl prováděn v měsíci květnu 2012 na oddělení sociálně právní ochrany v místě výkonu mé práce s využitím výpočetní techniky (databáze rejstříků rodin s domácím násilím). Podle evidence v rejstříku byla vypsána všechna evidenční čísla spisů a spisy byly následovně

vyhledány ve spisovně oddělení. 10 rodin (prokreačních) bylo typově zařazeno, stručně popsána sociální patologie rodiny, zjištěn styl výchovy. Ke každé orientační rodině byla připojena orientační rodina agresora, která byla také typově zařazena, následuje stručný popis patologie rodiny (respektive důvod evidence na OSPOD) a uplatňovaný výchovný styl v rodině.

Následuje chronologicky seřazený popis rodin.

2007

Rodina č. 1

Prokreační – typové zařazení : nepřiměřená

V rodině vyrůstá jedna dívka ve věku 5 let, forma násilí v rodině byla zjištěna jako fyzická. Agresorem je matčin partner, který je i otcem dítěte. Rodiče stále vedou společnou domácnost. Matka je těhotná a se stávajícím partnerem očekává narození dalšího dítěte. Dcera je tělesně postižená, trpí dystrofií svalů a je upoutaná na invalidní vozík. Jedná se o neurologicky sledovanou pacientku pro epileptické záchvaty. Dítě je medikováno, vyžaduje zvýšenou péči. Rodina je nedostatečně materiálně zajištěná, spouštěčem agrese byla tíživá ekonomická situace v rodině, požívání alkoholu otcem dítěte a handicap dcery. Partner matky pracuje jen příležitostně, matka je v domácnosti a celodenně pečuje o dceru. Otec se na výchově dcery nepodílí, vyčítá matce narození postiženého dítěte (matka před narozením dcery experimentovala s pervitinem) a její neschopnost podílet se na ekonomickém zajištění rodiny.

Matce také vyhrožuje, že rodinu opustí, pokud se jí nenarodí zdravé dítě.

Styl výchovy:

Kombinace stylů shovívavého (matka) a zanedbávajícího (otec). Převažuje styl shovívavý.

Orientační rodina agresora

Typové zařazení: nepřiměřená

Agresor vyrůstal v rodině se dvěma bratry, jako nejstarší. Matka byla v domácnosti, pečovala o děti. Pracovala příležitostně, odešla do předčasného starobního důchodu pro zdravotní problémy. Otec pracoval jako lesní dělník, přibližoval dřevo. Často požíval alkohol, což byl i spouštěč domácího násilí. Fyzicky napadal matku, někdy i děti. Agresor i jeho bratři měli ve

škole výchovné problémy, záškoláctví, což byl důvod pro časté fyzické trestání. Matka syny chránila před otcem, kryla jejich výchovné problémy, aby omezila fyzické trestání dětí otcem, ale problémy nijak neřešila. Otec výchovu synů ponechával na matce, děti pouze trestal, pokud vyšly najevo kázeňské problémy nebo nebyly respektovány jeho požadavky.

Styl výchovy:

Kombinace stylů shovívavého (matka) a zanedbávajícího (otec), převažoval styl zanedbávající.

Rodina č. 2

Prokreační - typové zařazení: asociální

V rodině vyrůstají 2 děti, chlapec ve věku 13 let a dívka 11 let dívka, forma násilí byla zjištěna jako fyzická. Rodina je v evidenci úřadu pro opakované domácí násilí ze strany otce dětí. Partner matky a otec dětí je alkoholik. Nepřiměřené požití alkoholu bylo impulzem pro fyzické napadání matky dětí. Oba rodiče stále společně žijí i přes opakované vykázání otce ze strany policie. Ze zpráv školy a sdělení třídních učitelů se podařilo zjistit, že chlapec má poruchy chování, je agresivní ke svému okolí i k výchovným autoritám, zejména ženám. Ve svém vyjadřování používá vulgarismy. Sestra je naopak velmi tichá, nevýrazného projevu, špatně komunikuje. Trpí různými komplexy, špatně se učí. Škola se snaží zapojit ji do některých aktivit, kde by mohla uspět. Otec se o výchovu dětí nezajímá, výchovu ponechává jen na matce, která ji nezvládá. Výchovné problémy syna se matka snaží omlouvat, omlouvá i situaci doma, nesnaží se hledat řešení, intervence ze strany institucí jsou pro rodinu obtěžující.

Styl výchovy:

Oba rodiče zanedbávající styl.

Orientační rodina agresora

Typové zařazení: asociální

Otec alkoholik, několikrát léčený, ale bez výsledného efektu. Matka psychiatrická pacientka pro depresivní a úzkostné stavy. V rodině fyzické násilí pod vlivem alkoholu, doprovázené psychickým násilím. Agresor vyrůstal jako nejmladší ze tří sourozenců, měl dvě starší sestry. Otec matce vyčítal neschopnost starat se o děti a o domácnost pro její depresivní stavy.

Péči o domácnost postupně převzaly agresorovy starší sestry. Agresor byl v rodině protěžován zejména ze strany otce. Matka výchovu dětí nezvládala pro svůj zdravotní stav. Otec vše řešil mocenským způsobem, nařizováním, případně i fyzickými tresty, což však bylo jen na základě vnější intervence (škola, OSPOD) v souvislosti s nefunkčností rodiny. Pak následovalo období, kdy se o výchovu dětí a jejich problémy s ní spojené nezajímal.

Styl výchovy:

Kombinace stylů zanedbávajícího (matka i otec) a stylu autoritářského (otec). Převládal styl zanedbávající.

Rodina č. 3

Prokreační – typové zařazení: asociální

V rodině vyrůstá 1 dívka ve věku 6 let, forma násilí byla zjištěná jako fyzická. Šetřením prokázáno, že ekonomická úroveň rodiny je velmi nízká. Ani jeden z rodičů nepracuje. Rodina pobírá jen dávky státu. Otec dívky je notorický alkoholik. V opilosti matku brutálně napadal, matka vždy musela vyhledat lékařské ošetření. V jednom případě matku i dítě ohrožoval motorovou pilou. Útoky na matku se vždy děly v přítomnosti dcery. Ve spolupráci s dětskou lékařkou byla navrhována psychoterapie. Výchova dítěte téměř žádná, rodiče se školou nespolupracovali. Ve škole se dívka jeví zakřiknutě, není připravená na vyučování, často jí chybí pomůcky, je nevyspalá, občas zanedbaná hygiena (zápach moči). Rodiče zatím stále žijí společně.

Styl výchovy:

Oba rodiče jednotný styl – zanedbávající

Orientační rodina agresora

Typové zařazení: nepřiměřená

Agresor vyrůstal s mladším bratrem. Matka zabezpečovala chod domácnosti i výchovu dětí podle svých možností a schopností. Ve výchově se snažila být důsledná, pravidelně spolupracovala se školou, obě děti měly nastavený určitý režim. Snažila se spolupracovat s OSPOD, dbala na doporučení ve vztahu k dětem. Nechtěla však řešit domácí násilí, v tomto směru pomoc nepřijímala. Otec často požíval alkohol, většinu času trávil s přáteli v restauraci.

V rodině převažovalo psychické násilí ze strany otce, kdy otec manželku urážel, ponižoval a znevažoval její práci a péči o děti. U matky se projevoval syndrom týrané ženy, kdy chování manžela vždy omlouvala a sebeobviňovala se, že je skutečně neschopná, a proto je manželovo chování k ní oprávněné.

Styl výchovy:

Kombinace stylů zanedbávajícího (otec) a autoritativního (matka). Převažoval styl autoritativní.

2008

Rodina č. 4

Prokreační - typové zařazení: nepřiměřená

V rodině vyrůstá jeden tříletý chlapec, forma násilí byla zjištěná jako kombinace psychického a fyzického. Rodiče se rozvedli, dítě zůstalo s matkou. K fyzickému násilí došlo v době rozvodového řízení, po celou dobu před podáním návrhu na rozvod byla v rodině zjištěná psychická forma násilí. Při šetření v rodině se matka svěřila, že manžel jí neustále něco vyčítá, ponižuje ji, křičí na ni před synem, obviňuje ji, že je špatná matka, protože je syn stále nemocný a nemluví. Důvodem k rozvodu manželství byla známost otce s jinou ženou. Při konzultaci o zdravotním stavu dítěte s lékařkou bylo potvrzeno, že častější nemocnost a omezená komunikace jsou spojeny s nezdravým ovzduším v rodině. Výchova syna byla jen záležitostí matky, otec se nezajímal, rodině se nevěnoval.

Styl výchovy:

Kombinace stylů zanedbávajícího (otec) a shovívavého (matka), převládal shovívavý styl.

Orientační rodina agresora

Typové zařazení: perfekcionistická

Agresor vyrůstal do tří let v dětském domově z důvodu dysfunkčnosti jeho biologické rodiny romského původu. Od tří let žil v pěstounské rodině, byl vychováván pěstounkou a jejím, v té době již dospělým synem. Pěstounka byla vdova, v manželství vychovala dva syny. Výchově agresora věnovala veškerý volný čas, byla velmi pečlivá a chtěla mu vynahradit jeho nefunkční rodinu a kompenzovat jeho pobyt v dětském domově. V pubertě začal mít agresor

poruchy chování, které vyústily až v trestnou činnost. Agresorovi hrozil pobyt ve výchovném ústavu. K tomuto výchovnému opatření však nedošlo z důvodu blízké zletilosti agresora.

Styl výchovy:

Jednotný styl- shovívavý (pěstounka)

Rodina č. 5

Prokreační – typové zařazení: perfekcionistická

V rodině vyrůstá chlapec ve věku 8 let, forma násilí byla zjištěná jako kombinace psychického a fyzického. Rodiče se rozvedli, chlapec zůstal s matkou. Fyzické i psychické násilí bylo důvodem k rozvodu. Matka velmi dlouho situaci tajila i přes častá poranění (zlomeniny, zhmožděniny); pokud vyhledala lékařské ošetření, jejich původ tajila. Oznámení policii bylo matkou učiněno až po způsobené zlomenině ruky a otřesu mozku, což si vyžádalo hospitalizaci matky. Důvodem sporu byla výchova syna po rozvodu manželství, kdy oba rodiče požadovali svěření dítěte do vlastní péče. Rodina navenek velmi spořádaná, ekonomická úroveň dobrá, otec aktivní, měl hodně zájmů, totéž vyžadoval od syna. Škola signalizovala citovou labilitu chlapce, nápadnou uzavřenost a úzkostnost a dále jeho neochotu mluvit o své rodině. Na výchově dítěte se podíleli vždy oba rodiče, ve škole se informovali jednotlivě. Chlapec má pevně rozvržený volný čas, navštěvuje zájmové kroužky, ve zbytku času se učí. Pokud má volný čas, tráví ho s matkou, případně s otcem, a to dle soudního rozhodnutí. Pro rozhodnutí soudu o výchově dítěte byl vypracován znalecký posudek, který doporučil svěření syna matce s tím, že bude s otcem umožněn široký kontakt.

Styl výchovy:

Autoritativní (otec i matka)

Orientační rodina agresora:

Typové zařazení: perfekcionistická

Agresor vyrůstal jako starší se svou sestrou v úplné patriarchální rodině, kde o všem rozhodoval otec a rodinu finančně zabezpečoval. Matka se starala o domácnost a zajišťovala základní potřeby dětí. Styl výchovy určoval otec, který vyžadoval naprostou poslušnost od dětí i matky. Matka se snažila krýt občasné prohřešky dětí, aby je chránila před

přílišnou přísností otce, ale důsledně dodržovala režim, který požadoval otec. Ve vztahu k dětem však dokázala být i laskavá a chápající. Otec používal tělesné tresty, upřednostňoval syna. Matka nebyla dle otce plnohodnotným rodičem, také nedisponovala finančními prostředky a o ničem sama nemohla rozhodovat. Nejbližší okolí hodnotilo rodinu velmi kladně, zejména výchovné vedení otce. Manželství rodičů agresora trvá dosud, role otce se nezměnila.

Styl výchovy:

Kombinace stylů autoritářského (otec), autoritativní (matka), převažoval autoritářský styl otce.

2009

Rodina č. 6

Prokreační – typové zařazení: perfekcionistická

V rodině vyrůstají 4 děti, 3 chlapci ve věku 9,12 a 14 let a čtyřletá dívka.

Rodina navenek spořádaná, otec pracovitý, koníčky, zájmy, věnuje se amatérskému fotografování, pořádal výstavy. Výchovu a starost o domácnost přenechával výhradně matce. Matka proto pracovala jen na částečný úvazek. Vydělané peníze odevzdávala společně s výplatním dokladem. Oba rodiče věřící, nyní církve Českobratrská, (ale poznali se v náboženském hnutí Cesta životem, pak z něho odešli). Otec svou víru vůči matce zneužívá v tom, že ji nutí k absolutní poslušnosti a pokoře ve vztahu k sobě. Utvrzoval ji v tom, že žena bez muže nic nedokáže a neznamená, ekonomicky vedl domácnost, rozhodoval o všem, matka musela veškerý i drobný nákup dokladovat. Kritika a ponižování matky se vždy odehrávaly před dětmi. K dětem se otec choval také dominantně, vyžadoval poslušnost, ale byl ochotný pomoci, např. s učením, děti nekritizoval, upřednostňoval syny. Při šetření v rodině matka postupně přiznávala, jaké jsou celkové vztahy synů mezi s sebou a také vůči ní a mladší sestře, kdy sestra pro ně nic neznamená a ji jako matku nepovažují za autoritu. Mají mezi sebou spory, dle matky více, než je běžné. Matka celou situaci řešila trestním oznámením. Otec byl odsouzen podmíněným trestem pro týrání osoby žijící ve společném bytě. Pak s dětmi odešla, farní charita ji pronajala několik místností na faře. Soud na návrh matky upravil výchovu a výživu dětí, kdy děti svěřil matce a otci vyměřil výživné. Otec se tomuto velmi bránil, nechtěl platit výživné s tím, že matka neumí hospodařit a nebude zvládat výchovu dětí. Matka žila asi po dobu jednoho roku jen sama s dětmi, zadlužila se a vrátila se

zpět k manželovi i s dětmi. Přes veškerou pomoc nestátních organizací, OSPOD i církve byla matka v tíživé finanční situaci, neustále pod velkým tlakem manžela i dětí, které výchovně nezvládala (chlapci se stýkali často s otcem, chtěli, aby rodiče obnovili soužití, což se nakonec stalo.

Styl výchovy:

Kombinace stylu shovívavého (matka) a autoritářského (otec), převládl styl autoritářský.

Orientační rodina agresora:

Typové zařazení: perfekcionistická

Agresor vyrůstal jako jedináček. Když mu bylo 12let, jeho otec zemřel. Matka žila se synem sama až do jeho dospělosti. Byla katolické víry a k tomu vedla i syna. Žili velmi skromně, matka pracovala v zemědělství. S výchovou pomáhal bratr otce, švagr matky, který byl svobodný a bezdětný. Švagr zabezpečoval rodinu i finančně. Výchova ze strany matky i strýce byla jednotná, byli velmi důslední, agresor měl pevně dané své povinnosti (pomáhal v hospodářství). Po ukončení základní školy se vyučil (ukončil učební obor s maturitou). V době studia bydlel v domově mládeže a domů dojížděl na víkendy. V té době začaly drobné výchovné problémy (pozdní návraty z vycházek, občasné záškoláctví), což strýc i matka řešili odpiráním kapesného, ukončením pobytu v domově mládeže nebo i fyzickými tresty, které byly pro agresora ve věku 17 let ponižující. Po ukončení učebního oboru pracoval agresor ve firmě, pro kterou se vyučil, a odešel od matky a strýce, bydlel v podnikové ubytovně. Žil sám, měl problémy s navazováním známostí, později opustil zaměstnání a vstoupil do náboženského hnutí „Cesta životem“.

Styl výchovy:

Autoritářský (matka i strýc), styl výchovy biologického otce agresora se nepodařilo zjistit.

Rodina č. 7

Prokreační rodina - typové zařazení: asociální

V rodině vyrůstá 3 letá dívka. Forma násilí byla zjištěna jako fyzická. Rodiče střídavě žijí a nežijí ve společné domácnosti. Otec je alkoholik, psychicky labilní, je v evidenci psychiatrie, po požití alkoholu značně agresivní. Pokud alkohol nepožívá, je sám schopen zajistit potřeby dítěte. Matka má žloutenku typu C, je závislá na drogách, nyní podstoupila

substituční léčbu. Trpí syndromem únavy a depresemi. Je pod dohledem psychiatra a dochází pravidelně na testy přítomnosti drog do krizového centra. Nepracuje, pobírá invalidní důchod. Násilí v rodině je opakované, tento násilnický vztah trvá od narození dítěte. Otec pod vlivem alkoholu dokáže matce způsobit těžké ublížení na zdraví. Matka není schopna pracovat, otec dítěte pracuje jen příležitostně, pokud má období bez požívání alkoholu. Toto období je dlouhé přibližně asi 14 dnů až 3 týdny. Pak opět nejméně stejnou dobu denně požívá alkohol. V té době se matka snaží nepouštět otce dcery do společné domácnosti, protože by byla ohrožená na životě a zdraví. Stalo se, že otec vylomil dveře a matku pod vlivem alkoholu brutálně zbil a zničil zařízení bytu. Za ublížení na zdraví byl několikrát soudně trestán a opakovaně ve výkonu trestu. Dcera byla téměř vždy přítomna násilí, v jednom případě otec napadl matku na veřejnosti, když držela dceru v náručí. V rodině jsou dále i finanční problémy, kdy vypomáhá mateřská babička dítěte a dědeček matky. Přesto se matka stále k otci dítěte vrací, dosud vztah neukončila, byť soudně je dítě svěřeno matce a otci je stanoveno výživné. Nad výchovou dítěte je stanoven dohled soudu.

Styl výchovy:

Jednotný styl zanedbávající (otec i matka).

Orientační rodina agresora:

Typové zařazení: perfekcionistická

Agresor se narodil z prvního vztahu matky, kdy matka v krátké době po narození syna ukončila manželství rozvodem a vdala se podruhé. Z nového manželství se narodil další syn. Manžel matky byl soukromý rolník, před sňatkem byl svobodný a bezdětný. Manželství celkem dobře fungovalo, rodiče nečinili mezi dětmi rozdíly. Na výchově dětí se podíleli oba rodiče podle svých možností a schopností. V období dospívání začal mít agresor výchovné problémy v učilišti, učil se zedníkem. Problémy byly s požíváním alkoholu v kombinaci s užíváním léků a následnou agresivitou. Agresor začal páchat trestnou činnost pod vlivem alkoholu (trestné činy výtržnictví, ublížení na zdraví, porušování domovní svobody apod.) Bylo nařízeno protialkoholní léčení, odvykací léčba. Po krátké abstinenci se opět vrací k abúzu alkoholu. Opakovaně protialkoholně léčen včetně pobytů v psychiatrické léčebně.

Styl výchovy:

Autoritativní (matka i manžel matky). Biologický otec se na výchově syna vůbec nepodílel, rodiče se rozvedli krátce po narození agresora.

Rodina č. 8

Prokreační rodina - typové zařazení: asociální

V rodině vyrůstá 5 dětí, 2 chlapci ve věku 14 a 8 let, a 3 dívky ve věku 12,6,1 rok. Forma násilí byla zjištěna jako psychická. Rodiče nyní žijí odděleně, matka odešla i s dětmi ke své přítelkyni. Rodina působila uzavřeným dojmem. V rodině byly velké finanční problémy, zejména s hrazením nákladů na bydlení. Často se stěhovali a využívali charitní bydlení na farech nebo levných podnájmech v neudržovaných zchátralých domech. Matka nesměla bez dovození otce komunikovat na veřejnosti. Pokud bylo nutné jednání na úřadech, vše vyřizoval otec. Při návštěvách v rodině, když nebyl otec dětí přítomen (jinak nebyl umožněn vstup do rodiny), bylo možné zjistit, že domácnost je značně neudržovaná, všude zanedbaná hygiena, nedostatek jídla, oblečení. Otec pracoval jen příležitostně, jinak rodina byla odkázaná na dávky státu. Děti měly problémy s docházkou do školy, což bylo také hlavně předmětem šetření v rodině. Rodina žila velmi izolovaně, matka se s nikým nestýkala, nakupovat chodili jen společně s manželem, případně ještě s dětmi. Děti ihned po škole jezdily domů, stranily se kolektivu, většinou z něj byly vyčleňovány právě pro nízkou sociální úroveň ve všech směrech. Po posledním přestěhování do větší obce se matka náhodně seznámila se sousedkou a následně se k ní přestěhovala i s dětmi. Za pomoci sousedky, která s matkou navštívila OSPOD, podala matka na svého manžela trestní oznámení, kde ho obvinila z psychického týrání sebe i dětí. Zároveň podala i návrh na rozvod manželství. Nyní si našla samostatné bydlení, rozvedla se, žije sama s dětmi a začala pracovat.

Styl výchovy

Zanedbávající styl (matka i otec) v kombinaci se stylem autoritářským (otec). Převládající styl je zanedbávající.

Orientační rodina agresora

Typové zařazení: asociální

Agresor vyrůstal jako nejstarší ze 3 sourozenců (dvě mladší sestry) v úplné rodině. Rodina žila na vesnici v hospodářském stavení, které bylo neudržované, nízká sociální úroveň, děti měly problémy s dodržováním hygieny. Oba rodiče byli zaměstnaní, pracovali na státním

statku. Matka později odešla do invalidního důchodu z důvodů trvalých následků po úrazu. Otec se choval k dětem i manželce despoticky, matku neuznával jako rovnocennou partnerku. O výchovu dětí se nezajímal, pouze řešil případné stížnosti na chování dětí ve škole, nebo jiné nedostatky, které signalizovala škola. Při svém vystupování byl agresivní i na veřejnosti. Děti přímo fyzicky netrestal, ale používal výhrůžky, vulgární nadávky, ponižování, psychický nátlak a vyvolával atmosféru strachu. Matka vzhledem ke svému zdravotnímu stavu se na výchově dětí příliš nepodílela, začala trpět depresemi, což řešila požíváním alkoholu. V době, kdy agresor dosáhl zletilosti, byly jeho, tehdy ještě nezletilé sestry, umístěny do dětského domova. Agresor nedokončil učební obor, začal pracovat jako pomocný dělník a s rodinou i sestrami přerušil veškerý kontakt.

Styl výchovy:

Zanedbávající (matka i otec) v kombinaci s autoritářským (otec). Převládající styl zanedbávající.

Rodina č. 9

Prokreační rodina – typové zařazení: asociální

V rodině vyrůstají celkem 3 děti ve věku 2, 3 a 4 roky. V této rodině došlo k tragickému vyústění domácího násilí vraždou matky. Vraždu spáchal partner matky, otec nejmladší dcery, která se narodila ze společného soužití. Dvě starší děti (syn a dcera) se matce narodily ze dvou předchozích neúspěšných vztahů. Důvodem pro tento násilný trestný čin byl odchod matky a dětí od otce nejmladší dcery, jehož chování se stalo pro matku neúnosné. Po krátké známosti s agresorem matka otěhotněla a porodila dceru, oba rodiče začali společně žít. Do narození společné dcery vztah mezi matkou a otcem fungoval. Otec pracoval, pomáhal s péčí o děti, k ostatním dětem se choval dobře. Po narození nejmladší dcery přestal partner matky pracovat, firma, kde pracoval, ho propustila. Rodina začala mít velké finanční problémy, otec psychicky nezvládal situaci. Začal utrácet peníze za výherní automaty, postupně se zadlužoval, experimentoval s drogami a léky. Nastaly problémy s bydlením. Mezi rodiči velmi často docházelo k hádkám, konfliktům, otec se stával vůči matce agresivním, nutil ji, aby šla do zaměstnání s tím, že děti dají se souhlasem do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Přestal mít zájem o děti. Matka se ve snaze zachránit rodinu i rozpadající se vztah nechala vmanipulovat do agresorova plánu. Se souhlasem umístili děti do dětského domova a dle svých možností je jezdili navštěvovat. Matka začala pracovat jako barmanka ve

vinárně, také měla i domácí práci. Agresor nepracoval, pokračoval ve hře na automatech. Pro dluhy a nehrazení nákladů na bydlení museli opustit podnájem. Matka odešla bydlet ke své vdané sestře, která jí hodně pomáhala i finančně. Agresor bydlel různě, u kamarádů, přespával v nonstopech apod. Matka našla zázemí u své sestry, přivezla si děti zpět z dětského domova a ukončila vztah s agresorem. Agresor se s rozpadem vztahu nechtěl smířit, podezřívá matku z nevěry, snažil se ji prostřednictvím dcery získat zpět. Pronásledoval ji, pod záminkou kontaktu s dcerou ji navštěvoval u sestry, obtěžoval zprávami SMS, vyhrožoval fyzickým násilím a zabitím, obviňoval ze špatné péče a usiloval o to, aby byla nad dětmi nařízená ústavní výchova. Při jedné z návštěv ji v bytě její sestry před očima dětí ubodal nožem a z bytu odešel. Matka svým zraněním podlehla. (Nyní jsou děti v pěstounské péči tety, sestry matky).

Styl výchovy:

Kombinace stylu zanedbávajícího (otec) a shovívavého (matka), převládl styl shovívavý.

Orientační rodina agresora

Typové zařazení: egocentrická

Agresor vyrůstal jako jedináček, otec pracoval v zahraničí, matka se starala o domácnost, nepracovala. Měla psychické problémy, které řešila útekem do nemoci. Často užívala antidepresiva nebo jiné léky (analgetika). Psychiatra nenavštěvovala, protože by to poškodilo celkovou úroveň rodiny. Léky jí manžel nechal předepisovat v zahraničí. Agresorův otec byl zaneprázdňený svou prací, zajišťoval rodinu zejména finančně, výchovu syna ponechával na matce. Matka se vzhledem ke svému zdravotnímu stavu výchově agresora také nevěnovala. Oba rodiče byli citově chladní. Domácí násilí zde sice nebylo přímo zjištěno, ale z celkové rodinné konstelace a chování agresorova otce ho lze v této rodině předpokládat. Agresorova matka byla viděna jen společně s manželem, sama téměř nikam nechodila. Vždy se na veřejnosti chovala stejným způsobem, nemluvila, usmívala se, komunikaci obstarával agresorův otec. Agresor měl v období dospívání ve škole závažné výchovné problémy, nerespektoval výchovné autority, byl agresivní vůči spolužákům, občas požíval alkohol v kombinaci s léky, trpěl prudkými změnami nálad a výbušností.

Po vyučení začal pracovat, v krátké době po nástupu do zaměstnání se dopustil násilné trestné činnosti (těžké ublížení na zdraví) a byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Styl výchovy: Zanedbávající (oba rodiče)

Rodina č. 10

Případová studie

Případovou studii bych chtěla detailněji ukázat charakteristické znaky domácího násilí v rodině a podobnost jeho projevů s projevy v orientační rodině, což podpoří nalezení odpovědí na výzkumné otázky a pomůže lépe dosáhnout stanoveného cíle této práce.

Prokreační rodina agresora

V současné rodině vyrůstají dvě děti, dcera a syn (10 a 6 let), oba rodiče pracují, agresor pracuje jako řidič dálkové přepravy, matka jako výstupní kontrolorka. Děti navštěvují základní školu. Matka podala návrh na rozvod manželství. Soud jí svěřil děti pro dobu po rozvodu do výchovy. Na základě matčina podání trestního oznámení byl agresor podmíněčně odsouzen pro týrání osob žijících ve společném obydlí na 6 měsíců s podmíněčným odkladem na 2 roky.

Rodinná anamnéza:

Matce je 36 let (manželka agresora), agresor je o dva roky starší. Rodiče matky: otec je ve věku 68 let, vyučen tesařem, pracoval ve stavebnictví, nyní ve starobním důchodu. Matka je vyučena kuchařkou, pracovala v oboru, před dvěma lety zemřela (65 let). Rodiče žili společně, manželství harmonické, vychovali dvě děti. Na dětství vzpomíná ráda, byla vychovávána vlídně, ale důsledně. Rodiče nepoužívali fyzické tresty.

Rodiče agresora: otec je ve věku 75 let, matka ve věku 73 let, stále žijí společně. Otec vystudoval vojenskou vysokou školu, matka má základní vzdělání a ošetrovatelský kurs.

Popis rodinné situace:

S manželem (agresorem) se poznala, když jí bylo 25 let, po roční známosti uzavřeli manželství. Nejprve bydleli společně s jejími rodiči a to i po narození dcery. Agresor pracoval jako řidič dálkové přepravy, za rodinou jezdil většinou o víkendech. Přijížděl v pátek, kdy chodil pravidelně do restaurace, ale alkohol požíval v únosné míře. O víkendech většinou odpočíval, nebo plánoval různé akce, aby byl jen s matkou a dcerou, velmi usiloval o samostatné bydlení. Pokud naplánoval víkendový program, tento se musel uskutečnit

i navzdory zásadním překážkám (nemoc dítěte, zdravotní stav matky, apod.) U rodičů manželky bydleli po dobu 4 let. Vzhledem k tomu, že oba usilovali o samostatné bydlení, ale nedařilo se najít volný byt a nebyl ani dostatek finančních prostředků na koupi bytu, rodiče matky odešli bydlet na víkendovou chalupu a přenechali rodině byt. Po dokončení úprav bytu, na kterých se většinou podílel matčin otec (agresor byl pracovně vytížen), se situace v rodině začala měnit. Agresor svůj pobyt v restauraci začal prodlužovat do ranních hodin druhého dne a pak dlouho spal. Pod vlivem alkoholu se stával hrubší, požadoval sex, dělal žárlivé scény na základě údajných informací od kamarádů. Zatím však nedocházelo k fyzickému napadání. Žárlivé scény se ale odehrávaly častěji, když matka nastoupila po mateřské dovolené do zaměstnání. Vzhledem k tomu, že pracovala ve smíšeném kolektivu, tedy i s muži, musela na naléhání manžela zaměstnání opustit a byla evidovaná na úřadu práce. Situace doma se částečně uklidnila, agresor omezil své návštěvy restaurací, snažil se věnovat dceři, která nastoupila do I. třídy. Střídal však svůj nezáměr s autoritářstvím. Vždy několikrát do měsíce důsledně kontroloval plnění domácích úkolů, jaké má známky, telefonoval třídní učitelce a požadoval informace. Informacím, které mu poskytovala matka, nevěřil. Matce vytýkal, pokud dcera měla horší známku, že by měla být ve výchově důslednější a více se dceři věnovat, když nyní nepracuje.

Po narození dalšího dítěte, syna (druhé dítě bylo naplánováno, protože matka nemohla najít jiné zaměstnání) byla situace v rodině opět klidnější, agresor měl radost z narození syna, na nějakou dobu přestal chodit do restaurací, žárlivé scény ustaly. Později se ale stávalo, že agresor omezoval kontakt matky s jejími rodiči s tím, že mateřští prarodiče vnoučata rozmazlují, nevedou k poslušnosti a jsou příliš shovívaví. Upřednostňoval svoje rodiče, což zdůvodňoval tím, že jsou výchovně náročnější, důslední a mohou lépe kompenzovat jeho nepřítomnost v rodině z pracovních důvodů. Dále postupně omezoval i kontakt matky s nejbližším okolím a obnovila se žárlivost. Matka si toto jednání vysvětlovala citovým strádáním manžela, protože jsou spolu jen o víkendech a on má o ni i děti strach, a proto žárlí. Matka se snažila agresorovi ve všem vyhovět, přestala se stýkat s rodiči a neumožňovala jim ani kontakt s vnoučaty. Častěji navštěvovala rodiče agresora. U syna se objevila alergie a občasné astmatické záchvaty. Alergie se postupně zhoršovala, protože agresorovi rodiče nerespektovali lékařský režim, který je třeba dodržovat při alergii. Matka nesměla synovi dávat doporučené léky (pokud byli u rodičů agresora), protože dle agresorových rodičů žádnou alergii nemá a jen není patřičně odolný.

Agresorův výchovný přístup k dětem se změnil. O starší dceru neprojevoval příliš zájem, jen při řešení nějakého problému, kdy se choval despoticky, byl autoritářský, vyčítal, vzbuzoval pocity viny, uděloval neadekvátní tresty (opisování textů z knihy, počítání velkého množství příkladů). Syna protěžoval, ale měl na něho příliš vysoké nároky vzhledem k věku, zejména v pohybových aktivitách, které syn nezvládal. Agresor také neuznával, že syn trpí alergií, veškeré příznaky alergie negoval s tím, že syn je málo otužilý a jako muž musí být odolný. Dával mu za vzor svého otce, který jako voják z povolání musel mít dobrou fyzickou kondici. Syn několikrát skončil v důsledku silného alergického záchvatu spojeného s dušností v nemocnici, kde byl několik dnů hospitalizován. Matka dávala léky synovi tajně, také tajila návštěvy pediatra i alergologického oddělení.

Po skončení mateřské dovolené ve čtyřech letech syna matka se souhlasem agresora nastoupila do současného zaměstnání jako výstupní kontrolorka, kde pracovala jen v ženském kolektivu. Dcera chodila do páté třídy ZŠ a syn nastoupil do MŠ. Situace v rodině se začala zhoršovat, agresor znovu podezříval matku z nevěry, začal ji kontrolovat prostřednictvím telefonu – SMS zpráv, zda je opravdu v zaměstnání. Pokud byla doma, agresor vyžadoval, aby mu dala syna k telefonu. Opět začal navštěvovat pravidelně restaurace po příjezdu z pracovních cest a naslouchal informacím od kamarádů, kde a s kým viděli jeho ženu. Po návratu z restaurace se v opilosti objevila i fyzická agrese, kdy agresor matku fackoval, tahal za vlasy, kroutil jí ruce, vynucoval si sex. Fyzické útoky byly doprovázeny žárlivými scénami, kdy kontroloval spodní prádlo, které měla matka na sobě a jaké je v prádelním koši, zda je jeho množství přiměřené počtu dní a číchal k němu. Také kontroloval, zda si matka nekoupila nové oblečení a zjišťoval důvody, kvůli komu si je koupila. V bouřlivém afektu rovněž napadal dceru, které vulgárně nadával a říkal jí, že bude stejná jako její matka. Vyslychal obě děti, zda má matka milence, kdo u nich byl na návštěvě, zda matka někdy večer odchází. Agresorovi rodiče chování svého syna omlouvali, vysvětlovali, že je velmi pracovně vytížený a napjatý, jak se snaží rodinu zabezpečit, a proto si dojde občas na pivo a pak „vyvádí“. O žárlivosti mluvili jako o běžné mužské vlastnosti.

Matka se snažila vše na veřejnosti tajit, velmi se bála, aby se nic nedozvěděli její rodiče. Nikomu se nesvěřovala, velmi se za situaci doma styděla. Zranění nikdy nebyla tak závažná, aby vyhledala ošetření lékaře. Jedním z prvních impulsů řešení této situace matkou bylo upozornění sousedky na hlasitost jejich konfliktů a rušení nočního klidu. Sousedka dále vyhrožovala přivoláním policie, pokud se budou rušné hádky opakovat. Matka vše svěřila agresorovi, že by měli tuto situaci řešit dříve, než sousedé zavolají policii nebo vše ohlásí

na příslušný úřad. Navrhla návštěvu centra pro mezilidské vztahy. Agresor celou situaci vyhodnotil jako běžné konflikty v manželství s tím, že není třeba nikam chodit. Rozhodl, že bude lepší se odstěhovat a nejlépe do svého domu, kde budou mít větší soukromí než v panelovém domě. Prostřednictvím realitní kanceláře vybral menší rodinný domek v nedaleké obci, který byl k prodeji, vyřídil hypotéku a domek koupil. Manželce slíbil, že začnou znovu a on bude jezdit přepravu pro svého zaměstnavatele jen v rámci ČR, aby měl na rodinu více času a klidnější práci. Když se rodina přestěhovala, nastalo opět určité období klidu, i když výchovné styly agresora vůči dětem se nezměnily. Agresor byl nepřiměřeně náročný, zejména k synovi. Mezi dětmi činil větší rozdíly, dceru zanedbával, řešil jen nedostatky. Soustředil se na syna. Přihlásil ho na několik zájmových kroužků, které byly pohybové a výkonnostně náročné. Vedoucí zájmových kroužků i třídní učitelka začali apelovat na matku, že tyto pohybové aktivity nejsou pro dítě vhodné vzhledem k jeho zdravotnímu stavu, kdy byl dušný a vyčerpaný. Vyčerpanost se objevila i ve škole, kdy se chlapec zhoršil v prospěchu, býval unavený. Matka tuto situaci začala se školou i vedoucím sportovního kroužku ihned řešit, zatím bez účasti agresora. Agresor se o situaci také brzy dozvěděl přímo od vedoucího sportovního kroužku, který mu příležitostně řekl o zdravotních problémech syna i o tom, že vše již projednával s matkou. Následně v opilosti doma matku napadl, obvinil z nevěry s vedoucím sportovního kroužku, obě děti vzbudil, křičel na ně, ponižoval je. Synovi vyčítal jeho neschopnost pro sportovní aktivity. U syna tím vyvolal dušnost, kdy se dostal až do bezvědomí. Synův kolaps byl pro matku silným impulsem k podání návrhu na rozvod a trestnímu oznámení proti agresorovi. V rámci předrozvodové úpravy výchovy a výživy dětí začala matka spolupracovat s OSPOD a zároveň navštívila krizové centrum pro týrané ženy. Obě děti jsou v péči dětského krizového centra.

Orientační rodina agresora:

Popis rodinné situace

Agresor vyrůstal jako nejmladší ze tří bratrů, kdy jeden z nich byl mentálně postižený. Agresorův otec pracoval jako státní zaměstnanec (voják z povolání, důstojník), matka pracovala jako pomocná síla ve zdravotnictví. Agresorův otec byl velícím důstojníkem a politicky se angažoval. Velmi si zakládal na svém postavení, v rodině měl rozhodující slovo, kdy vyžadoval naprostou poslušnost. Často byl pracovní zaneprázdněný, výchovu ponechával na matce, ale matka se musela držet jeho konceptu výchovy, která byla náročná, velmi důsledná bez citlivosti. Otec sledoval prospěch synů ve škole, požadoval více než

průměrný prospěch, synové byli zapojeni do různých aktivit ve škole. Pokud nebyly nastavené požadavky plněny, většinou následovaly tresty formou dřepů, kliků, sedů a lehů až do vyčerpání. V době, kdy agresorův mentálně postižený bratr ukončil pomocnou školu, otec prosadil jeho umístění mimo rodinu do ústavu sociální péče s tím, že ústavní péče bude pro něho vhodnější. U postiženého chlapce v té době propukla epilepsie s velmi častými záchvaty, kdy postižený upadal do bezvědomí a po záchvatu byla vždy nutná hospitalizace.

Agresorův otec požíval alkohol, v opilosti fyzicky napadal manželku i děti. Po návratu z restaurace většinou pozdě v noci musela matka i synové plnit rozkazy opilého otce, např. uklízet, vytírat podlahu, stlát postele, stát v pozoru, předkládat výsledky učení ze školy. Matka byla při těchto incidentech obviňovaná ze špatné výchovy dětí při zjištění horších prospěchových výsledků či nekázně ve škole. Agresor měl ve škole výchovné problémy, byl občas hrubý na své spolužáky, nerespektoval výchovné autority, zhoršoval se mu prospěch. Tyto problémy matka řešila různými zákazy, případně i výhrůzkami, že vše oznámí otci. Chování otce vysvětlovala dětem jako nutné a sama ho respektovala. Dětem zdůrazňovala otcovo prestižní postavení v zaměstnání a jeho vysoký podíl na ekonomickém zázemí rodiny.

Po ukončení základní školy studoval agresor na střední vojenské škole, kterou však nedokončil a přestoupil na střední průmyslovou školu, kterou ukončil maturitou. Vystudované profesi se ale nevěnoval, začal jezdit jako řidič z povolání u dálkové přepravy, což skýtalo agresorovi určitou prestiž (jezdil do zahraničí) a dobré ekonomické zázemí. Nedokončení vojenské školy bylo důvodem častých konfliktů mezi agresorem a jeho otcem.

Analýza a interpretace dat z případové studie

V případové studii byla popsána agresorova prokreační i orientační rodina. S prokreační rodinou jsem začala pracovat až v souvislosti s podáním návrhu na rozvod manželství, kdy matka kontaktovala OSPOD a žádala o pomoc se sepsáním potřebných písemností pro soud. Při této příležitosti teprve sdělila, co ji vedlo k podání žádosti o rozvod a byla rozhodnutá spolupracovat a nabízenou pomoc přijmout.

Prokreační rodinu agresora jsem zařadila jako perfekcionistickou, kdy byly splněny charakteristické znaky podle zvolené typologie. Oba rodiče zdůrazňovali žádoucí způsoby chování, otec až nadměrným způsobem. Matka se snažila o konformnost, tajila domácí násilí, styděla se žádat o pomoc. Snažila se řešit problémy sama, jen v rámci rodiny.

O pomoc požádala až v souvislosti s rozvodem manželství, kdy navázala kvalitní spolupráci i s jinými institucemi zabývajícími se sociálním poradenstvím a rodinnou terapií.

Podle zvolené typologie výchovných stylů jsem matčin styl definovala jako autoritativní. Matka vyžadovala přiměřené nároky, byla důsledná a kontrolující, ale zároveň citlivá k potřebám dětí, a to navzdory agresorovu nátlaku, kdy jí vytýkal rozmazlování a přílišnou shovívavost. Z hlediska citlivosti k potřebám dětí určité skutečnosti agresorovi i jeho rodičům tajila (návštěva odborného lékaře se synem, užívání léků) a neprosazovala stejný styl výchovy jako otec. Matčin výchovný styl byl jednotný, nečinila rozdíly mezi výchovou dcery a syna. Naproti tomu agresor prosazoval autoritářský výchovný styl, který však kombinoval se zanedbávajícím stylem zejména ve vztahu k dceři po narození syna. Jeho výchovné působení bylo extrémní a přecházelo za určitých okolností v týrání (neadekvátní tresty u dcery, nepřiměřené nároky u syna s následkem zdravotních problémů). Agresor kombinoval prosazování moci bez vřelosti, péče a komunikace s nezájmem, kdy s dcerou nemluvil, nebral ohled na její názor a nestaral se o její potřeby.

Prokreační rodina agresora dále vykazuje charakteristické znaky rodiny s domácím násilím. Dlouhodobě se zde střídaly fáze relativního klidu (např. období po narození dítěte, odchod matky ze zaměstnání, adaptace bytu, koupě nového domu) s fázemi, kdy agresor nadměrně požíval alkohol, žárlil a matku dětí fyzicky napadal (matčin nástup do zaměstnání po mateřské dovolené, nástup dětí do školy, synova nemoc). Agresor se také snažil matku izolovat od její rodiny a připoutat ke své orientační rodině, kde cítil větší zázemí a pochopení od svých rodičů pro své chování.

Orientační rodinu agresora jsem typově zařadila jako egocentrickou. Pro typ této rodiny je charakteristická chladnost, prestiž a rozštěpenost. Jedná se o rodinu s jedním (v tom případě s otcem), nebo oběma dospělými zaneprázdněnými svou kariérou. Nechybí zde finanční prostředky, mezi členy rodiny převládají spíše účelové vztahy, jedinec má cenu, pokud uspokojí potřebu druhého nebo dobře navenek reprezentuje rodinu. Vyskytuje se často i domácí násilí, které je pokud možno tajeno. Pokud porovnáme tuto charakteristiku s rodinou agresora, vidíme shodu zejména v postavení agresorova otce, který byl zaneprázdněný svou pracovní kariérou, měl vysoké postavení jako státní zaměstnanec, byl politicky angažován, a proto bylo nutné, aby i rodina navenek působila bezchybně a podpořila celkovou prestiž společensky postaveného člověka. Protože mentálně postižený syn, kterému se zhoršoval autoritářskými výchovnými postupy a necitlivostí rodičů k jeho potřebám zdravotní stav, nezapadal do společenského postavení rodiny, prosadil agresorův otec jeho umístění

do ústavu sociální péče a navštěvoval ho jen při mimořádných příležitostech. Poslušnost a řád v rodině udržoval autoritářským způsobem výchovy, který uplatňovala i matka, aby byla v souladu s jasně danými otcovými pravidly. Vzhledem k pracovní vytíženosti kombinoval agresorův otec autoritářský výchovný styl se zanedbávajícím stylem, což bývalo v době, kdy byl mimořádně pracovní vytížený. Ve volných dnech, kdy nepracoval, se zaměřoval jen na kontrolu plnění povinností. Pokud nebyly povinnosti doma či ve škole plněny, následovaly neadekvátní tresty, které se dají kvalifikovat již jako týrání.

V orientační rodině agresora se také vyskytovalo domácí násilí, jehož spouštěčem byl alkohol. Rovněž se zde střídala období relativního klidu (agresorův úspěch v práci, dostatečné finanční ohodnocení) a napětí, které přecházelo v agresi otce, většinou pod vlivem alkoholu nebo při zjištěných nedostatcích, které spočívaly např. ve vedení domácnosti nebo neúspěších dětí ve škole. V tomto typu rodin se domácí násilí vyskytuje, ale je pokud možno tajeno. V případě orientační rodiny agresora se o domácím násilí nikdy nemluvalo, bylo však veřejným tajemstvím. Agresorova matka je vždy popřela, chování manžela omlouvala jeho prchlivou povahou a přepracovaností. Rodina se dostala do evidence OSPOD pro výchovné problémy agresora ve škole (záškoláctví).

Pokud srovnáme obě rodiny z hlediska výchovných stylů a vzorců chování, můžeme konstatovat, že agresor se identifikoval se svým otcem. Jako aktér domácího násilí získal zkušenost s násilnými vzorci chování a také převzal po otci nadřazené chování vůči ženám, což potvrzuje teorii Matouška uvedenou v kapitole 1.3 Matoušek (1993, s. 55) zde uvádí, že rodiče fungují jako modely, se kterými se lze identifikovat, což je možnost, jak si osvojit negativní vlastnosti a způsoby chování. Agresor se v prokreační rodině choval téměř stejným způsobem jako jeho otec k matce (navíc se zde objevila chorobná žárlivost jako další spouštěč násilí) a ve výchově svých dětí uplatňoval totožný výchovný styl, kombinaci autoritářského a zanedbávajícího stylu, kdy převládal styl autoritářský. Byl necitlivý k potřebám svých dětí, nepřiměřeně je trestal stejně tak, jako jeho otec. V opilosti jeho násilí gradovalo také do fyzické podoby, navíc se snažil o izolaci matky a dětí od její orientační rodiny. Také kopíroval svého otce v nepřiměřených nárocích na děti.

Závěr

Popisem a analýzou rodiny č. 10 můžeme konstatovat, že v případě prokreační rodiny agresora lze uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování z jeho orientační rodiny. Agresor měl zkušenost s násilnými vzorci chování ze své orientační rodiny, tyto převzal

a používal v prokreační rodině. Agresor zde přijal násilí jako běžný stereotyp chování stejně tak, jak to viděl u svého otce, ale i matky, která se tomuto způsobu chování podřídila. V orientační rodině agresora převládal autoritářský styl výchovy, který agresor rovněž převzal a aplikoval v rodině prokreační. Orientační rodinu agresora bylo možné zařadit dle typologie rodin podle Voilandové a Buella jako rodinu egocentrickou. V tomto typu rodin se vyskytuje i domácí násilí, které je pokud možno tajeno. V případě orientační rodiny agresora se o domácím násilí nikdy nemluvílo, bylo však veřejným tajemstvím. Agresorova matka je vždy popřela, chování manžela omlouvala jeho prchlivou povahou a přepracovaností. Rodina se dostala do evidence OSPOD pro výchovné problémy agresora ve škole (záškoláctví).

Nyní pro lepší orientaci a přehlednost zjištěné údaje o rodinách zaznamenáme do tabulky, kde budou typově zařazeny orientační a prokreační rodina agresora s uplatňovanými výchovnými styly v orientační i prokreační rodině.

Rodina Číslo	Orientační Typové zařazení	Prokreační Typové zařazení	Orientační Styl výchovy		Prokreační Styl výchovy	
			otec	matka	agresor	partnerka
1	nepřiměřená	nepřiměřená	zanedbávající	shovívavý	zanedbávající	shovívavý
2	asociální	asociální	zanedbávající	zanedbávající	zanedbávající	zanedbávající
3	nepřiměřená	asociální	zanedbávající	autoritativní	zanedbávající	zanedbávající
4	perfekcion.	nepřiměřená	nezjištěno	shovívavý	zanedbávající	shovívavý
5	perfekcion.	perfekcion.	autoritářský	autoritativní	autoritativní	autoritativní
6	perfekcion.	perfekcion.	autoritářský	autoritářský	autoritářský	shovívavý
7	perfekcion.	asociální	autoritativní	autoritativní	autoritářský	zanedbávající
8	asociální	asociální	autoritářský	zanedbávající	autoritářský	zanedbávající
9	egocentrická	asociální	zanedbávající	zanedbávající	zanedbávající	shovívavý
10	egocentrická	perfekcion.	autoritářský	autoritářský	autoritářský	autoritativní

Pozn. perfekcion. – perfekcionista rodina

Z celkového počtu 10 zkoumaných rodin se v 8 rodinách přenesl výchovný styl i vzorce chování z orientační rodiny agresora do jeho prokreační rodiny. Jednalo se o rodiny číslo:1,2,3,5,6,8,9,10. V orientačních rodinách č. 4, 6 domácí násilí nebylo zjištěno, ale v prokreační rodině agresora se objevilo. V rodině č 4 a 7 se z orientační rodiny nepřenesl výchovný styl do agresorovy prokreační rodiny.

V rodině č. 1 došlo ke shodné aplikaci výchovných stylů jak v rodině orientační, tak i v prokreační, kdy se jednalo o kombinaci stylu shovívavého ze strany matky a zanedbávajícího stylu ze strany otce. Agresor ve své prokreační rodině uplatnil výchovný styl shodný se stylem svého otce. V této rodině se transgeneračně přenesla i typologie rodiny, kdy agresorovu orientační i prokreační rodinu bylo možné zařadit jako rodiny nepřiměřené podle stanovené typologie Voillandové a Buela. Domácí násilí se vyskytovalo v rodině orientační i prokreační. Agresor i jeho otec se chovali ke svým ženám i dětem stejným způsobem. Je možné konstatovat, že agresor opakoval stejný vzorec chování jako jeho otec. Agresorův otec se stal modelem, se kterým se agresor ztotožnil.

V rodině č. 2 se z orientační do agresorovy prokreační rodiny přenesl výchovný styl zanedbávající, který v orientační rodině uplatňovali oba agresorovi rodiče, agresorův otec zanedbávající styl kombinoval s autoritářským výchovným stylem. Bylo to vždy v případech, kdy situace byla v rodině vyhrocená a otec se snažil s agresivní důsledností uplatnit řád a stanovit hranice, což matka vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nedokázala. Spouštěčem k tomuto chování se stával většinou alkohol, který způsoboval dlouhodobé a opakované domácí násilí. Agresor ve své prokreační rodině uplatňoval spíše zanedbávající styl, který aplikovala i agresorova partnerka. Stejně jako otec byl závislý na alkoholu, pod jehož vlivem si vynucoval fungování rodiny a dopouštěl se domácího násilí. Orientační rodina agresora byla zařazená jako asociální, jeho prokreační rodina se stala také asociální. Je možné konstatovat, že i zde se transgeneračně přenesl typ rodiny. Agresor ve své prokreační rodině opakoval stejný vzorec chování, jaký měl jeho otec.

V rodině č. 3 aplikoval agresor v prokreační rodině styl zanedbávající, který byl zjištěn i v jeho orientační rodině. Zanedbávající styl ve vztahu k němu uplatňoval jeho otec. Matka se naopak snažila agresora vychovávat stylem autoritativním. I když autoritativní styl výchovy v orientační převládal, agresor si přenesl do své rodiny styl zanedbávající, což mohlo být ovlivněno osobností agresora, složením nové rodiny, nejbližším okolím agresora a také i důsledky otcovy zanedbávající výchovy (důsledky uplatňovaných výchovných stylů jsou uvedeny v kapitole 4.2). Agresor měl dále ve své orientační rodině i zkušenost

s psychickou formou domácího násilí, které spočívalo v ponižování a kritice matky včetně silného psychického nátlaku na ni. Důsledkem tohoto jednání vznikl u matky syndrom týrané ženy. Od svého otce tedy částečně převzal vzor agresivního chování, ale v prokreační rodině ho aplikoval jen v jiné formě, což může být způsobeno vlivem mnohočetnosti faktorů charakteru násilí. Tyto faktory můžeme hledat ve specifické osobnostní struktuře agresora. Dále je možné vzít i v úvahu aktivaci negativních vlastností agresora vlivem dlouholetého požívání alkoholu, jak jsem popsala v kapitole 5.4 Aktéři domácího násilí. Orientační rodina agresora byla zařazena jako nepřiměřená, prokreační rodina již jako asociální.

V rodině č. 4 (prokreační) agresor používal především styl zanedbávající. Naproti tomu partnerka otce a matka dítěte aplikovala styl shovívavý, který převládal. Agresor vyrůstal od 3 let v pěstounské rodině vychovávaný pěstounkou a jejím bratrem. Zde nemohu hodnotit, jakým způsobem byl agresor vychováván v dětském domově, pouze mohu hodnotit styl výchovy v náhradní rodině, kde byl upřednostňován styl shovívavý. V tomto případě se styl výchovy z rodiny orientační do rodiny prokreační nepřenesl. Násilné chování agresora však můžeme alespoň částečně vyvodit z důsledků shovívavé výchovy pěstounky, kdy děti vychovávané tímto způsobem mohou mít problémy s agresí, jejich chování je nezralé, chybí jim sociální zodpovědnost a kontrola impulsů (viz kapitola 4.2), čímž je možné i aplikaci zanedbávajícího stylu v prokreační rodině agresora. Orientační rodina agresora byla typově zařazená jako perfekcionistická, ale prokreační je již hodnocena jako nepřiměřená.

V rodině č. 5 došlo k přenesení vzorců chování z agresorovy orientační rodiny do prokreační, rovněž se přenesl i styl výchovy. V orientační rodině se při výchově agresora uplatňovala kombinace stylů autoritářského (otec) a autoritativního (matka). Agresorův otec byl velmi dominantní, vyžadoval od všech členů rodiny absolutní poslušnost. Agresorova matka byla ve všech směrech podřízená svému muži, nedisponovala finančními prostředky a o ničem sama nerozhodovala. Stejným způsobem jednal agresor s manželkou ve své prokreační rodině. Agresorova manželka nesměla o ničem sama rozhodovat, sama nesměla disponovat s finančními prostředky, protože o investování peněz musí rozhodovat muž. Agresor se identifikoval s otcem i s jeho patriarchálním postavením v rodině. Syna vychovával autoritativně, což převzal od své matky, která jediná dokázala být k dětem laskavá. Agresorova prokreační rodina byla typově stejná jako orientační (perfekcionistická).

V rodině č. 6 se z orientační rodiny agresora přenesl autoritářský styl, který ve výchově agresora uplatňovala matka i strýc. Stejným způsobem své děti vychovával i agresor v kombinaci se stylem shovívavým, který aplikovala matka, manželka agresora.

I když v orientační rodině agresora nebylo zjištěno fyzické domácí násilí, agresor se ke své manželce choval hrubě a despoticky, ponižoval ji a užíval psychické násilí, které bylo velmi dlouho dobu skryté. Agresor měl tedy dětskou zkušenost ze strany strýce, ale i matky, kdy oba se k němu chovali autoritářským způsobem. Dále je možné uvažovat o deprivaci agresora, protože rodičovský postoj matky i strýce byl spíše chladný, zaměřený jen na kontrolu povinností. Byla zde absence citu. Vztah strýce a matky jako sourozenců byl také chladný, chyběl humor, vzájemné pochopení. Vzhledem k tomu, že pro nedostatek informací nemohu hodnotit soužití rodiny za života agresorova otce, vycházím jen z dokumentace, která začala být vedena až od smrti otce. Prokreační rodina agresora působila navenek velmi spořádaně, děti byly vedeny ke skromnosti, otec velmi šetřil finančními prostředky, i když celková ekonomická situace rodiny byla průměrná (tomu odpovídalo oblečení i celkový vzhled dětí, čímž se stávaly objektem posměchu ve škole). Stejným způsobem se žilo i v orientační rodině agresora. Orientační rodina je typově stejná jako jeho prokreační rodina.

V rodině č. 7 agresor neaplikoval styl výchovy ze své orientační rodiny ani jeho chování k partnerce nelze odůvodnit vzorcem chování, který by agresor zažil v orientační rodině. Násilnické chování agresora je způsobeno tedy jinými vlivy než transgeneračním přenosem vzorců chování (celková osobnost agresora, psychické zdraví, genetická zátěž po biologickém otci, vnější vlivy prostředí, kde vyrůstal).

V rodině č. 8 došlo ke stejné aplikaci výchovných stylů v orientační i prokreační rodině. Agresorovi rodiče ve své výchově kombinovali styl autoritářský (otec) se stylem zanedbávajícím (matka). V prokreační rodině agresora se užívají stejné výchovné styly, agresor používá autoritářský styl a matka dětí zanedbávající styl. Agresor se choval stejným způsobem ke své ženě, jako jeho otec k matce. Byl despotický, neuznával manželku jako rovnocennou partnerku. Agresorův životní styl byl identický s otcovým, rovněž tak sociální úroveň jeho prokreační rodiny byla shodná s orientační. Lze konstatovat transgenerační přenesení vzorců chování i výchovných stylů. Agresor byl vychováván v asociální rodině a jeho prokreační rodina je také typově shodná. Agresor si tedy vytvořil typově shodnou rodinu podle své orientační rodiny.

V rodině č. 9 byl rovněž zjištěn transgenerační přenos výchovných stylů z agresorovy orientační rodiny do rodiny prokreační. Agresor si ze své orientační rodiny přenesl zanedbávající výchovný styl, který při výchově praktikovali jeho rodiče. On sám používal tento styl ve vztahu ke svým dětem a to až do té míry, že prosadil jejich umístění do dětského domova. Tragické vyvrcholení domácího násilí v agresorově prokreační rodině

bylo ovlivněno celkovou osobností agresora, důsledky zanedbávající výchovy, včetně genetické zátěže (psychicky nemocná matka) a dalšími vnějšími vlivy, jako ztráta zaměstnání, rozchod s partnerkou, tíživá ekonomická situace. V tomto kontextu lze uvažovat i o naplnění teorie podle Matouška (1993, s. 56), podrobněji popsanou v kapitole č. 1.3, který uvádí, že v případě nepřítomnosti rodičovských vzorů nebo pokud rodičovská úloha není plněna přiměřeně (např. psychiatrické onemocnění matky), hrozí dítěti újma v podobě deprivace a subdeprivace, což do budoucna většinou přinese vážné problémy v dalším životě dítěte. Právě přítomnost silné deprivace u agresora zde sehrála velmi důležitou úlohu při tragickém vyústění domácího násilí vůči matce dětí.

Agresorova orientační rodina byla zařazena jako egocentrická, prokreační rodina jako asociální. Pro oba typy těchto rodin je charakteristický zanedbávající styl výchovy.

V rodině č. 10 - popsáno v závěru případové studie

Ve všech rodinách, kromě rodin č. 4 a 7, agresor použil zkušenosti zažité z chování vlastních rodičů, tedy aplikoval vzorce chování včetně stylů výchovy, které se naučil v orientační rodině. Způsoby řešení situací přejal nápodobou nebo identifikací se svými rodiči. V těchto rodinách, vyjma rodiny č. 4 a 7, převzali agresori vzorce chování svých otců, případně jiných mužských vzorů (nevlastní otec, strýc). Výchovné styly, které aplikovali agresori v prokreačních rodinách, byly ve většině případů také převzaty od mužských vzorů v orientační rodině, (pokud nebyl uplatňován shodný výchovný styl oběma rodiči), případně byla převzata i kombinace výchovného stylu, opět vyjma rodin č. 4 a 7. Tato zjištění potvrzují výzkumy, které popisuje Gjuríčová, Kocourková a Koutek (2000) a další autoři v souvislosti s transgeneračním přenosem vzorců chování, což jsem již popsala v teoretické části, že muži, kteří jsou vychováni v rodině, kde otec ubližuje matce, užívají násilí vůči svým ženám i vůči svým dětem. Zde se také potvrzuje teorie autorek Vaníčkové, Hadj-Moussové a Provazníkové (popsáno v kapitole 3.1.5), že podstatným činitelem chování rodičů k dětem jsou vlastní zkušenosti z dětství jednoho či obou rodičů. Vlastní rodiče slouží jako vzor rodičovského chování.

Společným znakem rodiny č. 4 a 7 je absence výchovy vlastními biologickými rodiči (rodina č. 4), nebo výchova jen jedním z nich (rodina č. 7), v obou orientačních rodinách agresorů nebylo zjištěno domácí násilí a typově byly zařazeny jako perfekcionista. Je pravděpodobné, že agresivní chování v prokreační rodině může mít kromě zmiňovaných vlivů uvedených v podrobnějším popisu rodin č. 4 a 7, ještě opodstatnění v kvalitně nenavázaném

specificky citovém vztahu – tzv. připoutáním - vazbě, o kterém hovoří Bowlby, (podrobněji popsáno v kapitole 3.1.2) na pečovatele, což může být v případě agresora z rodiny č. 4, který byl do 3 let umístěn v dětském domově. U agresora z rodiny č. 7, který byl sice vychováván biologickou matkou a nevlastním otcem, se vazba mezi matkou a dítětem nemusela dobře vytvořit, protože matka se po narození rozešla s biologickým otcem agresora a řešila svou životní krizi, a dítě jí mohlo být v té době přítěží. Svou roli zde mohla sehrát i citová deprivace, což se stalo u agresora z rodiny č. 4. Důsledky jakékoliv deprivace, jak jsem již také uváděla v kapitole 1.2, se projevují i v dospělosti. Deprivované děti často nejsou schopny v dospělém věku většinou plnit rodičovskou roli a je pravděpodobné, že si pro své děti nevytvoří ani kvalitní výchovné prostředí a budou je také zanedbávat, což se potvrdilo v těchto prokreačních rodinách.

Agresory nejčastěji používaný výchovný styl byl v orientačních i prokreačních rodinách styl zanedbávající, pak následoval styl autoritářský, jen v jednom případě styl autoritativní. Manželky, či partnerky agresorů také uplatňovaly nejvíce styl zanedbávající, pak styl shovívavý, ve třech případech styl autoritativní a jen v jednom případě styl autoritářský.

Pokud byl agresor v prokreační, nebo orientační rodině autoritář, jeho manželky či partnerky ve vztahu k dětem nejčastěji aplikovaly styl shovívavý nebo zanedbávající, méně již autoritativní a nejméně autoritářský. V případě, že byl ze strany agresora ve výchově dětí praktikován zanedbávající styl, manželky nebo partnerky aplikovaly nejvíce shodný styl s agresorem, méně již shovívavý a nejméně autoritářský či autoritativní.

Dle Gellese (Gelles in Bentovim, 1998) existuje jedenáct faktorů, které jsem podrobně popsala v teoretické části v kapitole 6.2, na jejichž základě je rodina náchylná k násilí. Jedním z nich je tzv. „právo ovlivňovat“, kdy rodiče v těchto rodinách používají extrémní přístupy ve výchově, což bylo zjištěno i v některých zkoumaných rodinách. Tento extrémní přístup byl zjištěn nejvíce v asociálních rodinách, kdy agresor používal autoritářský výchovný styl a matka styl zanedbávající. Uvedená kombinace stylů byla také rodiči preferovaná i v rodinách nepřiměřených. Naproti tomu v rodinách perfekcionista byl zjištěn styl autoritativní nebo autoritářský, případně kombinace těchto dvou stylů. V jednom případě byl zjištěn u tohoto typu rodin styl shovívavý (orientační rodina č. 4). V egocentrických rodinách, kdy obě byly orientačními rodinami agresorů, byl v rodině č. 9 uplatňován oběma rodiči shodně styl zanedbávající a v rodině č. 10 shodně styl autoritářský.

Z hlediska typologie rodin podle Voilandové a Buella byl ve všech typech zkoumaných rodin zjištěn výskyt domácího násilí, ale můžeme konstatovat, že menší riziko výskytu

domácího násilí je u perfekcionistačtých rodin, kdy 6 rodin (z celkem 20 typů orientačníc a prokreačníc rodin) bylo zařazeno mezi perfekcionistačtéc a ve čtyřech z nich se vyskytovalo domácí násilí. Pokud budeme hodnotit tyto rodiny z hlediska transgeneračníc přenosu domácího násilí, je riziko přenosu nízké, protože vzorce chování po mužské linii otec-syn se opakovaly jen v jedné rodině, a to konkrétně v rodině č. 5.

Naopak mezi vysoce rizikové rodiny pro výskyt domácího násilí patří rodiny nepřiměřené a asociální, kdy v těchto rodinách byl výsledek empirického šetření prokázán transgenerační přenos domácího násilí ve všech zmiňovaných typech rodin.

Jako egocentrické byly zařazeny celkem dvě orientační rodiny v rodinách č. 9 a 10. Na základě charakteristických rysů typů těchto rodin (chladné, rozštěpené, častý partnerský nesoulad, výskyt domácího násilí, které je pokud možno tajené) bylo v jedné (rodina č. 10) evidentní domácí násilí (rodinou tajené a popírané), v druhé (rodina č. 9) nebylo násilí přímo zjištěné, ale lze jej na základě celkové konstelace v rodině předpokládat. Egocentrické rodiny jsou velmi nebezpečné právě pro skrytost domácího násilí. Domácí násilí je velmi pečlivě tajeno, aby jeho prozrazení neohrozilo dobrou pověst rodiny a tím i profesní kariéru agresora. Tím, že je domácí násilí v těchto rodinách latentní a ne vždy se ho podaří odhalit, může se jevit nepochopitelné, pokud se domácí násilí objeví v prokreační rodině agresora, když jeho orientační rodina byla navenek spořádaná a prestižní.

8.6 Závěry empirického šetření

V závěrech empirického šetření odpovím na otázku, která je totožná s cílem této práce a související výzkumné otázky na základě již prezentovaných skutečností.

Nejprve se budu zabývat odpověďmi na výzkumné otázky.

- 1) Jaký výchovný styl byl aplikován v orientační rodině agresora?**
- 2) Převzal agresor vzorec chování ze své orientační rodiny a uplatňuje ho v rodině prokreační ?**
- 3) Je možné orientační rodinu agresora zařadit podle typologie funkčnosti rodin Voillandové a Buela mezi rodiny asociální nebo egocentrické ?**

Otázka č. 1

Zjištění

Provedenou analýzou všech sledovaných rodin s výskytem domácího násilí, které byly zachyceny odborem sociálních věcí Městského úřadu Prachatice v letech 2007 - 2009 včetně prezentovaných závěrů analýzy případové studie, bylo zjištěno, že v orientační rodině agresora převládala aplikace **autoritářského výchovného (4 rodiny) a zanedbávajícího stylu (4 rodiny)**. Dále byl aplikován **shovívavý výchovný styl (1 rodina) a autoritativní výchovný styl (1 rodina)**. Uvedené výchovné styly praktikovali v orientačních rodinách otcové agresorů, kromě rodiny č. 4, kde agresora vychovávala pěstounka, a rodiny č. 6, kde společně s matkou vychovával agresora jeho strýc. Matky agresorů používaly většinou shodné výchovné styly jako otcové agresorů (v rodinách č. 2,6,7,9,10), nebo se nejčastěji vyskytovala kombinace výchovných stylů, autoritářského a zanedbávajícího výchovného stylu. Kromě rodin č. 4 a 7 se výchovné styly praktikované v orientační rodině agresora přenesly do jeho prokreační rodiny. Agresor ve vztahu ke svým dětem použil stejný výchovný styl, který převládal v jeho prokreační rodině.

Otázka č. 2

Zjištění

Ve všech sledovaných rodinách (celkem 8 rodin) s výjimkou rodiny č. 4 a 7 převzal agresor vzorec chování ze své orientační rodiny a uplatnil ho v rodině prokreační. Můžeme konstatovat, že agresor se v uvedených 8 rodinách identifikoval s mužským vzorem ve své orientační rodině a choval se stejným způsobem v rodině prokreační. Chování agresora ovlivnila jeho dětská zkušenost s chováním mužského vzoru k ženě, což potvrzují již opakovaně zmiňované teorie autorů popsané v teoretické části i včetně odkazů na ně v praktické části.

V rodinách č. 4 a 7 se vzorce chování ani výchovné styly z orientační rodiny do prokreační nepřenesly. V orientačních rodinách agresorů nebylo zjištěno domácí násilí, ale v prokreačních rodinách se vyskytovalo. Z tohoto zjištění můžeme usuzovat, že výskyt domácího násilí byl zřejmě způsobem jinými vlivy než transgeneračním přenosem vzorců chování. Nabízí se otázka, co způsobilo výskyt domácího násilí v prokreační rodině agresora? S odkazem na teoretickou část (kapitoly 1 a 2) lze konstatovat, že určitý podíl na výskytu domácího násilí tvoří celková osobnost agresora a jeho psychické vlastnosti, vliv citové

deprivace a subdeprivace, genetická zátěž, závislost na návykových látkách včetně vnějších vlivů prostředí jako je nezaměstnanost, celková ekonomická situace, sociální vyloučení atd. Agrese, která se projeví formou domácího násilí, může být dále spojená s řešením agresorovy náročné životní situace, nebo je nepřiměřenou reakcí na frustraci (snížená frustrační tolerance), kdy bylo cíleně zabráněno uspokojení nějaké potřeby.

Další podíl na výskytu domácího násilí může tvořit i problematika připoutání, kdy podle této teorie má selhání při utváření bezpečného připoutání k pečující osobě souvislost s neschopností vytvářet blízké osobní vztahy v dospělosti (kapitola 3.1.2).

Otázka č. 3

Zjištění

Podle typologie Voilandové Buella bylo možné zařadit orientační rodinu agresora č. 2 a č. 8 mezi asociální a orientační rodinu č. 9 a 10 jako egocentrickou. Rodiny asociální, egocentrické a nepřiměřené patří mezi vysoce rizikové rodiny pro transgenerační přenos domácího násilí, což bylo prokázáno i výsledky empirického šetření. Obecně dle této typologie platí, že děti z asociálních rodin se rodí většinou neplánovaně, jsou vychovávány bez emocí, jsou citově deprivované a materiální potřeby jsou uspokojované na velmi slabé úrovni. U typu těchto rodin byl zjištěn autoritářský nebo zanedbávající styl, či kombinace těchto stylů a došlo i ke generačnímu přenosu vzorců chování včetně výchovných stylů.

Egocentrické rodiny jsou navíc ještě nebezpečné skrytostí domácího násilí, kdy nelze předpokládat, že oběť sama vyhledá pomoc, protože by to ohrozilo prestižní postavení rodiny a zničilo profesní kariéru agresora.

Cílem práce bylo najít odpovědi na otázky: zda v rodinách s výskytem domácího násilí, které byly zachyceny odborem sociálních věcí Městského úřadu Prachatice v letech 2007- 2009, lze uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování. Dalším cílem bylo zjistit, jaké styly výchovy v těchto rodinách převládají a zda byl převzat výchovný styl z rodiny prokreační.

Odpověďmi na výzkumné otázky a prezentací výsledků empirického šetření se podařilo naplnit cíl této práce. V 8 rodinách, které byly zachyceny odborem sociálních věcí městského úřadu Prachatice v letech 2007-2009, **lze uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování.** V těchto rodinách je nejvíce zastoupen autoritářský a zanedbávající výchovný styl, a to v shodném počtu (4+4) a oba styly byly převzaty z orientační rodiny agresora.

Ve dvou prokreačních rodinách se vyskytlo domácí násilí, aniž by bylo zjištěno v orientačních rodinách agresorů. V uvedených rodinách byl výskyt domácího násilí ovlivněn jinými aspekty, které byly popsány v zodpovězených výzkumných otázkách, a nešlo zde o přenesení zkušeností agresora s násilnými vzorci chování z rodiny orientační.

Závěr

O domácím násilí se v české společnosti příliš nemluvílo, ale v současné době se stalo fenoménem a oprávněně diskutovaným problémem. Tento posun vítají všichni, kdo se s ním ve své práci setkávají, a určitě i ti, kteří se stali jeho obětí. Domácí násilí je třeba považovat za jednu z nejnebezpečnějších forem agrese pro jeho latentnost, obtížnou prokazatelnost a hlavně pro jeho patologický vliv na děti, které v těchto rodinách vyrůstají. Jedním z velkých rizik této patologie je dětská fixace násilí jako běžné formy chování, kdy dítě nezná jiný model partnerského chování, a proto přejímá ten, s nímž má zkušenost, a zároveň jej aplikuje do své nově vytvořené rodiny.

Rodičovská péče je jedna z nejdůležitějších rolí při kultivaci dítěte a každá rodina má svůj styl výchovy. Výchovné styly se projevují volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně. Použití určitého výchovného stylu souvisí s rodičovskými postoji. Při utváření rodičovských postojů spolupůsobí vlastní zkušenost z dětství, vztah k vlastním rodičům a dosavadní psychosociální vývoj včetně emocionálního vývoje a dalších vnějších vlivů.

Cílem této diplomové práce bylo zjistit, zda v rodinách s výskytem domácího násilí lze uvažovat o transgeneračním přenosu vzorců chování, a porovnat výchovné styly orientační rodiny agresora s rodinou prokreační. V teoretické části práce jsem podrobně popsala rodinu, objasnila její funkce, typy a patologii v kontextu s domácím násilím a syndromem CAN. Stežejní kapitoly jsem věnovala výchovným stylům a rodičovským postojům, charakteristice domácího násilí a vývoji dítěte v rodinách s výskytem domácího násilí.

V praktické části jsem se zabývala rodinami s dlouhodobým výskytem domácího násilí a hledala odpovědi na výzkumné otázky v kontextu se stanoveným cílem práce. Provedeným empirickým šetřením jsem zjistila, že výchovné styly, které byly používány rodiči v orientačních rodinách agresorů, se v 8 případech z 10 přenesly do prokreační rodiny agresora. Stejně tak agresor v 8 rodinách z 10 aplikoval násilný vzorec chování, jak ho zažil ve své orientační rodině a převzal od otce či mužského vzoru v rodině. Byl tedy potvrzen výrazně patologický vliv domácího násilí na výchovu a rodinný život dítěte nejenom v orientační rodině, ale i následně v jeho prokreační rodině, do níž se přenesl model rodiny, ve které agresor žil. Dětská zkušenost agresora negativně ovlivnila naplnění jeho partnerské a rodičovské role, což potvrdily i výsledky výzkumu. Agresoři ve výchově svých dětí většinou aplikovali autoritářský nebo zanedbávající styl výchovy, který byl spjatý se

záporným, zavrhuujícím a emočně chladným výchovným postojem, nebo postojem, který je jen kontrolující, vyžadující plnění požadavků. Ani partnerský či manželský vztah agresorů nebyl uspokojivý, protože byl poznamenán násilným a agresivním chováním. Můžeme tedy předpokládat, že potomci narození ve zkoumaných rodinách agresorů budou také selhávat v rolích rodičů a partnerů. Tímto se dále podařilo prokázat, že dítě může přijímat násilí jako běžnou formu a přenášet si tyto zkušenosti a vzory chování do své vlastní prokreační rodiny.

Z hlediska zvolené typologie rodin podle Voilandové a Buella jsou pro přenos násilných vzorců chování vysoce rizikové rodiny asociální, nepřiměřené a egocentrické, což bylo rovněž potvrzeno i výsledky empirického šetření. U typu těchto rodin byl zjištěn autoritářský nebo zanedbávající styl, či kombinace těchto stylů a došlo i ke generačnímu přenosu vzorců chování včetně výchovných stylů. Egocentrické rodiny jsou navíc ještě nebezpečné skrytostí domácího násilí, kdy nelze předpokládat, že oběť sama vyhledá pomoc.

Cíl práce se podařilo naplnit, ale závěrečná výzkumná zjištění mě nutí přemýšlet, jak je využít v praxi. Z hlediska sociálně pedagogické práce to znamená zabývat se problémy těchto rodin, zkvalitnit sociální i pedagogickou práci a soustředit se na obnovení narušených funkcí rodin, což může být možnost, jak zabránit transgeneračnímu přenosu násilných vzorců chování. Klíčem je také spolupráce s nestátními organizacemi, např. krizovými a intervenčními centry, terénním sociálním programem, farní charitou, azylovými domy apod., protože úkolem sociálního pracovníka je nejenom pomoc při vytvoření bezpečnostního plánu pro oběť, sociální poradenství, ale i vyhledání a zprostředkování vhodných služeb, které pomohou rodině situaci řešit. Velmi důležitá je i prevence domácího násilí pomocí dobře dostupné a kvalitní osvětové činnosti, protože se ještě stále setkávám s klienty, kteří mají jen povrchní vědomosti o tomto patologickém jevu. Je pravdou, že i mnoho pracovníků jiných profesí než pomáhajících (soudci, advokáti, policisté a další zástupci orgánů činných v trestním řízení), kteří se ve své praxi setkávají a podílejí se na řešení domácího násilí, je ovlivněno mýty o domácím násilí a podle toho přistupují k obětem. Nepřekonané mýty a nešetrný procesní mechanismus může trauma oběti ještě prohloubit a oběť již nemá sílu boj s agresorem dokončit. Rodina tak zůstává ve velkém nebezpečí a hrozí zde podrobně popisovaná rizika generačního přenosu násilných vzorců chování včetně dopadu následků domácího násilí na dětské oběti.

Jak prakticky využít tuto práci? Tato práce může být zdrojem ucelených informací zejména pro ty, kteří potřebují pro svou profesi či studium informace o domácím násilí v kontextu s patologií rodiny.

Dále může být využita v kurzech nebo seminářích o domácím násilí jako studijní pomůcka či materiál pro lektora, nebo účastníka kurzu. Hlubší a obsáhlejší poznání této problematiky bylo významné především pro zkvalitnění mé práce s rodinami, kde se vyskytuje domácí násilí.

Seznam literatury

- BARON, R. A., a RICHARDSON, D.R. *Human aggression*. In: HEWSTONE, M. a W. STROEBE. *Sociální psychologie*. Praha: Portál s.r.o., 2006. ISBN 80-7367-092-5, s. 365.
- BAUMRIND, D. *Effective parenting during the early adolescent transition*. In: HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3, s. 169.
- BEDNÁŘOVÁ, Z., K. MACKOVÁ a H. PROKEŠOVÁ. *Problematika domácího násilí: Studijní materiál pro pracovníce a pracovníky orgánů sociálně právní ochrany dětí*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006. ISBN 80-86878-50-3.
- BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing, s.r.o., 1998. ISBN 80-7169-629-3, s. 19-24.
- CLEVER, H. *Children's needs – Parenting Capacity*. In: MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B., D. PROKOPOVÁ a M. TOUFAROVÁ. *Partnerské násilí*. Praha: Linde s.r.o., 2008. ISBN 978-80-86131-76-4, s. 95-110.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002.
- DUNOVSKÝ, J., et al. *Sociální pediatrie*. In: FIŠER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, s. 142.
- DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5.
- DUNOVSKÝ, J., KOVAŘÍK, J. a kol. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9.
- EGGER, R. *Násilí páchané na ženách*. In: VOŇKOVÁ, J., M. HUŇKOVÁ a Z. PROKOPOVÁ. *Domácí násilí nejen z pohledu práva*. Praha: proFem o.p.s., s. 6.
- FIŠER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.
- GELLES, R.J. *Family Violence*. In: BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing, s.r.o., 1998. ISBN 80-7169-629-3, s. 19-24
- GILLERNOVÁ, I., V. KEBZA a M. a kol. RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn české společnosti: Člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-2798-1.
- GJURIČOVÁ, Š., J. KOCOURKOVÁ a J. KOUTEK. *Podoby násilí v rodině*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-416-3.

- GREEFF, A. P. *Characteristics of families that function well*. In: SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. přepracované. Praha: Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-250-8, s. 74.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HEWSTONE, M. a W. STROEBE. *Sociální psychologie*. Praha: Portál s.r.o., 2006. ISBN 80-7367-092-5.
- HOLTZWORTH-MUNROE, A., WALTZ, J. JACOBSON, et al. *Recruiting Nonviolent Men As Control Subjects for Research on Marital Violence*. In: MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B., D. PROKOPOVÁ a M. TOUFAROVÁ. *Partnerské násilí*. Praha: Linde s.r.o., 2008. ISBN 978-80-86131-76-4, s. 116-117.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galén, 2006. Nové, přepracované vydání. ISBN 80-7262-410-5.
- LACINOVÁ, L. a P. ŠKRDÍKOVÁ. *Dost dobří rodiče aneb: Drobné chyby ve výchově dovoleny*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 978-80-7367-442-7.
- LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie: 2. aktualizované vydání*. 4. přepracované a doplněné. Praha: Grada. ISBN 80-247-1284-9.
- MACCOBY, E.E., a MARTIN, J.A., *Socialization in the context of the family: Parent-Child Interaktion*, In: ATKINSONOVÁ, R., R. ATKINSON, E. SMITH a D. BEM. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing, a.s. ISBN 8085605-35-X., s. 723.
- MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B., D. PROKOPOVÁ a M. TOUFAROVÁ. *Partnerské násilí*. Praha: Linde s.r.o., 2008. ISBN 978-80-86131-76-4.
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 80-04-25236-2.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2003. 3. vydání. ISBN 80-7178-853-8.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-085-5.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 2. rozšířené vydání. ISBN 80-85850-24-9.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, s.r.o., 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. 2. aktualizované vydání. ISBN 80-7178-771-X.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

PLAŇAVA, I. *Komponenty a procesy fungující rodiny*. In: KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 80.

PŘADKA, M. *Vybrané problémy vztahu, výchovy a prostředí*. In: KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3, s. 80.

PREKOP, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Grada Publishing,s.r.o., 2001. ISBN 80-247-9063-7.

RIEGER, Z., VYHNÁLKOVÁ, H. *Ostrov rodiny. Integrovaný přístup pro práci s rodinou*. In: SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. přepracované. Praha: Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-250-8, s. 24.

RUHL,D. *Definition of Domestic Violence*. In: VOŇKOVÁ, J., J. HUŇKOVÁ a Z. PROKOPOVÁ. *Domácí násilí nejen z pohledu práva*. Praha: ProFem o.p.s., 2008, s. 6.

SAUBER,S.R., et al. *The dictionary of family psychology and family therapy*. In: SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. přepracované. Praha: Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-250-8, s. 44.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. přepracované. Praha: Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

ŠULOVÁ, L. *Současná česká rodina. Současná česká rodina a její znaky*. In: GILLERNOVÁ, I., V. KEBZA a M. a kol. RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn české společnosti: Člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada Publishing,a.s., 2011. ISBN 978-80-247-2798-1, s. 106,107.

TRÉLAŮN, B. *Překonávání konfliktů v rodině*. Praha: Portál, s.r.o., 2005. ISBN 80-7178-935-6.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. rozšířené a přepracované. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VANÍČKOVÁ, E., Z. HADJ-MOUSSOVÁ a H. PROVAZNÍKOVÁ. *Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: Karolinum, 1995.

VOILAND,A. L.,BUELL,B. *A Classification of Disordered Family Types*. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, s.r.o., 2003. ISBN 80-7178-548-2, s. 194-196.

VOŇKOVÁ, J., J. HUŇKOVÁ a Z. PROKOPOVÁ. *Domácí násilí nejen z pohledu práva*. Praha: ProFem o.p.s., 2008.

WALKER, L. E. The battered Woman. In: MARVÁNOVÁ-VARGOVÁ, B., D. PROKOPOVÁ a M. TOUFAROVÁ. *Partnerské násilí*. Praha: Linde s.r.o., 2008. ISBN 978-80-86131-76-4.

Internetové stránky:

Odbor sociálních věcí Prachatice [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné na:
http://mesto.prachatice.cz/n_mu_odbory.html?OdborID=7

Zákony:

trestní zákon č. 40/2010 Sb. v platném znění

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích, a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne 29. 6. 2012

Bc. Světlana Růžičková

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	Č. ISIC karty	Bydliště	Datum